

**ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Поплавська Аліна Вікторівна

УДК 343.14

ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО
ОБВИНУВАЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ У СПРАВАХ ПРО
КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ У СФЕРІ
СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ,
ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ **А.В. Поплавська**

Науковий керівник: **Копотун Ігор Миколайович**, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Кропивницький – 2024

АНОТАЦІЯ

Поплавська А.В. Особливості підтримання публічного обвинувачення прокурором у справах про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Донецький державний університет внутрішніх справ, Кропивницький, 2024.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексним науковим дослідженням проблем підтримання публічного обвинувачення в суді щодо кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

На підставі вивчення наукових позицій правознавців охарактеризовано поняття обвинувачення як процесуальної функції прокуратури, окреслено проблематику розмежування державного і публічного обвинувачення. На підставі аналізу визначень і внутрішнього змісту понять державного і публічного обвинувачення підтверджено необхідність внесення змін до чинного законодавства України.

Охарактеризовано місце підтримання обвинувачення у системі кримінально-процесуальних функцій, теоретично обґрунтовано, що саме обвинувачення є первинним для початку судочинства, оскільки воно передує усім іншим функціям, у тому числі функції захисту. Проаналізовано джерело обвинувачення, а також момент, з якого воно набуває характеру публічного. Визначено статус прокурора під час підтримання публічного обвинувачення у суді, охарактеризовано зміст та сутність його діяльності. Окреслено поняття субсидіарного обвинувачення, на підставі якого виділено основні проблемні питання реалізації потерпілим функції підтримання обвинувачення в суді.

На підставі вивчення наукових позицій правознавців зазначена загальна характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, окреслено

розмежування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг з корупційними кримінальними правопорушеннями.

Розглянуті наукові підходи до класифікацій кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг, запропоновано власну класифікацію за критерієм об'єктивного прояву злочинних дій та обсягу використання суб'єктом злочину повноважень, визначені загальні риси класифікаційних груп.

На підставі аналізу кримінального законодавства та поглядів науковців визначено родовий та безпосередній об'єкт кримінального правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. За допомогою актуальної судової практики охарактеризовано об'єктивну сторону зазначених кримінальних правопорушень. Виокремлені характерні ознаки суб'єктивної сторони досліджуваної злочинності. Систематизовано види суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Окреслені основні риси існуючих наукових концепцій кримінального процесуального доказування, з огляду на які охарактеризовано поняття доказування як кримінальної процесуальної категорії. Виокремлено та охарактеризовано етапи доказування: збирання, перевірка та оцінка доказів.

Визначено поняття доказів у кримінальному провадженні, охарактеризовані його складові частини: фактичні дані (зміст), процесуальна форма їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та відповідний носій відомостей (джерело).

Зазначені суб'єкти доказування у кримінальному провадженні. Виділено поняття СРД, НСРД. Перелічені форми, етапи отримання доказів у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зазначені особливості проведення СРД, НСРД у кримінальних провадженнях вказаної категорії у відповідності до запропонованої класифікації.

Визначені характерні особливості доказування наявності кримінального правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Виділені додаткові обставини, які необхідно встановити при здійсненні досудового розслідування зловживання повноваженнями, перевищення влади або службових повноважень, службової недбалості, кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, а також кримінальних правопорушень, вчинених загальними суб'єктами.

Зазначені основні етапи та виокремлені особливості підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, охарактеризована тактика прокурора у судовому провадженні зазначеної категорії справ.

Акцентовано увагу на особливостях відкриття матеріалів кримінального провадження у справах про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Через призму практики Європейського суду з прав людини проаналізовано судову практику України щодо закриття кримінальних проваджень досліджуваної категорії справ у зв'язку з закінченням строків досудового розслідування.

Виокремлено значення належної підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення у суді. Охарактеризовано етапи судового розгляду у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: допит обвинуваченого, свідків, викривача, дослідження матеріалів кримінального провадження, висновків експерта, допит експерта. Визначені характеристики прямого та перехресного допитів. Охарактеризована тактика прокурора на стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказів. Виділені особливості підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, відповідно до запропонованої у ході дослідження класифікації.

Охарактеризовано судові дебати як стадію судового розгляду кримінального провадження, виокремлено його значення як кульмінаційного моменту участі сторін процесу в розгляді кримінальної справи. Охарактеризована структура та зміст судової промови прокурора.

Перелічено складові частини виступу прокурора в судових дебатах: вступна частина, викладення фактичних обставин кримінального правопорушення; аналіз та оцінка доказів, досліджених у судовому провадженні; юридичне обґрунтування кримінального правопорушення; аналіз даних, що характеризують особу обвинуваченого, обставин, що пом'якшують та обтяжують його покарання; пропозиції щодо міри покарання, вирішення цивільного позову та інших питань, що підлягають вирішенню при ухваленні вироку, закінчення, у якому підбиваються підсумки кримінального провадження.

Охарактеризовані особливості виступу прокурора на кожній стадії промови у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Акцентовано увагу на аналізі та оцінці доказів як центральній і найважливішій частині промови публічного обвинувача.

Виділені особливості призначення покарання за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як орієнтиру при висловленні пропозиції прокурора у судових дебатах щодо виду та міри покарання обвинуваченому.

Ключові слова: прокурор, обвинувачення, підтримання публічного обвинувачення, кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, кримінальні правопорушення у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані із корупцією, доказування, формування доказової бази, судовий розгляд у кримінальному провадженні, допит свідків, допит обвинувачення, дослідження письмових доказів, дебати, обвинувальна промова прокурора, репліки.

ABSTRACT

Poplavska A.V. Special aspects of public prosecution by the prosecutor in criminal cases involving official crimes and professional crimes in the provision of public services. – Qualifying research paper presented as manuscript.

A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in Law (programme 081). – Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, 2024.

The thesis is among Ukraine's first comprehensive studies of the issues of public prosecution in criminal cases involving official crimes and professional crimes in the provision of public services.

Based on an overview of legal scholars' opinions, the author characterises the concept of prosecution as a procedural function of the public prosecution service and outlines the problem of distinguishing between state and public prosecution. On the basis of the analysis of the definitions and internal content of the concepts of state and public prosecution, she reaffirms the necessity of amending the current legislation of Ukraine.

The researcher characterises the place of prosecution in the system of criminal procedural functions and theoretically substantiates that it is prosecution that plays the primary role in the initiation of legal proceedings, as it precedes all other functions, including the functions of defence. She analyses the source of prosecution, as well as the moment from which it becomes public. The author determines the status of the prosecutor during prosecuting before a court of law and characterises the content and essence of the prosecutor's efforts. She also outlines the concept of subsidiary prosecution is outlined, which enables her to highlight the main problematic issues of the victim's exercise of his/her right to prosecute before a court of law.

Based on an overview of legal scholars' opinions, Poplavska provides a general description of official crimes and professional crimes in the provision of public services, distinguishing between official crimes and professional crimes in the provision of public services, on the one hand, and corruption crimes on the other.

She outlines various research approaches to the classification of official crimes

and professional crimes in the provision of public services as well as proposes a new classification based on the criterion of the objective manifestations of criminal actions and the scope of the use of his/her powers by the criminal, noting the basic features of the classification groups.

Based on the analysis of criminal legislation and scholarly opinions, the author determines the generic and immediate object of official crimes and professional crimes in the provision of public services. Using recent case law as evidence, she characterises the actus reus of the specified crimes and notes characteristic features of the mens rea in crimes she studies. The scholar offers a systematic description of various types of criminals responsible for official crimes and professional crimes in the provision of public services.

She outlines the principal features of existing research views of proving in criminal procedure, which enables her to characterise the concept of proving as a criminal procedural category. Poplavska highlights and characterises three stages of proving: collection, verification and evaluation of evidence.

The author defines the concept of evidence in criminal proceedings and characterises its constituent parts: factual data (content), the procedural form of their consolidation (the mode of their existence in the criminal case file) and the appropriate medium of information (source).

She specifies participants in criminal proceedings that have the burden of proof and highlights the concepts of criminal investigative (intelligence) measures and covert criminal investigative (intelligence) measures. The scholar lists forms and stages of obtaining evidence in criminal proceedings involving official crimes and professional crimes in the provision of public services and highlights the specifics of conducting criminal investigative (intelligence) measures and covert criminal investigative (intelligence) measures in criminal proceedings of the specified category in accordance with the proposed classification.

She determines the characteristic features of proving the presence of a criminal offence in cases involving official crimes and professional crimes in the provision of public services, and highlights additional circumstances that must be established when conducting a pre-trial investigation of abuse of authority, exceeding official authority,

official negligence, corruption-related crimes, as well as crimes committed by general offenders.

The researcher specifies the main stages and special aspects of the prosecutor's preparation for public accusation in criminal proceedings involving official crimes and professional crimes in the provision of public services as well as characterises the prosecutor's tactics in judicial proceedings involving the aforementioned category of cases.

The author has focused on special aspects of instituting criminal proceedings in cases involving official crimes and professional crimes in the provision of public services. Through the prism of the European Court of Human Rights' case law, she analyses Ukrainian case law regarding the closure of criminal proceedings of this category in connection with the expiration of the pre-trial investigation deadline.

The researcher highlights the importance of proper preparation of the prosecutor for public prosecution before a court of law. She characterises the following stages of the trial in criminal proceedings in cases involving official crimes and professional crimes in the provision of public services: examination of a defendant/witness/whistleblower, investigation of criminal case file, expert testimony, examination of an expert. The author defines the principal features of direct and cross-examination are defined and characterises the tactics of the prosecutor at the stage of establishing the circumstances of the case and verifying evidence. She highlights the special aspects of public prosecution in criminal cases involving official crimes and professional crimes in the provision of public services, presented according to the classification proposed in the study.

The scholar goes on to characterise court debate as a stage of the trial in a criminal proceeding and show its significance as the culminating moment of the parties' involvement in the criminal case. She characterises the structure and content of the prosecutor's court speech as well.

Poplavska lists the constituent parts of the prosecutor's speech in the court debate: introductory part, presentation of the actual circumstances of the criminal offense; analysis and evaluation of evidence examined in court; legal justification of the presence of the criminal offence; analysis of data characterising the defendant's

character and mitigating and aggravating factors; proposals regarding the sentence, the settlement of a civil lawsuit and other issues to be resolved at the time of passing a sentence, and the conclusion summing up the results of the criminal proceedings.

The author characterises the peculiar features of the prosecutor's delivery at each stage of the speech in criminal proceedings in cases involving official crimes and professional crimes in the provision of public services. She pays special attention to the analysis and evaluation of evidence as the central and most important part of the public prosecutor's speech.

The scholar highlights special considerations applicable to sentencing for official crimes and professional crimes in the provision of public services, which should serve as a reference point for the prosecutor when speaking in a court debate on the sentence to be passed against the defendant.

Keywords: prosecutor, prosecution, public prosecution, official crimes, professional crimes in the provision of public services, corruption crimes, corruption-related crimes, proving, formation of evidence, criminal trial, witness examination, prosecution examination, examination of written evidence, debate, prosecutor's indictment speech, replies.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Поплавська А.В. Правова природа підтримання публічного обвинувачення в суді. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 3 – С. 311-327.

2. Поплавська А.В. Деякі аспекти загальної характеристики злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 4 – С. 236-259.

3. Поплавська А.В. Шляхи формування слідчим та прокурором доказової бази у справах про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 5. С. 408-434.

4. Поплавська А.В. Деякі особливості підтримання публічного обвинувачення у кримінальних правопорушеннях, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2023, Т. 8. С. 134-160.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Поплавська А.В. Деякі питання поняття підтримання публічного обвинувачення в суді. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. інт.-конф. (м. Тернопіль, 11 березня 2021 р.).* Вип. 30. Тернопіль, 2021, С. 29-34.

6. Поплавська А.В. Сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді. *Наука та освіта в сучасному суспільстві: актуальні питання та інноваційні дослідження* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф.

(м. Куновіце, Чеська Республіка, 27-28 березня 2021 року). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.7-14.

7. Поплавська А.В. Особливості об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Актуальні тенденції сучасних наукових досліджень* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Куновіце, Чеська Республіка, 30-31 липня 2021 р.). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.57-65.

8. Поплавська А.В. Особливості отримання доказів у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. (м. Рівне, 25-26 листопада 2021 р.). Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021, ч. 1 С. 162—167.

9. Поплавська А.В. Деякі особливості класифікації злочинів, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Мультидисциплінарні наукові дослідження і інновації* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Куновіце, Чеська Республіка, 17-18 листопада 2021 р.). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.37-43.

ЗМІСТ

ВСТУП	15
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ	24
1.1. Поняття підтримання публічного обвинувачення в суді	24
1.2. Сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді	30
Висновки до розділу 1	43
Розділ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ	47
2.1. Генеза та типологізація кримінальних правопорушень, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	47
2.2. Особливості об'єкта та об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	56
2.3. Особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	69
2.4. Шляхи формування слідчим та прокурором доказової бази у провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг	80
Висновки до розділу 2	109
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ ПРОКУРОРОМ У СПРАВАХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ	

ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ	120
3.1. Підготовка прокурора до участі у судовому розгляді	120
3.2. Завдання та форми реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень у судовому розгляді кримінальних проваджень	136
3.3. Особливості підготовки прокурора до судових дебатів, побудови та проголошення обвинувальної промови	154
Висновки до розділу 3	168
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	194
ДОДАТКИ.....	222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз.	абзац
ЄДРСР	Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄКПЛ	Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК	Кримінальний кодекс України
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс України
КУпАП	Кодекс України про кримінальні правопорушення
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НСРД	негласні слідчі (розшукові) дії
ООН	Організація об'єднаних націй
п.	пункт
СРД	слідчі (розшукові) дії
ст.	стаття
ст.ст.	статті
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вже четвертий десяток років незалежності Україна бореться з пострадянським мисленням та поведінням в органах державної влади і місцевого самоврядування до громадян. Взаємовідносини людини і держави ще мають позбутися зверхнього відношення останніх до представників суспільства та забезпечити їх взаємодію на принципі дотримання, у першу чергу, прав і свобод представників суспільства. У демократичному суспільстві країна повинна працювати для людей, а тому сфера надання суспільних послуг і реалізація функцій органів місцевого самоврядування і державної влади перебуває під постійною увагою суспільства.

Усвідомлення вказаної необхідності пов'язане із упровадженням змін у законодавстві України із запобігання та протидії корупції, які, у першу чергу, стосуються відповідальності у кримінальних правопорушеннях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної наданням публічних послуг. Так, у статті 45 КК визначено умовно вичерпний перелік корупційних кримінальних правопорушень, додані спеціальні статті щодо кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; внесені зміни у диспозиції та санкції статей розділу XVII Особливої частини КК; декларовано заборону звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень у зв'язку з дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, у зв'язку з передачею особи на поруки та у зв'язку із зміною обстановки. Також вже восьмий рік функціонує інституційно незалежний орган - НАБУ, на який покладено попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень, що належать до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових.

У свою чергу, в КПК визначено процесуальний статус прокурора у кримінальному провадженні як процесуального керівника за досудовим розслідуванням, який у подальшому здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді. Забезпечення протидії кримінальним правопорушенням у

вивчаємій сфері посилюється Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою, на яку, зокрема, покладається здійснення нагляду за додержанням законів у ході слідства, яке проводять органи НАБУ, та підтримання публічного обвинувачення у відповідних кримінальних провадженнях.

Таким чином, активізація наукових досліджень проблематики підтримання публічного обвинувачення у кримінальних правопорушеннях досліджуваної категорії на даний час є вкрай необхідною, оскільки судова практика відчуває потребу у підвищенні ефективності підтримання публічного обвинувачення в таких кримінальних провадженнях.

Питання, що стосуються кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності досліджують такі українські вчені, як В. Базилевич, З. Варналій, Я. Жаліло, О. Власюк, І. Мазур, А. Мокій, А. Сухоруков, Ю. Харазішвілі. Проблеми правопорушень у сфері службової діяльності, висвітлено у працях Л. Аркуші, А. Гайдука, М. Камлика, М. Мельника, Є. В. Невмержицького, О. Терещука, М. Хавронюка, а також закордонних науковців Б. Волженкіна, Гределанда, М. Костеннікова, С. Коткіна, Р. Клітгарда, В. Мілера, С. Роуз-Екерман, А. Шайо.

Обґрунтування окремих дисертаційних положень стане можливим завдяки працям, присвяченим дослідженню статусу прокурора на різних етапах кримінального провадження, С. Альперта, М. Бажанова, І. Гловюк, Ю. Грошевого, В. Зеленецького, О. Капліної, П. Каркача, В. Маляренко, О. Михеєнко, Л. Удалової, С. Шумиліна.

Роботи вказаних науковців є фундаментом для подальшого вдосконалення протидії злочинності у службовій діяльності та професійній діяльності, пов'язаній з наданням публічних послуг. Поряд з цим, в умовах проведення агресивної війни на території України, необхідності акумулювання українського суспільства на боротьбу з зовнішнім ворогом, толерантність до корупції в органах державної зводиться до нуля. Це вимагає від правоохоронних органів, і в першу чергу від органів прокуратури, забезпечувати у кримінальних провадженнях зазначеної категорії належний рівень представлення сторони обвинувачення та забезпечення максимально швидкого та об'єктивного

притягнення винних до відповідальності в міру своєї вини. Вказане обумовлює необхідність виховання у державних обвинувачах високих професійних навичок та вмінь.

Таким чином, окреме комплексне дослідження особливостей підтримання публічного обвинувачення у кримінальних правопорушеннях вивчаємої категорії є вкрай необхідним на даний час. У ході дослідження виявлені характерні особливості підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, охарактеризовані проблеми, що виникають під час реалізації прокурором покладених на нього функцій, за результатами дослідження обґрунтовані пропозиції, які спрямовані на вирішення наявних кримінальних процесуальних задач. Вказані обставини стали передумовою обрання цієї теми дисертації, визначили об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції; Закону України від 14.10.2014 №1700-VII «Про запобігання корупції»; Антикорупційної стратегії на 2021 – 2025 роки (Закон України від 20 червня 2022 року № 2322-IX), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022 – 2026 роки (Наказ Міністерства освіти і науки від 03.02.2022 №109), Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 11 червня 2020 року № 454). Тема дисертації затверджена Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ 31 жовтня 2022 року (протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є аналіз теоретичних положень і нормативно-правових основ діяльності прокурора з підтримання публічного обвинувачення у кримінальних справах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та визначення особливостей судового провадження в кримінальних справах даної категорії.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано наступні завдання:

- розкрити поняття «підтримання публічного обвинувачення в суді»;
- встановити сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді;
- проаналізувати генезу та типологізацію кримінальних правопорушень, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, обґрунтувати власну класифікацію злочинів зазначеного розділу;
- розглянути особливості об'єкта та об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- визначити особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- розкрити шляхи формування слідчим та прокурором доказової бази у провадженнях про кримінальні правопорушення указаної категорії відповідно до використаної у ході дослідження класифікації;
- визначити повноваження прокурора при підготовці до участі у судовому розгляді справ про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;
- охарактеризувати завдання та форми реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень під час судового розгляду кримінальних правопорушеннях указаної категорії;
- виділити особливості судового розгляду кримінальних справ про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг відповідно до наведеної класифікації;
- проаналізувати особливості підготовки прокурора до судових дебатів, побудови та проголошення обвинувальної промови при розгляді судом справ про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Об'єктом дослідження є сучасний стан конституційної діяльності прокурора з підтримання публічного обвинувачення в кримінальних правопорушеннях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Предмет дослідження – особливості підтримання публічного обвинувачення прокурором у справах про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Методи дослідження. У ході проведення дослідження, для досягнення її мети та виконання обумовлених завдань використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, які застосовуються в юридичній науці. Так, *історико-правовий* – під час узагальнення стану наукових досліджень протидії кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (підрозділ 2.1); *діалектичний* – дозволив розглянути усі питання теми в динаміці, виявити їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість та сприяв розумінню об'єкта дослідження в частині поєднання науки та практичної діяльності відповідних уповноважених учасників кримінального провадження (розділ 3); *формально-логічний (догматичний)* – під час встановлення обсягу та змісту категорії обвинувачення, підтримання публічного обвинувачення, характеристик складу вказаної категорії кримінальних правопорушень (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2); *системно-структурний* – для визначення особливостей доказування під час досудового розслідування кримінальних правопорушень вказаної категорії, проведення процесуальних дій у кримінальних провадженнях у ході досудового розслідування та судового розгляду (підрозділ 1.2, 2.4, розділ 3); *логіко-юридичний* – використано в межах залучення конфіденційних співробітників до розслідування (підрозділи 2.4); *моделювання* – у межах розкриття особливостей проведення СРД, НСРД, заходів забезпечення кримінального провадження, а також у ході підтриманні публічного обвинувачення у суді (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2, 3.3); *статистичний* – для аналізу відомостей з Єдиного державного реєстру судових рішень (розділ 3, додатки).

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні та аналітичні матеріали Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Державної судової адміністрації України, зведені дані вивчення кримінальних проваджень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (за 2022 рік), власний досвід автора на посаді прокурора органів прокуратури України.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що на підставі концептуальних узагальнень кримінально-правової характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вперше в Україні виконано комплексне наукове дослідження проблем підтримання публічного обвинувачення в суді щодо кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

– визначені характерні особливості доказування наявності кримінального правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Виділені додаткові обставини, які необхідно встановити при здійсненні досудового розслідування зловживання повноваженнями, перевищення влади або службових повноважень, службової недбалості, кримінальних правопорушень із загальним суб'єктом, кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією;

– зазначені основні етапи та виокремлені особливості підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, охарактеризована тактика прокурора у судовому провадженні зазначеної категорії справ;

– виділені етапи судового слідства у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної

діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: допит обвинуваченого, свідків, дослідження матеріалів кримінального провадження, висновків експерта, допит експерта, охарактеризовані особливості вказаних судових дій під час розгляду справ щодо зловживань повноваженнями, перевищення повноважень, службової недбалості, кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією та із загальним суб'єктом;

удосконалено:

– характеристики прямого та перехресного допитів; тактика прокурора на стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказів;

– систематизацію виступу прокурора в судових дебатах у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, складовою якої є аналіз та оцінка доказів, досліджених у судовому провадженні як центральна і найважливіша частина промови публічного обвинувача;

– класифікацію типових форм, етапів отримання доказів у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

дістало подальшого розвитку:

– систематизація кримінальної характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; розмежування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг з корупційними кримінальними правопорушеннями;

– стан розвитку наукових знань щодо визначення поняття обвинувачення як процесуальної функції прокуратури, джерел вказаної функції, а також моменту, з якого вона набуває статусу публічного;

- особливості проведення СРД, НСРД у кримінальних провадженнях вказаної категорії, виділено категорії залучення до провадження конфіденційних співробітників, призначення судових експертиз, тощо;

– наукове бачення найбільш ефективних НСРД (контроль за вчиненням

злочину у формі спеціального слідчого експерименту, використання легендованих осіб), які потребують здійснення під час встановлення фактів та розслідування службових кримінальних правопорушень з визначенням шляхів удосконалення організації й тактики їх проведення, легітимізації;

– процесуальні особливості відкриття матеріалів кримінального провадження у справах про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

– особливості підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що розроблені та розвинуті теоретичні положення, викладені в дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані у таких сферах:

- у *правотворчості* – при підготовці проектів законів про внесення змін та доповнень до КПК стосовно здійснення процесуального керівництва у кримінальному провадженні, зокрема підтриманні публічного обвинувачення в суді щодо кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- у *правозастосуванні* – при забезпеченні участі прокурорами у судах під час підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- у *науково-дослідній діяльності* – для подальшого дослідження питань забезпечення участі прокурора у кримінальному провадженні, а також вивчення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- у *навчальному процесі* – при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять з курсу кримінального процесу та інших дисциплін кримінального циклу у вищих юридичних навчальних закладах і на юридичних факультетах.

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, висвітлено в 9 наукових публікаціях, з яких чотири одноосібні розділи у колективних монографіях, опублікованих у країні Європейського Союзу з присвоєнням UDC та міжнародного номера ISBN, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування, п'ять тез наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 228 сторінок, із них основного тексту – 170 сторінок. Список використаних джерел налічує 244 найменувань і займає 28 сторінок. Додатки розміщено на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ

1.1. Поняття підтримання публічного обвинувачення в суді

Публічне обвинувачення як першочергова конституційна функція прокуратури і як основна конституційна засада судочинства є першоосновою взагалі всього кримінального процесу і провадження кримінальних справ у суді [101, с. 209].

Не дивлячись на важливість згаданої вище функції, у науці кримінального процесу станом на сьогоднішній день відсутній єдиний уніфікований підхід визначення змісту категорії «обвинувачення».

Для розкриття питання правової природи підтримання публічного обвинувачення в суді важливо встановити дефініцію цього поняття. Для вирішення вказаного завдання доречно проаналізувати практику ЄСПЛ щодо розкриття сутності категорії «обвинувачення», положення чинного кримінального процесуального законодавства та наукові позиції вітчизняних вчених, які порушували відповідну проблематику у своїх дослідженнях.

Обвинувачення як процесуальна функція, як вид кримінально-процесуальної діяльності пов'язане з предметом обвинувачення, тобто з матеріально-правовим відображенням тих кримінально караних діянь, у зв'язку з якими ведеться кримінальний процес [206122, с. 315].

У практиці ЄСПЛ поняття «обвинувачення» розглядається з точки зору Конвенції. Суд враховує «матеріально-правову», а не «формальну» концепцію «обвинувачення», передбачену ст. 6 ЄКПЛ (рішення у справі «Девеєр проти Бельгії») [188, п. 44].

ЄСПЛ обвинувачення визначає як офіційне повідомлення відповідного державного органу, яке висловило підозру у скоєнні кримінального правопорушення; це визначення залежить також від наявності чи відсутності важливих наслідків для становища підозрюваного (рішення у справах «Девеєр

проти Бельгії», «Екле проти Німеччини», «Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства», «Сімеонові проти Болгарії») [188, п. 42, 46; 189, п. 73; 190, п. 249; 191, п. 110].

У науці виділяють матеріально-правовий аспект обвинувачення та процесуальний. Матеріально-правовим обвинуваченням вважається суспільно-небезпечне діяння особи, яке містить склад конкретного кримінального правопорушення, і який ставить її у вину. Процесуальним обвинуваченням є процесуальна діяльність визначених законом суб'єктів по викриттю обвинуваченого у вчиненому ним кримінальному правопорушенні.

Обвинувачення у матеріально-правовому значенні – це сукупність встановлених у справі та таких, що ставляться у вину обвинуваченому, суспільно небезпечних та протиправних фактів, які складають сутність того конкретного складу кримінального правопорушення, за яке ця особа несе кримінальну відповідальність та має бути засуджена [51, с. 93]. Обвинувачення у процесуальному значенні – це заснована на законі процесуальна діяльність компетентних органів та осіб щодо викриття обвинуваченого у інкримінуємому йому злочині і щодо обґрунтування його кримінальної відповідальності із тим, щоб добитися його публічного засудження [199, с. 6-7].

Не погоджуємося з думкою В. Юрчишина, який загальнопроцесуальну функцію обвинувачення розподілив на 2 етапи: обвинувачення у матеріально-правовому значенні та обвинувачення у процесуальному значенні [243, с. 82]. Підтримуємо позицію І.В. Гловюк, яка зауважує, що ці дві категорії важно назвати етапами оскільки обвинувачення у матеріально-правовому значенні є статичним постійно, а процесуальне значення обвинувачення проявляється постійними динамічними змінами, спрямованими на притягнення особи до кримінальної відповідальності [25, с. 19].

Деякі вчені обмежують поняття обвинувачення твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого КК, пред'явлене у встановленому КПК порядку [102, с. 267]. Аналогічна дефініція міститься також в ст. 3 КПК [71].

Відповідно до Словнику української мови твердженням є думка, положення, вислів, що доказує, підтверджує що-небудь, лежить в основі чогось

[209].

Погоджуємось з позицією С.М. Меркулова, який зауважує, що для того, щоб таке положення було доведено до відомості певних осіб, необхідно, щоб воно мало певну форму, було сформульованим, а потім відбулася певна діяльність в підтримку цього положення (доведення його суті, аргументації на його користь тощо). Тобто, обвинувачення повинно бути реалізованим у процесуальному документі – обвинувальному акті [88, с. 456]. Поряд з цим, вважаємо хибним твердження вказаного автора щодо того, що висунення обвинувачення в обвинувальному акті є першим етапом реалізації обвинувачення, адже функція обвинувачення, на нашу, думку розпочинається з моменту пред'явлення особі підозри у вчиненні нею кримінального правопорушення.

Тому погоджуємось з думкою С. Сороки, яка розширює поняття обвинувачення, вважаючи його діяльністю уповноважених суб'єктів кримінального процесу щодо викриття осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень, в ході якої формується твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК [211, с. 222].

Для точного спрямування зазначеного дослідження вважаємо за необхідне виокремити поняття обвинувачення, розуміючи під ним всю процесуальну діяльність уповноважених КПК органів та осіб, спрямовану на охорону прав та законних інтересів учасників процесу, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону у конкретному кримінальному провадженні.

Підтримання публічного обвинувачення в суді є однією з конституційних функцій органів прокуратури.

Важливим питанням є формулювання назви цієї функції. Так, у ст. 131-1 Конституції України зазначається, що на прокуратуру покладається функція підтримання публічного обвинувачення [62]. Натомість у КПК та Законі України «Про прокуратуру» міститься інша назва цієї функції — «підтримання державного обвинувачення» [71, 44].

Деякі науковці вважають, що вказані назви функції по своєму змісту є

синонімами [240].

Поряд з цим, як підкреслює В.В. Долежан, у Конституції України підтримання публічного обвинувачення в суді постановлено на перше місце серед інших функцій прокуратури, що певною мірою відображає підходи Європейського співтовариства до ролі прокурора, який передусім розглядається як публічний обвинувач у системі кримінального судочинства [34, с. 30].

На думку А. Лапкіна різниця цих понять полягає у визначенні пріоритетності інтересів, на захист яких спрямована відповідна обвинувальна діяльність прокурора. Від того, чи будуть це інтереси держави, чи суспільства, і залежить розуміння обвинувачення як державного, чи публічного [79, с. 143].

Публічне обвинувачення, як правильно зазначає Ю. Дьомін, пов'язане з публічними органами влади. Тому необхідно детальніше проаналізувати такі поняття, як «публічність», «органи публічної влади», а також знайти відмінність і співвідношення понять «державне обвинувачення» та «публічне обвинувачення» [36, с. 21].

Поняття «публічний» (*publicus*) з латинського означає суспільний, народний. Словник іншомовних слів вказує, що «публічний» - це те, що відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий, загальний, загальнодоступний [206].

Ю. Дьомін вказує, що по своїй сутності держава є офіційним представником усього суспільства. І така форма державного правління, як республіка (*respublica*), в дослівному перекладі означає «суспільна справа». Суспільну владу жодним чином не можна ототожнювати з публічною, тим більше державною. Державна влада є формою виявлення публічної влади. Звичайно, і публічна, і державна влада є владою народу в суспільстві, в цьому розумінні мають суспільний характер [36, с. 21].

Як зазначалось вище, публічне обвинувачення пов'язане з публічними правовідносинами. За визначенням В. Бевзенка, публічно-правовими є відносини, які поширюються або можуть поширюватись на все суспільство загалом або на його значну частину й через це мають загальнозначущий, загальносуспільний характер [4, с. 7].

У свою чергу, А. Нанка, Ю. Філімонова, С. Патюк, С. Кізь вказують, що поняття «публічного обвинувачення» є дещо ширшим від поняття «державне обвинувачення». Адже виходячи зі змісту, вкладеного в термін «публічний», можна констатувати, що прокурор у кримінальному провадженні виступає тепер не тільки від імені держави, а й від імені всього суспільства (принаймні більшої його частини) [103, с. 672; 54, с. 68; 108].

Водночас, на нашу думку, запропонована вище позиція є дещо дискусійною з огляду на положення міжнародних нормативно-правових актів. Так, наприклад, у п. 11 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів зазначається наступне: «Обвинувачі відіграють активну роль у кримінальному провадженні, включаючи обвинувачення, і, коли це дозволяється законом або відповідає місцевій практиці, в розслідуванні злочину, нагляді за законністю цих розслідувань, нагляді за виконанням рішень суду та здійсненні інших функцій *як представників інтересів держав* (курсив наш – прим.)» [53]. Крім того, як зазначається у цьому документі, обвинувачі відповідно до закону виконують свої обов'язки справедливо, послідовно і швидко, *поважають і захищають людську гідність і захищають права людини* (курсив наш – прим.), сприяючи тим самим забезпеченню належного процесу і безперебійного функціонування системи кримінального правосуддя [53].

Таким чином, положення вищевикладеного документа (в якому наголошується на тому, що обвинувачі не тільки виступають в якості представників інтересів держави, але і, тим самим, захищають основоположні права та свободи людини і громадянина), чинного КПК (визначення категорії «обвинувачення») а також роздуми вітчизняних вчених (зокрема, Ю. Дьоміна, В. Бевзенка) дозволяють дійти висновку про те, що перелічені категорії державних та публічних інтересів доречно розглядати в якості таких, що мають однаковий зміст. Даний висновок опосередковано підтверджується і положеннями Постанови Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 по справі № 404/6160/16-к. Зокрема, в останньому документі (з посиланням на міжнародні документи) наголошується на тому, що «публічні обвинувачі» є державним органом, який діє від імені та в інтересах суспільства [128].

Поряд з цим, з огляду на велику кількість дискусій з приводу більш детального тлумачення основної функції прокуратури, вважаємо, що для забезпечення однакового сприйняття необхідне своєчасне усунення колізій у законодавстві з урахуванням поданих нових визначень і їх внутрішнього змісту. З огляду на вищевказані визначення, вважаємо, що охарактеризування основного напрямку роботи прокуратури поняттям саме «підтримання публічного обвинувачення» більше відповідає сутності вказаної функції та процесуального статусу прокурора-обвинувача, який виступає не від імені держави як політичного утворення, а від суспільства уцілому.

Слід визнати, що прокурор, який затвердив обвинувальний акт, підтримує в суді обвинувачення, яке було висунуто чи санкціоновано ним самостійно. Підтримує тому, що, наглядаючи за досудовим слідством, він керував його формуванням. Завдяки цьому висновок слідчого про винність особи не може бути для прокурора несподіваним. Відтак, здійснення прокурором у суді процесуальної функції обвинувачення - це практична реалізація тих висновків, яких він дійшов у результаті нагляду за досудовим слідством у формі процесуального керівництва. Публічне обвинувачення ґрунтується на діяльності органів розслідування, зусиллями яких підозрюваний, викритий у вчиненні злочину, і повинен постати перед судом. Надійшовши до суду, обвинувачення, яке сформульоване в обвинувальному акті, втілюється в життя за допомогою інших чинників на стадії судового слідства [77].

Підсумовуючи, відзначимо, що підтримання публічного обвинувачення в суді є найважливішим спектром процесуальної діяльності прокурора-обвинувача, який перебуває в нерозривному зв'язку з обов'язком сприяти цілям правосуддя та має на меті кримінальне переслідування особи за вчинене кримінальне правопорушення, представляти публічний інтерес держави та суспільства і бути гарантом законних інтересів громадян, втягнутих у сферу правосуддя у кримінальних справах.

1.2. Сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді

О.В. Крайнікова, спираючись на результати досліджень І.В. Рогатюк [199, с. 175], вдало зауважує про те, що саме функція обвинувачення займає одне з провідних місць у системі кримінально-процесуальних функцій, створюючи підґрунтя для існування та розвитку інших функцій. Як наголошує вчена, історично склалося, що з початку свого зародження підтримання обвинувачення щодо особи покладалось на потерпілого й лише поступово передавалося в руки публічної влади [65, с. 192].

Дійсно, на певних етапах розвитку суспільства (наприклад, за доби існування Київської Русі) саме на потерпілого було покладено обов'язок доведення вини обвинуваченого, втім, з огляду на низку обставин (відсутність достатніх навичок та вмінь, особиста заінтересованість, страх перед кривдником тощо), такий підхід у ряді випадків призводив до того, що винному у вчиненні акту деліктної поведінки вдавалося уникнути відповідальності.

Як наслідок, у процесі розвитку суспільства, функція державного обвинувачення була трансформована з приватної у публічну. Станом на сьогоднішній день, відповідно до п. 1 ст. 131-1 Конституції України, підтримання публічного обвинувачення в суді здійснює прокуратура [62].

Той факт, що названа вище функція згадується законодавцем першою, опосередковано свідчить про те, що саме підтримка публічного обвинувачення в суді – головний напрямок діяльності названого державного органу.

Підтримання публічного обвинувачення у суді – один з найбільш важливих напрямків діяльності прокурора, що гарантує захист прав, свобод та законних інтересів не тільки учасників кримінального процесу, але і всього суспільства. Станом на сьогоднішній день існує ряд проблем, пов'язаних із ефективністю реалізації згаданої функції, що свідчить про нагальну потребу у модернізації вітчизняного законодавства у цій сфері.

Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді завжди привертало увагу як науковців, так і юристів-практиків. Прокурор в кримінальному судочинстві представляє загальнодержавні, загальносуспільні

інтереси, що реалізуються в його обвинувальній діяльності. КПК стверджує рівність та змагальність сторін судового процесу, тому, як слушно наголошує В.О. Середа, активність і професійна майстерність державного обвинувача в поданні і дослідженні доказів у суді стає одним із найважливіших чинників у забезпеченні невідворотності покарання особи за скоєне кримінальне правопорушення і притягнення її до кримінальної відповідальності [205, с. 4].

Водночас, у науці кримінального та кримінального процесуального права це питання є досить актуальним і проблемним [122].

Дослідження проводилися раніше та здійснюються на даний час на основі праць вітчизняних і зарубіжних учених з питань кримінального процесу, прокурорського нагляду та інших правових галузей. Зокрема, на науковому рівні питанням сутності і змісту підтримання публічного обвинувачення в суді загалом, а також ролі та повноважень прокурора, зокрема, приділялася увага з боку таких науковців, як С.Є. Абламський, Р. І. Благута, В. І. Галаган, Ю. В. Гуцуляк, І. В. Гловюк, М. В. Даньшин, Л. С. Жиліна, О. В. Капліна, В. В. Колодчин, С. А. Крушинський, О. П. Кучинська, В. Г. Лукашевич, В. В. Луцик, О. І. Медведько, С. М. Мельник, А. В. Молдован, Г. А. Ніколайчук, О. С. Осадча, А. І. Палюх, В. В. Рогальська, Н. З. Рогатинська, М. В. Стацак, Р. Л. Степанюк, О. Ю. Татаров, В. Я. Тацій, В. М. Тертишник, О. С. Ткачук, А. Р. Туманянц, Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, С. Б. Фомін, Т. Г. Фоміна, О. Г. Шило, О. О. Юхно, Ю. П. Янович та ін.

Зазначеними науковцями досліджено правовий статус прокурора у кримінальному провадженні, визначено зміст прокурорської діяльності, його основні функції у ході підтримання публічного обвинувачення.

Функції обвинувачення, захисту та вирішення справи у кримінальній процесуальній діяльності тісно переплетені та взаємозалежні. Указані функції є в кожному кримінальному провадженні, у якому проводиться розслідування і яке потім передається для розгляду до суду [101, с. 210].

Необхідно зазначити, що серед наукової спільноти не досягнуто єдності поглядів щодо моменту виникнення функції обвинувачення у кримінальному провадженні та суб'єктів, які її здійснюють. Деякі вчені зазначають, що елементи

функції обвинувачення виникають і здійснюються з моменту складання протоколу про затримання особи як підозрюваного. Даний протокол свідчить про висунення щодо певної особи елементів обвинувачення [211, с. 268; 98, с. 80].

З вказаною думкою не можемо погодитись, враховуючи, що обвинувачення по своїй формі є твердженням про вчинення особою певного кримінального протиправного діяння. У протоколі про затримання особи слідчим, прокурором, іншою уповноваженою особою можуть не вказуватись фактичні обставини вчиненого особою діяння, яке ставиться їй у вину, відсутнє формулювання підозри, обвинувачення, кваліфікація її діяння відповідно до певної статті КК. Більш того, у випадку, якщо після затримання особи в порядку ст. 208 КПК протягом 24 годин їй не буде вручено письмове повідомлення про підозру, вона підлягатиме негайному звільненню (ст. 278 КПК) [71]. У такому випадку можна констатувати протизаконне затримання особи уповноваженим органом, але аж ніяк не правомірне притягнення її до кримінальної відповідальності.

Погоджуємось з думкою І.О. Сухачової, що саме з появою підозри починається реалізація прокурором функції обвинувачення, оскільки в наявності є первинне обвинувачення [215, с. 281].

У зв'язку з цим, вважаємо, що КПК в п. 13 ч. 1 ст. 3 вірно визначено, що під час досудового розслідування кримінально-процесуальна функція обвинувачення починає реалізовуватися саме з моменту повідомлення особі про підозру (ст.ст. 276-279 КПК) [71].

Як зазначає Д.В. Борзих, законодавство України передбачає, що з моменту виникнення функції обвинувачення вона цілком зосереджена у слідчого. На нього покладається обов'язок об'єктивно дослідити всі обставини справи, з'ясувати обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність обвинуваченого [8, с. 39].

З цього приводу Л.В. Півненко зазначає, що аналіз правового статусу слідчого, його компетенції показує, що він є державною посадовою особою, процесуальним інтересом якої є повне, об'єктивне, всебічне розслідування з

метою встановлення усіх обставин події кримінального правопорушення, і конкретної ролі причетних до його вчинення осіб. Слідчий в однаковій мірі збирає, закріплює, перевіряє, оцінює та концентрує у кримінальному провадженні як обвинувальні, так і виправдувальні матеріали і тим самим направляє свою діяльність не на захист чи обвинувачення особи, а на доброякісне документаційне відтворення (реконструкцію) вчиненого кримінального правопорушення з метою встановлення об'єктивної істини. Виходячи з цього, слідчого ніяк не можна вважати органом, який здійснює обвинувачення, бо він виконує лише підготовчу роботу до суду і для суду [110, с. 143].

Розслідуючи справу, слідчий створює належні передумови для ефективного судового розгляду. Закінчуючи свою роботу складанням підсумкового процесуального документу — обвинувального акту, слідчий констатує наявність в діях особи певного складу кримінального правопорушення. З цим твердженням погоджується прокурор затверджуючи обвинувальний акт [98, с. 80].

Поряд з цим, найбільш суттєві СРД, НСРД, заходи забезпечення кримінального провадження здійснюються під час досудового розслідування лише за умови погодження чи відповідної санкції прокурора. Тому, з початку і завершення функції обвинувачення у кримінальному провадженні основною фігурою її реалізації залишається прокурор.

Для повного розуміння визначення обвинувачення і суб'єктів, які його здійснюють, необхідно проаналізувати п. 3 ч. 1 ст. 3 КПК, де зазначено, що державне обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора, яка полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [71].

Таким чином, законодавець чітко визначив, що публічне (державне) обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора. Саме на цю посадову особу, яка представляє державу та суспільство, покладено обов'язок реалізовувати відповідну функцію.

В.В. Нагорна у своїх дослідженнях слушно вказує на те, що співвідношення обвинувачення і захисту трактується як два взаємопов'язаних

правових інститутів, без яких не обходиться жодне кримінальне провадження [101, с. 210].

Дійсно, названі правові інститути мають тісний взаємозв'язок. Реальне функціонування кожного з них є одним зі складових елементів існування на території держави такого політичного режиму, як демократія. Крім того, тільки за таких умов може бути об'єктивно та неупереджено доведено суб'єктивну ознаку складу кримінального правопорушення - вину.

Враховуючи, що право підозрюваного на захист виникає з моменту повідомлення особі про підозру, то можна констатувати, що функція обвинувачення є первинною відносно до функції захисту. Схожу точку зору розділяє і згадана вище В.В. Нагорна, яка наголошує на тому, що саме обвинувачення є первинним для початку судочинства. Воно передує не тільки функції захисту, а й іншим функціям, визначення яких залишається неоднозначним. Розмежування функцій обвинувачення та вирішення справи підтверджується побудовою кримінального процесу як змагального (пункт 3 ч. 1 ст. 129 Конституції України). Свою назву, зауважує вчена, принцип змагальності отримав від одного з його елементів – спору сторін [101, с. 210].

Додамо, що важливість принципу змагальності закріплена також у п. 15 ст. 7, ст. 22 КПК [71], п. «г» ст. 106 Закону України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [45] тощо. При цьому, саме у змісті ст. 22 КПК детально розкривається сутність згаданого принципу, порядок і правила його реалізації на практиці.

В основі функції публічного обвинувачення лежить певна діяльність органів прокуратури, що складає самостійний специфічний вид державної діяльності взагалі, у сучасних умовах спрямованої на західні зразки, де обвинувачення за своєю суттю зводиться до кримінального переслідування. Функцію обвинувачення необхідно розуміти у статичній як окреме поняття, термін і у динаміці, коли ця функція практично здійснюється, тобто коли обвинувачення функціонує заради активної поведінки осіб, які є сторонами обвинувачення. Для цього обвинувачам необхідно відповідним чином підготуватися з тим, щоб у судових засіданнях можна було б ефективно підтримувати обвинувачення [101,

с. 210].

Таким чином, функція обвинувачення має бінарне значення. З огляду на це на науковому рівні дослідники аналізують згадану категорію не тільки у статичі, розкриваючи питання сутності цієї функції відповідно до чинного законодавства, але і в динаміці – розглядаючи матеріали конкретних справ, в яких прокурор реалізовував відповідні повноваження.

Обвинувачення, і перш за все публічне обвинувачення, - наріжний камінь, навколо якого в судовому розгляді концентруються зусилля всіх його учасників. Обвинувачення, сформульоване в обвинувальному акті і подане прокурором до суду, являє собою основний і єдиний предмет судового дослідження [101, с. 210].

Зауважимо, що вказана вище теза підтверджується матеріалами судових рішень. Так, наприклад, вказівка на неї міститься у постанові Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 10.09.2020 у справі 555/2067/18 [134]. При цьому, подібні вказівки є доволі поширеними та зустрічаються у низці інших матеріалів судової практики.

У розрізі дослідження сутності публічного обвинувачення доречними вбачаються роздуми науковців про те, що джерелом публічного обвинувачення є діяльність органів досудового розслідування, зусиллями яких особа, викрита як така, що вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з чим має постати перед судом. Тому, підтримання публічного обвинувачення в суді - логічне продовження тієї функції кримінального переслідування, яку прокурор виконував на стадії досудового розслідування. Це обвинувачення не називають публічним, тому що в процесі розслідування воно ще може змінюватися або доповнюватися, тобто не є остаточним. Після затвердження або складання прокурором обвинувального акту воно набуває характеру публічного (офіційного) обвинувачення від імені держави [101, с. 210].

Отже, саме матеріали органів досудового розслідування є підґрунтям для формування публічного обвинувачення у суді. При цьому, до моменту складання (затвердження) обвинувального акта прокурором публічне обвинувачення апріорі відсутнє, що прямо підтверджується положеннями ч. 4 ст. 110 КПК.

Публічне обвинувачення формують і формулюють до розгляду справи в суді, і прокурор стає публічним обвинувачем саме в цей період. Участь прокурора в судовому розгляді є однією з найважливіших ділянок його діяльності. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді – гарантія винесення судом законного, обґрунтованого вироку і додержання передбачених законом прав та інтересів громадян [101, с. 210].

Варто зазначити, що названа гарантія проявляється у тому, що наявність прокурора забезпечує функціонування згаданого вище принципу змагальності сторін. За інших обставин сторона захисту під час судового розгляду справи постійно вдавалася б до маніпулювання фактами та нормами чинного законодавства, нав'язувала б свою позицію суду, що, врешті-решт, суттєво б знизило ймовірність винесення об'єктивного та справедливого рішення по справі [123].

І.В. Рогатюк [201, с. 79] та В.В. Нагорна, аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства, слушно вказують на те, що публічне обвинувачення завжди спрямовано проти конкретної особи. У кожному випадку воно є персоніфікованим і складається з виявлення цієї особи. Сутність публічного обвинувачення полягає в сукупності дій прокурора з відстоювання перед судом обвинувального акту про передбачене законом кримінальне правопорушення, що його вчинила особа, яка перебуває на лаві підсудних [101, с. 211].

Відповідний умовивід, у першу чергу, ґрунтується на положеннях п.п. 3, 13 ст. 3 КПК, в яких законодавцем наведені дефініції понять «державне обвинувачення» та «обвинувачення», ст. 42 КПК, в якій розкривається сутність такої сторони захисту, як обвинувачений. Крім того, дана теза також опосередковано підтверджується нормами чинного закону про кримінальну відповідальність (ст.ст. 11, 18, 23, 26-30 КК тощо).

Під час судового розгляду справи прокурор реалізує широкий спектр повноважень, пов'язаних із публічним обвинуваченням: коротко оголошує зміст обвинувального акта (ч. 2 ст. 347 КПК), першим розпочинає допит обвинуваченого (ст. 351 КПК), свідка обвинувачення (ч. 6 ст. 352 КПК), виступає

у судових дебатах (ч. 1 ст. 364 КПК) [71] тощо.

На науковому рівні широко підкреслюється той факт, що проблеми публічного обвинувачення завжди перебували в центрі уваги фахівців, оскільки це складний і відповідальний вид діяльності, але особливого значення набули при обговоренні судово-правової реформи. Зараз, коли змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості відповідно до ст. 129 Конституції України є однією з основних засад судочинства, виникає питання про функції прокурора при розгляді в суді кримінальних справ [101, с. 211].

Наведене вкотре підкреслює важливу роль інституту обвинувачення в кримінальному процесі. Що ж стосується питання функцій прокурора під час судового розгляду кримінальних справ, то воно привертає увагу багатьох вітчизняних дослідників. Даний факт пояснюється тим, що, як неодноразово зазначалося вище, саме прокурор виступає в якості центрального суб'єкта забезпечення публічного обвинувачення, тобто представляє інтереси держави та суспільства в процесі доведення вини особи, яка вчинила злочин або кримінальний проступок.

Як вдало наголошує Н.С. Наулік, позитивне вирішення цього питання полягає в тому, що в суді першої інстанції прокурор виконує функцію підтримання публічного обвинувачення від імені держави. При цьому, зазначає вчений, прокурор користується процесуальним статусом сторони й виконує обов'язки щодо обґрунтування обвинувальної тези або відмови від обвинувачення, якщо воно не підтвердилося. Таке положення закріплено в КПК та перестало бути дискусійним [104, с. 69].

Повністю погоджуємось із викладеною вище думкою. Дійсно, з прийняттям у 2013 році нового КПК відповідні напрямки діяльності прокурора прямо закріплені на законодавчому рівні. Зокрема, підтримання державного обвинувачення в суді (або відмова від його підтримання), зміна або висування додаткового обвинувачення – одне з повноважень прокурора, задеклароване у п. 15 ч. 2 ст. 36 КПК [71].

Аналізуючи питання сутності та змісту підтримання обвинувачення в суді

доречно вказати на те, що суб'єктом реалізації цієї функції у кримінальному провадженні виступає не лише прокурор. Зокрема, як наголошує О. В. Крайнікова, у визначених КПК випадках, підтримання обвинувачення може бути покладене на потерпілого, який має право вимагати продовження судового розгляду у випадку відмови прокурора від обвинувачення та зміни прокурором обвинувачення за таких обставин, коли обвинувачем ставиться питання про необхідність застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення чи зменшення обсягу обвинувачення. Однак правовий механізм реалізації цього права досі не є досконалим [65, с. 193].

З приводу запропонованої вище тези думається доречним зауважити, що згадана можливість здійснення обвинувачення потерпілим дійсно передбачена чинним кримінальним процесуальним законодавством (п. 4 ч. 3 ст. 56 КПК). При цьому слід зазначити, що законодавець у такому випадку використовує категорію «обвинувачення», а не «публічне обвинувачення» або «державне обвинувачення», підкреслюючи тим самим виключну роль прокурора у кримінальному процесі. Нагадаємо, категорії «обвинувачення» та «державне обвинувачення», відповідно до ч. 1 ст. 3 КПК, не є тотожними.

З наведеної вище думки О.В. Крайнікової слідує, що прокурор, згідно чинного законодавства, має право відмовитись від підтримання державного обвинувачення [65, с. 193]. Вказаний умовивід ґрунтується на положеннях ч. 1 ст. 340 КПК, в якій закріплено наступне: «Якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він після виконання вимог статті 341 цього Кодексу повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення і викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження» [71].

Існування механізму відмови прокурора від підтримання державного обвинувачення є цілком доречним та необхідним з огляду на зміст ст. 62

Конституції України. Цілком очевидно, що у випадку необґрунтованого обвинувачення (такого, що не знайшло підтвердження) подальше підтримання державного обвинувачення є недоцільним.

З метою зниження ризиків прийняття прокурором суб'єктивного рішення відмовитись від підтримання державного обвинувачення, що не базується на матеріалах справи, законодавець передбачив певні гарантії. Так, реалізація положень ч. 1 ст. 340 КПК можлива лише за умови погодження необхідних для цього процесуальних документів з прокурором вищого рівня (звісно, крім випадків, коли таке рішення приймає Генеральний прокурор) [71]. Крім того, для зниження ризиків прийняття судом упереджених рішень, як зазначалося вище, чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість підтримання обвинувачення в суді потерпілим.

Законодавчо обґрунтованою, на нашу думку, виглядає дефініція поняття «відмова від підтримання публічного обвинувачення», сформована О.В. Зеленко та О.В. Крайніковою. На думку науковців, під цією категорією доречно розуміти особливий процесуальний інститут, який регламентує зупинення прокурором відповідної активної діяльності в напрямі обвинувачення, розпочатої на стадії досудового розслідування [65, с. 193; 48, с. 8]. Функція підтримання публічного обвинувачення припиняється з моменту відмови від обвинувачення [65, с. 193].

Запропоноване визначення, в цілому, виглядає цілком вдалим, проте потребує певних корегувань в умовах сьогодення. Відповідно до чинного КПК стадією кримінального провадження є досудове розслідування, тоді як досудове слідство та дізнання виступають в якості форм досудового розслідування. Відтак, в розрізі дефініції поняття «відмова від підтримання публічного обвинувачення» доречно використовувати категорію «досудове розслідування», а не «досудове слідство».

Ч. 1 ст. 338 КПК передбачає право прокурора на зміну обвинувачення з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення. Підставою для такої зміни слугує встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа [71]. У контексті цього питання цікавими вбачаються положення ч. 3 цієї норми, в якій

зазначається, що якщо в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуючий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі [71].

Така можливість потерпілого, знову ж таки, є додатковою гарантією здійснення в Україні справедливого та неупередженого судочинства.

Зауважимо, що потерпілий має право підтримувати обвинувачення в попередньому обсязі самостійно або за допомогою представника. Відповідно до ч. 5 ст. 340 КПК, кримінальне провадження за таких обставин набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення [65, с. 193].

Варто окремо наголосити на тому, що поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення а також питання початку такого кримінального провадження та відшкодування шкоди потерпілому у ньому регулюється ст.ст. 477-479 глави 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» КПК. Зокрема, у ст. 477 даного нормативно-правового акта зазначається, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення розпочинається органами досудового розслідування або прокурором виключно за наявності заяви потерпілого щодо визначеного кола злочинів та кримінальних проступків (саме останній документ виступає в якості юридичної підстави початку такого кримінального провадження) [71].

Правова природа підтримання обвинуваченого потерпілим законодавцем у КПК не розкрита, однак можна зробити висновок, що така діяльність є специфічним видом підтримання обвинувачення в суді й уже не є державним (публічним) видом [65, с. 194].

Вище неодноразово зазначалося, що наведена теза підтверджується самим законодавцем у змісті чинного КПК, який у випадку підтримання потерпілим у суді обвинувачення використовує поняття «обвинувачення», а не категорію «державне обвинувачення» [123]. Крім того, дефініція терміну «державне обвинувачення» дає підстави стверджувати, що вказана процесуальна діяльність

є прерогативою прокурора.

Підтримання публічного обвинувачення означає процесуальну та публічну діяльність прокурора в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Потерпілий не є представником держави й публічних (суспільних) інтересів, він здійснює підтримання висунутого раніше обвинувачення виключно з власних (приватних) інтересів [65, с. 194].

Отже, перелічені аргументи дозволяють з впевненістю стверджувати, що підтримання державного (публічного) обвинувачення у суді належить виключно до повноважень прокурора [123]. Потерпілий може в перелічених законом випадках підтримувати обвинувачення в суді, проте таке обвинувачення не можна розглядати в розрізі державного.

Проаналізовані законодавчі положення та наукові позиції вітчизняних вчених дозволяють погодитись із думкою О.В. Крайнікової про те, що законодавцем здійснено лише формальний підхід до закріплення процесуального статусу потерпілого під час реалізації ним функції підтримання обвинувачення в суді. Визначена нормами КПК природа подібного роду обвинувальної діяльності потерпілого в суді не є виправданою, загалом суперечить правовій природі кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Отже, під час розроблення змін до КПК потрібно внести ґрунтовні зміни в закріплення процесуального статусу потерпілого під час реалізації ним функції підтримання обвинувачення в суді, чітко визначити його права й обов'язки як сторони обвинувачення, а також більш виважено підійти до закріплення природи названої обвинувальної діяльності. Під час розроблення проекту відповідних змін треба використовувати теоретичні надбання провідних українських і зарубіжних учених-процесуалістів, а також урахувати практику реалізації потерпілим функції підтримання обвинувачення в суді [65, с. 194-195].

Проведення відповідної роботи дозволить усунути наявні прогалини та колізії, що, в свою чергу, підвищить рівень ефективності реалізації потерпілим свого права на підтримання обвинувачення в суді.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що публічне

обвинувачення ґрунтується на діяльності органів розслідування, зусиллями яких обвинувачений, викритий у вчиненні кримінального правопорушення і повинен постати перед судом [77].

Обвинувачення є самостійною кримінально-процесуальною функцією, відмежованою від функції вирішення справи або правосуддя, діяльністю уповноважених на те органів або осіб, спрямованою на охорону прав та законних інтересів учасників процесу, викриття винних та забезпечення правильного застосування закону з метою належного вирішення справи в суді, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

На стадії кримінального судочинства прокурор має процесуальне становище сторони - обвинувача, рівноправного з іншими сторонами, які беруть участь у справі, і, підтримуючи наданими йому законом засобами державне обвинувачення, виконує таким чином державно-правову функцію кримінального переслідування, покладену на нього Законом України «Про прокуратуру» [77].

Зазначений умовивід ґрунтується на змісті п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК, в якому наводиться вичерпний перелік сторін кримінального провадження, а також ст. 36 КПК, що має назву «Прокурор».

Положення КПК передбачають, що основним завданням прокурора під час реалізації ним функції публічного обвинувачення є не притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності, а встановлення об'єктивної істини, яка дозволить суду обрати найбільш справедливе рішення у відповідній справі.

Таким чином, здійснення прокурором у суді процесуальної функції обвинувачення - це практична реалізація тих висновків, до яких він прийшов у результаті нагляду за досудовим розслідуванням. Прокурор зобов'язаний ужити всіх передбачених законом заходів для того, щоб суд постановив законний, обґрунтований і справедливий вирок [77].

Що ж стосується потерпілого, який у випадках, передбачених ст. 340 КПК, також може виступати в якості сторони обвинувачення,- його повноваження у цій сфері є недостатньо врегульованими на законодавчому рівні, що створює ряд

складнощів для їх реалізації на практиці. Через це станом на сьогоднішній день існує нагальна потреба у внесенні відповідних змін та доповнень до чинного КПК.

Висновки до розділу 1

1. Станом на сьогоднішній день на науковому рівні спостерігається плюралізм думок щодо визначення змісту категорії «обвинувачення». Процесуальна функція обвинувачення пов'язана з предметом обвинувачення, тобто з матеріально-правовим відображенням тих кримінально караних діянь, у зв'язку з якими ведеться кримінальний процес.

На відміну від КПК, що під обвинувачення розуміє лише твердження, висунуте в порядку КПК, про вчинення певною особою діяння, передбаченого КК, європейським співтовариством поняття «обвинувачення» розглядається з точки зору «матеріально-правової», а не «формальної» концепції «обвинувачення». Тобто, під обвинуваченням розуміють офіційне повідомлення відповідного державного органу, яке висловило підозру у скоєнні кримінального правопорушення. Зазначене також розглядається в контексті настання певних істотних наслідків для підозрюваної особи

2. Для точного спрямування зазначеного дослідження виокремлено поняття обвинувачення, розуміючи під ним всю процесуальну діяльність уповноважених КПК органів та осіб, спрямовану на відстоювання передбачених законом прав та свобод учасників кримінального провадження, притягнення до передбаченої КК відповідальності винних, а також забезпечення правильного застосування закону у конкретному кримінальному правопорушенні.

3. В Конституції України, КПК та Законі України «Про прокуратуру» при визначенні основного повноваження органів прокуратури використовується поняття обвинувачення як «публічного» і «державного».

У ході дослідження встановлено, що поняття «державного обвинувачення» включається у поняття «публічного обвинувачення», яке є більш точним, так і об'ємнішим, адже прокурор у кримінальному провадженні виступає від імені

всього суспільства, а не окремої держави.

Таким чином, на даний час є потреба у внесенні своєчасних змін до чинного законодавства в частині назви основної функції прокуратури, враховуючи її сутність і зміст.

4. Підтримання публічного обвинувачення у суді – один з найбільш важливих напрямків діяльності прокурора, що гарантує захист прав, свобод та законних інтересів не тільки учасників кримінального процесу, але і всього суспільства. Станом на сьогоднішній день існує ряд проблем, пов'язаних із ефективністю реалізації згаданої функції, що свідчить про нагальну потребу у модернізації вітчизняного законодавства у цій сфері.

5. Встановлено, що функції обвинувачення та захисту перебувають у тісному взаємозв'язку між собою. Саме обвинувачення виступає підставою для виникнення та реалізації функції захисту.

6. Матеріали органів досудового розслідування є підґрунтям для формування публічного обвинувачення у суді. При цьому, до моменту складання (затвердження) обвинувального акта прокурором публічне обвинувачення апріорі відсутнє, що прямо підтверджується положеннями ч. 4 ст. 110 КПК.

7. Станом на сьогоднішній день на науковому рівні відсутня єдина позиція щодо сутності та ознак субсидіарного обвинувачення. Відповідно до найбільш поширеного підходу, під вказаною категорією розуміється ситуація, за якої потерпілий, як сторона кримінального провадження, реалізує свої права, передбачені ч.ч. 3-4 ст. 340 КПК.

8. Під обвинуваченням розуміється окрема кримінально-процесуальна функція, відокремлена від функцій правосуддя, або вирішення справи. Обвинувачення реалізується уповноваженими на це органами з метою забезпечення притягнення винної у вчиненні кримінального правопорушення особи до передбаченої законом відповідальності, у той же час забезпечуючи захист прав та законних інтересів усіх учасників кримінального провадження.

9. Функція обвинувачення прокурором починає реалізовуватись на стадії досудового розслідування з моменту пред'явлення особі повідомлення про

підозру. Разом з нею в цей час прокурором здійснюється функція нагляду за станом досудового розслідування. Після звернення до суду з обвинувальним актом прокурор розпочинає у повній мірі виконувати державно-правову функцію кримінального переслідування, передбачену Законом України «Про прокуратуру».

10. Якість здійснення підтримання публічного обвинувачення на даний час є проблемним питанням для органів прокуратури. Зокрема, наявне суттєве перевантаження прокурорів місцевих прокуратур, що перешкоджає належному виконанню ними службових обов'язків. Ще однією з проблем є потреба в освічених та зацікавлених у роботі кадрів. У тому числі з цією метою в Україні проведено дві атестації прокурорських працівників у 2015 та 2019-2020 роках. З інституту дійсно було відсіяно менш освічених працівників прокуратури, що не набрали відповідних прохідних балів на атестації, які, користуючись недоліками чинного законодавства, змогли через суди не лише відновитись на роботах, а й стягнути відшкодування на свою користь з державного бюджету. Варто зауважити, що після 2020 року також суттєво підвищилось матеріальне забезпечення прокурорів за рахунок реального початку дії ст. 81 ЗУ «Про прокуратуру», який прийнятий ще у 2014 році. Це, у свою чергу, сприяло популяризації роботи прокурора та притоку кадрів до районних прокуратур і частково зменшило навантаження на прокурорів. Поряд з цим, якість роботи новоприбулих працівників не може бути на належному рівні, так як для досягнення майстерності необхідний досвід. Не варто забувати, що від професійності, освіченості та наполегливості прокурора у змагальному процесі залежить досягнення мети кримінального провадження – притягнення винної особи до кримінальної відповідальності та забезпечення невідворотності покарання.

11. Під час реалізації функції обвинувачення прокурором в суді відтворюються ті висновки, до яких він прийшов у результаті нагляду за досудовим розслідуванням. Прокурор зобов'язаний ужити всіх передбачених законом заходів для того, щоб суд постановив законний, обґрунтований і справедливий вирок.

12. Положення чинного КПК дають підстави стверджувати, що повноваження потерпілого у сфері підтримання обвинувачення, які можуть виникати за умов та у порядку, передбаченому ст. 340 КПК, є недостатньо врегульованими на законодавчому рівні, що створює ряд складнощів для їх реалізації на практиці. Через це станом на сьогоднішній день існує нагальна потреба у внесенні відповідних змін та доповнень до чинного КПК.

Розділ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

2.1. Генеза та типологізація кримінальних правопорушень, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Принциповим у ракурсі наукового обґрунтування і практичної реалізації дієвої системи протидії кримінальним правопорушенням, вчиненим у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є комплексний узгоджений підхід у розумінні даного явища. Одним із елементів такого розуміння є кримінально-правова характеристика вказаних кримінальних правопорушень, яка дозволяє визначити структуру службової злочинності та злочинності у професійній діяльності, пов'язаній з наданням публічних послуг, виокремити спільні ознаки й риси усього загалу зазначених кримінальних правопорушень, що, у свою чергу, виступає методологічною основою кримінологічного дослідження злочинності, встановлення напрямків, рівнів, об'єктів і конкретних попереджувальних заходів. Саме кримінологічне дослідження службової злочинності та злочинності у сфері надання публічних послуг й обґрунтовує співвіднесення рівня суспільної небезпечності діяння та оптимального обсягу кримінально-правових і кримінологічних заходів, необхідних для подолання його причин і умов [117].

Зазначимо, що певною мірою питання окремих складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, раніше вже розглядались такими вченими, як О.М. Доником, К.П. Задоем, Д.І. Крупком, О.С. Новаковим, В.Г. Хашевим, Ф.В. Шиманським, Б.В. Волженіним, І.М. Гельфандом, Б.В. Здравомисловим, Ю.І. Ляпуновим, П.С. Матишевським, О.Я. Светловим, О.М. Трайніним, Д.Г. Михайленком, В.І. Тютюгіним, Ю.В. Гродецьким,

О.О. Дудоровим, М.І. Рябенком.

Передусім відмітимо, що як чинне національне і міжнародне кримінальне законодавство, так і практика кримінально-правової охорони встановлює кримінальну відповідальність за низку кримінальних правопорушень, які вчиняються відповідними службовими особами або ж об'єкт посягання яких тією чи іншою мірою належить до сфери службової діяльності.

Зазначимо, що кримінальне законодавство також містить окремий розділ, присвячений кримінальним правопорушенням у сфері службової діяльності, причому перша редакція КК від 5 квітня 2001 р. включала лише сім складів службових злочинів (статті 364-370), а саме зловживання владою або службовим становищем, перевищення влади або службових повноважень, службове підроблення, службова недбалість, одержання хабара, давання хабара, провокація хабара. В процесі приведення національного кримінального законодавства у відповідність до міжнародно-правових стандартів [41] згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [40] передбачалось доповнення переліку службових злочинів незаконним збагаченням і зловживанням впливу.

Як вдало зауважує Д.Г. Михайленко, фактично трансформація КК у частині регламентації кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності відбулася з 01.07.2011 року [92, с. 379].

Дійсно, саме у цьому році законодавцем прийнято Закон України від 07.04.2011 № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», більша частина якого набрала чинності саме з 01 липня цього ж року. На підставі цього нормативно-правового акта до змісту КК були внесені масштабні зміни. Зокрема:

- наведено дефініцію категорії «службова особа» (ч.ч. 3-4 ст. 18 КК);
- посилено відповідальність за самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особи та додано до ст. 353 КК кваліфікований склад цього акту протиправної поведінки;
- внесено ряд змін до ст. 358 КК та надано дефініцію поняттю «офіційний

документ»;

- розширено зміст назви розділу XVII Особливої частини КК шляхом додавання словосполучення «...та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг»;

- включено до розділу XVII Особливої частини КК ст.ст. 364-1 «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 365-1 «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги», 368-2 «Незаконне збагачення», 368-3 «Комерційний підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», 368-4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», 369-2 «Зловживання впливом»;

- внесено ряд змін до ст.ст. 364, 365, 366-368, 370 КК [40].

Зауважимо, що вказаний вище нормативно-правовий акт було прийнято з метою синхронізації низки нормативно-правових актів (у тому числі закону про кримінальну відповідальність) з положеннями Закону України від 07.04.2011 р. № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції», який нині втратив чинність. Основні цілі таких змін до КК – посилити відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, зокрема, ввести кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені службовими особами, які працюють в юридичних особах приватного права, що фінансуються за рахунок державного, місцевого бюджету [181].

Отже, внесення змін до КК на підставі прийняття Закону України від 07.04.2011 № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» - результат цілеспрямованої політики держави, направленої на боротьбу з таким негативним соціальним явищем, що загрожує планомірному розвитку держави, як корупція.

З 27.04.2014 запроваджено інститут відповідальності юридичних осіб шляхом можливості застосування до них заходів кримінально-правового характеру за рахунок передбачення у п. 2 ч. 1 ст. 96-3 КК у якості такої підстави

– незабезпечення виконання покладених на уповноважену особу юридичної особи законом або установчими документами обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення визначеного корупційного кримінального правопорушення [92, с. 380].

Перелічені зміни були включені до КК на підставі Закону України від 23.05.2013 р. № 314-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [182]. Як зазначалося у пояснювальній записці до останнього документу, фізична особа, вчиняючи кримінальне правопорушення, нерідко задовольняє не власні інтереси, а інтереси юридичної особи, в результаті якої остання отримує незаконні переваги. З метою протидії злочинній діяльності в інтересах юридичних осіб на міжнародному рівні низкою міжнародних договорів, серед яких, зокрема, Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, учасницею яких є також і Україна, передбачено обов'язок держав-учасниць щодо запровадження відповідальності юридичних осіб за передбачені цими міжнародно-правовими актами кримінальні правопорушення [181].

Таким чином, прийняття названих вище положень – це зобов'язання, які Україна повинна була виконати в рамках міжнародних угод на шляху до євроінтеграції. Нагадаємо, саме євроінтеграція є одним з ключових векторів розвитку нашої держави.

З огляду на викладене вище Д.Г. Михайленко слушно вказав на створення нового напрямку юриспруденції, спрямованого на застосування заходів впливу на великий приватний бізнес за допомогою ресурсів кримінальної юстиції, - антикорупційної безпеки господарської діяльності. Крім того, із змінами, внесеними 14.10.2014, 12.05.2015, 31.10.2019, норми про незаконне збагачення наближені до моделі ст.20 Конвенції ООН проти корупції [92, с. 380].

Окремо додамо, що ст. 368-2 КК «Незаконне збагачення» в подальшому було визнано такою, що не відповідає Основному Закону та, через що, вказану

норму виключено на підставі Закону України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень». Втім, станом на сьогоднішній день чинний закон про кримінальну відповідальність доповнено новою однойменною нормою, в якій враховані недоліки попередньої – ст. 368-5.

Як зазначають вчені, інші зміни КК у частині протидії корупційним кримінальним правопорушенням, виходячи із їхнього рівня та можливості вплинути на реальну ситуацію у цій сфері охорони правовідносин від злочинних посягань, не мають того масштабу, щоб вести мову про те, що вони суттєво трансформували механізм кримінально-правового впливу на корупційні кримінальні правопорушення чи службові кримінальні правопорушення. Враховуючи, що: 1) найбільш небезпечні кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності є корупційними злочинами і навпаки; 2) основні інструменти кримінально-правової протидії корупції сконцентровані і диференційовані саме у межах розділу XVII Особливої частини КК, є необхідність встановлення співвідношення між ними [92, с. 380].

Водночас, варто зазначити, що після 2019 р. до розділу XVII Особливої частини КК вносились певні зміни: зменшено максимальну тривалість додаткового покарання у санкції ч. 2 ст. 365-2 (на підставі Закону України від 13.07.2023 № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень»), додано ст. 365-3 «Бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей» (на підставі Закону України від 14.07.2020 р. № 768-IX «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор»), виключено ст. 366-1 та доповнено розділ ст.ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації» та 366-3 «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (відповідні зміни внесені Законом України від 04.12.2020 № 1074-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування»), виключено ст. 368-2 (на підставі Закону України від 13.07.2023 № 3233-ІХ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень») тощо.

Станом на сьогоднішній день корупційні або пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення, окрім розділу XVII Особливої частини КК, включені законодавцем до наступних структурних частин Особливої частини КК:

- розділу VI «Кримінальні правопорушення проти власності»;
- розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності»;
- розділу IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»;
- розділу XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення»;
- розділу XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів»;
- розділу XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) [117].

У науковій літературі є безліч критеріїв класифікації кримінальних правопорушень. Всі вони мають право на існування, враховуючи об'єм та різноманітність кримінальних правопорушень, викладених у КК.

Класифікацію В. Тіщенко розглядає одночасно як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини за визначеними ознаками [219, с. 41]. Класифікації притаманна властивість описового інструмента для вивчення взаємного

розташування класів з визначеними для них розпізнавальними властивостями [16, с. 66-67].

Ця наукова діяльність має на меті встановити загальні риси певних схожих об'єктів та виділити їх відмінності, таким чином відбувається краще розуміння як загальної досліджуваної системи, так і її окремих частин.

О. Мусієнко виділяє такі критерії класифікації, як спосіб вчинення кримінального правопорушення, обстановка, місце та час, який минув із моменту його вчинення, включаючи сферу злочинної поведінки, типологічні та інші особливості злочинця, його кримінальний досвід, типологічні характеристики потерпілих, тощо [99, с. 110–111].

З таким підходом погоджується О.В. Вахрушев, уточнивши, що наведені вище класифікаційні підстави можуть уточнюватися й доповнюватися залежно від тієї системи кримінальних правопорушень, які є об'єктом криміналістичного аналізу з метою систематизації [15, с. 156].

Серед науковців неодноразово здійснювалась класифікація кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

О. Пчелінова класифікувала їх у залежності від суб'єкта, на інтереси якого посягають кримінальні правопорушення на: ті, що вчиняються по відношенню до держави, юридичної особи незалежно від правової форми та форми власності, індивідуума [186, с. 270].

На думку М.І. Мельника [86, с. 168-172] та, враховуючи положення чинного КК, кримінальні правопорушення, включені законодавцем до розділу XVII Особливої частини КК за рівнем корумпованості можна диференціювати на наступні групи:

- 1) безумовно корупційні (ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 368-369-2 КК) ;
- 2) змішані (ст.ст. ст.364-2, 365, 365-3, 366, 369-3 КК);
- 3) кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією (ст.ст. 366-2, 366-3 КК);
- 4) не корупційні (решта кримінальних правопорушень, що входять до розділу XVII Особливої частини КК) [92, с. 380].

Запропонована диференціація базується на аналізі складів кримінальних правопорушень, що включені до розділу XVII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», а також на положеннях примітки до ст. 45 закону про кримінальну відповідальність.

Деякі вчені класифікують кримінальні правопорушення також за критерієм механізму злочинних відносин на односторонні та двосторонні. До односторонніх відносяться такі кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені суб'єктом кримінального правопорушення одноособово без обов'язкової добровільної участі інших осіб (ст.ст. 364-367, 368-2, 368-5, 369-3, 370 КК). До двосторонніх кримінальних правопорушень відносяться такі правопорушення, які можуть бути вчинені виключно при обов'язковій добровільній участі декількох суб'єктів кримінального правопорушення (ст.ст. 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК) [92, с. 383].

У випадку класифікації кримінальних правопорушень вивчаємої категорії за тяжкістю, варто зауважити про відсутність у розділі кримінальних проступків. З огляду на суспільну небезпечність та специфіку злочинних дій суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, логічно, що законодавець відніс їх до категорії злочинів.

Поряд з цим, більша частина кримінальних правопорушень розділу XVII Особливої частини КК є нетяжкими. До категорії тяжких та особливо тяжких законодавцем визначені злочини з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками. Лише незаконне збагачення та бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365-3, 368-5 КК) законодавець відніс до безумовно тяжких злочинів.

Також, у випадку класифікації кримінальних правопорушень зазначеної категорії за формою вини, варто зауважити, що абсолютна більшість з них вчиняється суб'єктами кримінального правопорушення з прямим умислом. У випадку кваліфікації дії за зловживання владою (ст. 364, 364-1, 365-2 КК), або

здійснення протиправного впливу на результати офіційних спортивних змагань (ст. 369-3 КК) обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, крім прямого умислу, буде наявність конкретної корисливої мети - одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи. До категорії необережних кримінальних правопорушень у розділі XVII Особливої частини КК можна віднести лише службову недбалість (ст. 366 КК).

За ступенем завершеності злочинної діяльності кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг поділяються на правопорушення з матеріальним та формальним складом. Завдання шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, є обов'язковою ознакою складів кримінальних правопорушень усіх видів зловживань (ст. 364, 364-1, 365-2 КК) та службової недбалості (ст. 367 КК). Усі інші кримінальні правопорушення вивчаємого розділу відносяться до правопорушень з формальним складом, тобто тих, які вважаються закінченими в момент вчинення дії або бездіяльності, передбаченої Особливою частиною КК.

Вдалою є класифікація кримінальних правопорушень розділу XVII Особливої частини КК, яку визначив науковець В.І. Тютюгін. За критерій класифікації він визначає сферу суспільних відносин, в якій вчиняються кримінальні правопорушення, а також суб'єктів їх вчинення, вирізняючи 4 групи правопорушень, які посягають на суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність, яка здійснюється: в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших юридичних особах публічного права (статті 364, 365, 368, 368-2, 369, 369-2 КК); в юридичних особах приватного права (статті 364-1, 368-3 КК); в юридичних особах як публічного, так і приватного права (статті 366, 367, 370 КК); особами, які наділені правом надавати такі послуги (статті 365-2, 368-4 КК) [222, с. 17].

Поряд з цим, з метою зручного розмежування особливостей доказування та підтримання публічного обвинувачення у вивчаємій категорії кримінальних правопорушень, за критерієм об'єктивного прояву злочинних дій та обсягу

використання суб'єктом кримінального правопорушення повноважень виділимо наступні групи: кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням наданих особі повноважень, влади (так-звані кримінальні правопорушення зловживань), до яких включаються усі корупційні зловживання, а також усі кримінальні правопорушення щодо отримання неправомірної вигоди з використанням влади, службових повноважень, повноважень особи приватного права, повноважень особи, яка надає публічні послуги (ст. 364, 364-1, 364-2, 365-2, 365-3, 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3,4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2, 369-3 КК), кримінальні правопорушення, вчинені із перевищенням повноважень, куди відноситься ст. 365 КК, а також ст.ст. 364-2, 366 та 370 КК як такі, що вчинюються службовими особами із явним виходом за межі наданих повноважень; кримінальні правопорушення, вчинені з необережності, до якого відноситься одна стаття - 367 КК; кримінальні правопорушення, пов'язані із корупцією - ст.ст. 366-2, 366-3 КК; кримінальні правопорушення розділу XVII Особливої частини КК, вчинені загальними суб'єктами, до яких відноситься пропозиція надання, а також надання неправомірної вигоди (ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369, ч. 1 ст. 369-2 КК).

2.2. Особливості об'єкта та об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Відповідно до ст. 11 КК, кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення [68]. Будь-який склад кримінального правопорушення поєднує у собі чотири взаємопов'язані обов'язкові ознаки:

- 1) об'єкт кримінального правопорушення;
- 2) об'єктивна сторона;
- 3) суб'єкт;

4) суб'єктивна сторона.

Важливість кожної з перелічених ознак складно переоцінити, адже відсутність хоча б однієї з них свідчить про те, що відповідна подія не може розглядатися в правовій площині в якості кримінального правопорушення або кримінального проступку.

Для повної характеристики кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вбачається доречним проаналізувати кожен з перелічених ознак. Розпочнемо з об'єктивних (об'єкт, об'єктивна сторона).

Перш ніж безпосередньо розкрити об'єкт кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, доречно встановити дефініцію «об'єкт кримінального правопорушення (кримінального проступку)» [120].

За загальним правилом об'єктом кримінального правопорушення визначають те, на що посягає злочинне діяння і що береться під охорону кримінальним законом. Концепція, яка визначає об'єкт кримінального правопорушення через категорію «суспільні відносини», своїм корінням сягає кінця XIX ст. [204, с. 139]. І це не випадково. Адже у більшості випадках кримінальне правопорушення вчиняється особою з метою впливу на своє оточення, що призводить до протиправної зміни об'єктивної реальності певної людини на її користь. І, звісно, у випадку відсутності суспільства злочин не може бути вчинений. Людина на безлюдному острові не може нічого вкрати та нікого вбити, оскільки на ньому не має чужого майна та інших людей. Однак, тлумачення об'єкту кримінального правопорушення як суспільних відносин не є єдиною думкою.

За Д.Г. Михайленком об'єкт кримінального правопорушення - це охоронювані від злочинних посягань Кримінальним законом суспільні відносини, які порушуються при вчиненні будь-якого кримінального правопорушення. Але об'єктом кримінально-правової охорони можуть бути не будь-які суспільні відносини, а лише правовідносини, тобто відносини, первинно врегульовані іншими галузями права, що виключає із сфери кримінально-

правової охорони ті відносини, що є антисуспільними. Кримінальне ж право встановлює додатковий особливий механізм додержання правопорядку в таких правовідносинах шляхом загрози та застосування у визначених формах найбільш жорсткого виду юридичної відповідальності – кримінальної відповідальності [94, с. 522].

Беззаперечною перевагою концепції «об’єкт кримінального правопорушення – суспільні відносини» є те, що на даному етапі розвитку правової думки вона здатна найбільш повно (порівняно з іншими підходами) пояснити механізм порушення об’єкта вчиненим кримінальним правопорушенням. Серед різноманітних визначень суспільних відносин, що існують в науці, найбільш повним видається те, що розкриває їх як порядок взаємовідносин, взаємодії суб’єктів щодо задоволення своїх потреб та вирішення протилежних інтересів, який на певному етапі розвитку держави і суспільства сприяє вирішенню поставлених завдань [234, с. 46].

Окремо додамо, що існує ряд інших позицій щодо визначення змісту категорії «об’єкт кримінального правопорушення»: певні блага [228]; сукупність благ, соціальних цінностей та інтересів [237]; права людини та держави [49, с. 152; законні інтереси [3]; соціальні цінності [61, с. 198]. При цьому остання позиція (розуміння в якості об’єкта певних соціальних цінностей) також користується широкою популярністю серед вітчизняних науковців. Водночас, як було вказано вище, концепція «об’єкт – суспільні відносини» є більш поширеною та, на думку багатьох вчених, більш вдалою (хоча, як і решта, все ж таки, містить певні недоліки).

Згрупування кримінальних правопорушень у розділах Особливої частини КК проводиться, як правило, за родовим об’єктом, під яким розуміється група однорідних (схожих) суспільних відносин, які охороняються Кримінальним законом та на які посягає певне коло діянь [94, с. 522].

У розрізі дослідження вказаного вище питання варто наголосити на тому, що на науковому рівні серед вітчизняних вчених не має єдиної позиції щодо змісту родового об’єкту кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов’язаної з наданням публічних послуг.

Як зазначають А.В. Савченко та О.В. Кришевич, родовим об'єктом актів деліктної поведінки, включених законодавцем до розділу XVII Особливої частини КК, є суспільні відносини, які визначають і регулюють зміст правильної роботи державного апарату і апарату органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також суспільні відносини, що забезпечують нормальну службову діяльність у юридичних особах приватного права та нормальну професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [203, с. 12-13].

Без сумніву, відповідна позиція є цікавою та обґрунтованою з огляду на склади кримінальних правопорушень, включених до названого розділу, проте, на нашу думку, дискусійним є рішення використовувати категорію «правильна робота», адже подібне поняття є занадто широким та абстрактним.

На думку О.І. Гузоватого та О.О. Титаренка, родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, є суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі здійсненням особою, уповноваженою на виконанні функцій держави і місцевого самоврядування, та особою, яка надає публічні послуги, професійної діяльності відповідно до нормативно-правових актів, що становить правильну роботу органів державної влади чи місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій незалежно від організаційно-правової форми та осіб, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [30, с. 98].

Таким чином, використання словосполучення «правильна робота» у контексті розкриття родового об'єкта названої групи кримінальних правопорушень – доволі поширена практика. Проаналізуємо детальніше відповідну ідею.

Відповідно до «Великого тлумачного словника сучасної української мови» (за ред. В. Т. Бусел), слово «правильний» може вживатись у наступних значеннях:

- 1) який відповідає дійсності, істинний; справедливий;
- 2) який відповідає встановленим правилам, нормам;
- 3) безпомилковий;

- 4) який відбувається через певні проміжки часу; регулярний, ритмічний;
- 5) який задовольняє правила пропорції та серця [9, с. 1100].

Таким чином, дана категорія може використовуватись у багатьох значеннях. Її проєктування в площину родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, призведе до того, що ряд діянь (у тому числі таких, що не суперечать чинному законодавству) можуть бути розцінені як посягання на цей об'єкт, адже «безпомилковість» у роботі підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності – апріорі нездійсненна ціль.

Враховуючи викладене вважаємо, що використання словосполучення «правильна робота» в розрізі розкриття об'єкта злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК є недоречним.

Схожою виглядає позиція В.І. Тютюгіна, який зауважує, що родовим об'єктом усіх цих злочинів є суспільні відносини, які забезпечують нормальну, тобто таку, що відповідає вимогам законодавства, діяльність державного апарату, апарату управління органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності і організаційно-правової форми, а також суспільні відносини, що забезпечують здійснення регламентованої законодавством професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг [69, с. 783].

Думається, такий підхід виглядає більш обґрунтованим, адже у ньому використовується категорія «нормальна робота», зміст якої розкривається самим вченим, що дозволяє зрозуміти сутність родового об'єкта переліченої групи кримінальних правопорушень.

На думку О.О. Дудорова та М.І. Хавронюка, однією з особливостей кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, є те, що їх родовим, а так само основним безпосереднім об'єктом є встановлений законом порядок здійснення своїх повноважень посадовими та службовими особами органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ та організацій, а також особами, які надають публічні послуги [35, с. 768].

Відповідна позиція виглядає доволі цікавою. На відміну від проаналізованих вище підходів, запропонований О.О. Дудоровим та М.І. Хавронюком родовий об'єкт вказаної групи кримінальних правопорушень є більш конкретизованим [120]. Водночас, як і зауважують дослідники, попри певні позитивні риси наведеної дефініції родового об'єкта, як-от включення до нього службових відносин не лише у публічному, але й у приватному секторі, маємо означити суперечливість розкриття родового об'єкта одночасно через категорії «посадові особи» та «службові особи», розмежування сутності та змісту яких досі залишається актуальним завданням кримінального права [233, с. 66].

Повністю погоджуємось із наведеною вище тезою. Дійсно, використання перелічених понять створює певні складнощі під час розкриття змісту родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, адже наразі серед науковців відсутня єдина позиція щодо визначення характерних розмежувальних ознак між категоріями «посадова особа» та «службова особа».

М.І. Мельник на дисертаційному рівні наголошує на тому, що кримінальні правопорушення, передбачені розділом XVII Особливої частини КК, заподіюють шкоду, у тому числі, авторитету органів державної влади та місцевого самоврядування [87].

Окремо додамо, що цілий ряд науковців наголошують на схожості родового об'єкта корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК (при цьому нагадаємо, що ряд корупційних кримінальних правопорушень належать до числа кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг). У даному аспекті погоджуємось із позицією про те, що хоча певною мірою кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та корупційні кримінальні правопорушення й перетинаються, однак це аж ніяк не свідчить про тотожність даних категорій [233, с. 66]. З іншого боку, низка кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності явно має корупційний характер, а тому цілком можливе поєднання окремих ознак родового об'єкта кримінальних

правопорушень у сфері службової діяльності та корупційних кримінальних правопорушень [233, с. 66].

Аналізуючи підходи вітчизняних вчених щодо встановлення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, зауважимо, що згадана вище думка про те, що внаслідок вчинення кримінальним правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, заподіюється шкода авторитету відповідних органів є достатньо поширеною у науковому середовищі. Наприклад, у своїх роботах її підтримують і В.Г. Хашев [230, с. 8] та А.А. Задорожній [39].

Схожою виглядає позиція П.С. Матишевського [83, с. 559], який також присвятив ряд наукових робіт питанню встановлення родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Зокрема, учений звертає увагу на те, що об'єктом злочинних посягань є авторитет не лише відповідних органів публічної влади, але й загалом підприємств, установ й організацій незалежно від форм власності [50].

Повністю погоджуємось із даним зауваженням. Дійсно, у ряді випадків кримінальні правопорушення, передбачені розділом XVII Особливої частини КК, посягають на авторитет юридичних осіб приватного права (наприклад, кримінальні правопорушення, закріплені ст. 364-1 КК), тому авторитет органів публічної влади не охоплює всі об'єкти кримінальних правопорушень, що включені до даного розділу, а отже – розглядати його в якості родового об'єкта недоцільно.

Відмітимо, що у кримінологічному значенні авторитет певної владної чи управлінської інституції є соціально-психологічним явищем, що відображає досягнутий рівень правосвідомості, ставлення особистості, соціальних груп і суспільства в цілому до окремого інституту або влади. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності іманентно пов'язані з неправомірним нецільовим використанням службових повноважень усупереч інтересам служби, що ставить під сумнів такі основи авторитету владно-

управлінських органів, як професіоналізм, добросовісність й неупередженість. Відтак А.А. Задорожний вважає за доцільне розглядати авторитет як один з елементів родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності [39, с. 108].

На нашу думку, відповідна позиція є цілком обґрунтованою, тому під час розкриття родового об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, вказівка на авторитет відповідних підприємств, установ та організацій є доречною.

А.А. Задорожній на науковому рівні запропонував виокремити єдиний уніфікований родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК [39, с. 108], - суспільні відносини, які становлять зміст правомірної діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських формувань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, а також їх авторитет і ділову репутацію [50].

У свою чергу, Д.Г. Михайленко зазначає, що найбільш точною є позиція, за якою об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділу XVII Особливої частини КК, є встановлений нормами права порядок здійснення службовими особами та особами, які надають публічні послуги, своїх повноважень [94, с. 529].

Щодо безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, то його визначення має ґрунтуватись на розумінні родового об'єкта з конкретизацією змісту конкретних суспільних відносин, що виступають об'єктом посягання. При цьому від безпосереднього об'єкта одиничного кримінального правопорушення у сфері службової діяльності слід відрізнити його об'єктивну сторону. Так, як відзначає Акрам Трад Аль-Фаїз [1], будь-яке використання службового становища службовою особою всупереч інтересам служби є безпосереднім об'єктом хабарництва. На нашу ж думку, тут ідеться вже про окремі форми об'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, а саме зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК).

Проаналізуємо об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Перш ніж розглянути це питання, доречно встановити зміст цієї обов'язкової ознаки складу будь-якого кримінального правопорушення та кримінального проступку.

Як вдало наголошує А.А. Вознюк, об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, які характеризують зовнішній прояв кримінального правопорушення [21, с. 71].

Отже дана ознака відноситься до числа зовнішніх обов'язкових ознак будь-якого складу кримінального правопорушення або кримінального проступку. До складу об'єктивної сторони входить цілий ряд елементів, з яких обов'язковим для будь-якого складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечне діяння (що виражається у формі дії або бездіяльності).

Що стосується решти ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення або кримінального проступку, то варто зазначити, що серед науковців відсутня єдина позиція щодо їх кількості та змісту, адже на законодавчому рівні не розкривається дефініція об'єктивної сторони.

Найбільш поширеною є думка, відповідно до якої факультативними ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок (обидві ознаки вважаються обов'язковими лише для матеріального складу кримінального правопорушення), місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення. Ці ознаки набувають значення обов'язкових лише в тих випадках, коли прямо передбачаються в диспозиції статті Особливої частини КК або з необхідністю впливають із неї, враховуючи семантику й техніко-юридичний спосіб опису умов учинення суспільно небезпечного діяння [67, с. 101].

Таким чином, об'єктивна сторона кримінальних правопорушень з формальним складом характеризується наявністю такої обов'язкової ознаки як суспільно небезпечна дія або бездіяльність, а кримінальних правопорушень з

матеріальним складом – наявністю також суспільно небезпечних наслідків та причинного зв'язку, що виникає між дією (бездіяльністю) та наслідками. Решта ж ознак, якщо інше не передбачено диспозицією відповідної норми, - відноситься до числа факультативних (необов'язкових ознак).

Відповідно до ч. 1 ст. 11 КК, суспільно небезпечне діяння може виражатись у формі активних дій або бездіяльності. З огляду на конструкцію складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, вказані акти деліктної поведінки можна диференціювати на наступні групи:

1) які можуть вчинятись як у формі дії, так і бездіяльності [47, с. 229] (наприклад, зловживання владою або службовим становищем; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги; службова недбалість тощо);

2) які можуть вчинятись виключно у формі дії [47, с. 229] (здійснення народним депутатом України на пленарному засіданні Верховної Ради України голосування замість іншого народного депутата України; перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; службове підроблення; підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; підкуп особи, яка надає публічні послуги; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі тощо);

3) які можуть вчинятись виключно шляхом бездіяльності (наприклад, неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування).

Об'єктивна сторона вказаних кримінальних правопорушень має свої особливості. По-перше, діяння, передбачене главою XVII Особливої частини КК, у більшості випадків пов'язане та обумовлене перебуванням особи на відповідній посаді та виконання службових повноважень, або ж наданням публічних послуг уповноваженою особою. Тобто, протиправне діяння суб'єкта кримінального правопорушення не могло б бути вчинене, якби він не перебував на відповідній посаді, або не був наділений повноваженнями для надання

публічних послуг, а також вчинюване протиправне діяння здійснюється всупереч інтересам служби, інтересам юридичної особи, або всупереч цілям і завданням, заради досягнення яких він наділяється відповідними повноваженнями [223; 47, с. 230].

Н.Ю. Худякова також зазначає [231], що для низки кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності властива наявність прямого зв'язку між неправомірним діянням і здійснюваною особою службовою діяльністю, що може втілюватись у неправомірному використанні, перевищенні, невиконанні або неналежному виконанні зумовлених займаною посадою службових обов'язків. Однак, ця характеристика не властива усім складам кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, адже в ряду кримінальних правопорушень суб'єкт кримінального правопорушення є загальним і не потребує наявності будь-яких повноважень (ст.ст. 369, 368-3, 369-2 КК).

В.І. Тютюгін та Ю.В. Гродецький, у свою чергу вказують, що якщо ж зв'язок відсутній, вчинене не може розглядатися як кримінальне правопорушення, передбачене розділом XVII Особливої частини КК, і за наявності до того підстав підлягає кваліфікації за статтями, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти особи, власності, громадського порядку тощо [47, с. 230].

Це твердження може мати місце у науці кримінального права з огляду на практику Верховного суду у кримінальних провадженнях про отримання неправомірної вигоди особами за вчинення, не вчинення дій з використанням службових повноважень, яких вони фактично на момент вчинення кримінального правопорушення не мали. Тобто, замість кваліфікації дій за ст. 368 КК – отримання неправомірної вигоди службовою особою, такі дії кваліфікуються як підбурення до надання неправомірної вигоди службовій особі та заволодіння чужим майном шляхом обману чи зловживання довірою (ст. 369 та 190 КК) [223, с. 278].

Деякі вчені зазначають, що такі склади, як пропозиція чи обіцянка неправомірної вигоди, прийняття такої пропозиції чи обіцянки, прохання надати

таку вигоду (статті 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК), належать до кримінальних правопорушень із так званим усіченим складом, бо момент їх закінчення порівняно з іншими діяннями (наприклад, передбачуваними ч. 1 ст. 366 КК) перенесено законом на більш ранню стадію їх вчинення [47, с. 230].

Не можемо з цим погодитись з огляду на таке. Як пропозиція, обіцянка неправомірної вигоди, чи прийняття такої пропозиції по своїй суті є завершеною об'єктивною стороною конкретного кримінального правопорушення. Вказані дії прямо зазначені в диспозиціях статей, перелічених вище. Тобто, в момент здійснення будь-якої із цих дій законодавцем констатується факт вчинення протиправного, суспільно-небезпечного, винного діяння та продовження, реалізація злочинного умислу до надання чи отримання неправомірної вигоди для завершення кримінального правопорушення не потрібна. На нашу думку, статті 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК є кримінальними правопорушеннями з формальним складом, в яких перелічені зовнішні прояви його вчинення [47, с. 230]. Як приклад, носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї є прикладами незаконного поводження зі зброєю відповідно до ст. 263 КК, так і пропозиція, обіцянка, або надання службовій особі юридичної особи приватного права неправомірної вигоди є прикладами підкупу службової особи юридичної особи приватного права відповідно до ст. 368-3 КК.

Ряд кримінальних правопорушень, що включені законодавцем до розділу XVII Особливої частини КК відносяться до числа злочинів з матеріальним складом (тобто таких, об'єктивна сторона яких передбачає обов'язкову наявність не тільки суспільно небезпечного діяння, але і наслідків та причинного зв'язку). Зокрема, до таких актів деліктної поведінки можна віднести зловживання владою або службовим становищем; зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми; перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу; зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги та службову недбалість [68].

Поряд з цим, наслідки не можуть обмежуватися спричиненням матеріальних збитків, бо порушення охоронюваних законом прав, свобод та

інтересів окремих громадян або державних чи громадських інтересів, або інтересів юридичних осіб, не може бути зведене тільки до суто майнових. Істотна шкода може проявлятися також у порушенні немайнових прав як громадян, так і підприємств, установ, організацій, таких як право на працю, особисту безпеку та недоторканість, ділову репутацію, тощо [223, с. 282].

Тому це не значить, що у випадку наявності наслідків лише не майнового характеру не буде складу вказаного кримінального правопорушення. У цьому випадку збитки немайнового характеру мають бути обчислені у майновій формі (як приклад, шляхом проведення експертизи, що визначає розмір завданої шкоди).

Згідно судової практики відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру) [133].

Дана позиція українських судів виглядає цілком доречною, адже дозволяє уникнути випадків суб'єктивного визначення істотної шкоди, що, в свою чергу, сприяє правильній кваліфікації діянь винного.

Слід звернути увагу, що ухвалою Великої Палати Верховного Суду від 30 серпня 2018 року № 13-40к18 не знайдено підстав для відступу від існуючої правозастосовчої практики, орієнтованої лише на кількісний (вартісний) показник виміру істотної шкоди, заподіяної охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб [133].

Відповідне рішення Великої Палати Верховного Суду вкотре демонструє важливість реалізації у нашій державі принципів, закріплених у ст.ст. 6-9 Закону України від 02.06.2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів».

Таким чином, під час досудового розслідування має бути чітко встановлено і доведено, що саме вчинення того чи іншого службового

кримінального правопорушення стало причиною відповідних наслідків. Обчислення їх розміру має бути належним чином підтверджено (у тому числі цивільним позовом, як підтвердження факту та розміру реальної майнової шкоди) та не викликати сумніву [133].

Окрім цього, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінальних правопорушень із матеріальним складом є причинний зв'язок між вчиненим особою діянням і його наслідками, який може бути як безпосереднім (наприклад, за ст. 364 КК), так й опосередкованим (наприклад, за ст. 367 КК) [47, с. 235]. Тобто, якщо наслідки у вигляді настання майнової шкоди відповідного розміру не були спричинені діями, бездіяльністю суб'єкта кримінального правопорушення, то і складу кримінального правопорушення у такому випадку не буде. Це правило стосується виключно правопорушень з матеріальним складом.

2.3. Особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Як було вказано у попередньому підрозділі нашого дисертаційного дослідження, будь-який склад кримінального правопорушення складається з об'єктивних та суб'єктивних ознак. Розглянувши об'єкт та об'єктивну сторону кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, доречно розглянути також суб'єктивні ознаки, які диференціюються на два обов'язкових елемента:

- суб'єкт кримінального правопорушення;
- суб'єктивна сторона.

Проаналізуємо суб'єктивну сторону кримінальних правопорушень, включених до розділу XVII Особливої частини КК. Для цього вбачається доречним розкрити сутність даної обов'язкової ознаки складу будь якого кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона кримінального правопорушення або кримінального проступку, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і до його наслідків. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення має важливе значення для характеристики будь-якого вчиненого суспільно небезпечного діяння, оскільки вона пов'язана і з об'єктом, і з об'єктивною стороною, які знаходять в ній своє відбиття. Змістом суб'єктивної сторони вчинюваного в реальній дійсності кримінального правопорушення охоплюються такі її складові, як вина у формі умислу або необережності, мотив, мета, а також інші компоненти психічної діяльності, до яких зазвичай відносять емоційний стан, потреби, інтереси особи, яка вчинює злочинне посягання [37, с. 114].

З викладеного слідує, що суб'єктивна сторона диференціюється на такі складові елементи:

- вина (обов'язкова ознака будь-якого складу кримінального правопорушення);
- мета;
- мотиви вчинення кримінального правопорушення або кримінального проступку;
- емоційний стан.

Розкриємо зміст вини злочинів, включених до розділу XVII Особливої частини КК. Станом на сьогоднішній день у науковому середовищі відсутня єдина позиція щодо змісту вини в окремих складах кримінальних правопорушень, що включені до названої структурної частини закону про кримінальну відповідальність [120].

Суб'єктивна сторона більшості кримінальних правопорушень досліджуваної нами групи характеризується виною у формі умислу. При цьому в науці також обстоюється думка, що перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК) може вчинюватись не лише умисно, але й зі змішаною виною; те саме, за В.Г. Хашевим [230], стосується і зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК).

Відмітимо, що психічне ставлення службової особи до свого суспільно небезпечного діяння за диспозиціями статей 364, 364-1, 365, 365-2 та ч. 2 ст. 366 КК прямо визначене через умисел. Однак указані службові кримінальні правопорушення є правопорушеннями з матеріальним складом і закінчуються в момент завдання істотної шкоди охоронюваним правам, свободам та інтересам, що потребує характеристики окремого психічного ставлення службової особи і до наслідків вчиненого діяння [50]. Тут зауважимо, що, по-перше, кримінальне законодавство не обмежує різновидів конкретних форм зловживання і перевищення влади чи службових повноважень працівником правоохоронного органу, які можуть суттєво відрізнитись за своїм характером, обсягом, а відповідно, і наслідками. З огляду на це вважаємо, що службові кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364, 364-1, 365, 365-2 та ч. 2 ст. 366 КК, можуть вчинятися зі змішаною формою вини, оскільки психічне ставлення службової особи до наслідків діяння може бути як умисним, так і необережним.

А.А Задорожний зазначає, що для деяких кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони, окрім вини, може виступати також і мотив. За вказаною підставою у науці службові кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні правопорушення корисливої і некорисливої спрямованості. У цілому погоджуючись із наведеною диференцією, А.А. Задорожний не вважає за можливе чітко розмежувати окремі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, на корисливі та некорисливі. Так, наприклад, зловживання владою або службовим становищем може вчинюватись як з корисливих мотивів, так і в інших особистих інтересах чи інтересах третіх осіб [39].

Не варто також забувати, що обов'язковою ознакою ряду кримінальних правопорушень, визначених у досліджуваному розділі, є мета - одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи (ст.ст. 364, 364-1 КК). Таким чином, вчинюване суб'єктом зловживання злочинне діяння з використанням службового становища по своїй суті має призвести до

неправомірного одержання вигоди як самим суб'єктом кримінального правопорушення, так і іншими фізичними, юридичними особами.

До цього переліку до 2016 року відносилась також стаття 365-2 КК. Однак, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» [46] від 06 жовтня 2016 року № 1666-VIII словосполучення «з метою отримання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб» у диспозиції ч. 1 ст. 365-2 КК було замінено словосполученням «з метою отримання неправомірної вигоди», яке міститься у цій нормі кримінального закону до теперішнього часу.

Вказаною зміною фактично унормовано необхідність підтвердження у ході досудового розслідування зазначеної категорії кримінальних проваджень мету отримання неправомірної вигоди суб'єктом кримінального правопорушення для себе.

Ці зміни у законодавство утруднили роботу правоохоронних органів по викриттю фактів не законних дій реєстраторів, нотаріусів, оцінювачів, тощо. Зазначену частину суб'єктивної сторони можливо зафіксувати у випадку безпосереднього документування протиправної діяльності вказаних суб'єктів у ході проведення аудіо-, відеоконтролю особи, пов'язаного з втручанням у приватне спілкування. Адже якщо домовленості з приводу отримання неправомірної вигоди, порядку її передання іншим чином довести у суді буде важко. Зазначені зміни вже призвели до ухвалення ряду виправдувальних вироків через відсутність доказів наявності спеціальної мети отримання неправомірної вигоди [19; 20].

Отже, специфіка суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності зводиться до вираження вини як психічного ставлення особи до діяння та його наслідків не лише у формі умислу (як у корупційних кримінальних правопорушеннях), але й у формі необережності, а також у змішаній формі вини [50]. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, як правило, вчинюються з корисливих або некорисливих мотивів, проте для суб'єктивної сторони складу такого правопорушення, як службова недбалість, наявність мотиву може бути не обов'язкова.

Проаналізуємо іншу обов'язкову суб'єктивну ознаку будь-якого складу злочину або кримінального проступку – суб'єкта. На відміну від суб'єктивної сторони, дефініція суб'єкта кримінального правопорушення розкривається в чинному КК. Так, у ч. 1 ст. 18 цього законодавчого акта зазначається наступне: «Суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність» [68].

Таким чином, суб'єктом кримінального правопорушення може виступати лише людина, яка досягла 16-річного (а у випадках, передбачених ч. 2 ст. 22 КК – 14-річного віку) віку (вказівка на віковий критерій суб'єкта наводиться у ст. 22 КК) та визнана осудною (сутність категорій «осудність» та «обмежена осудність» розкривається у ст.ст. 19-20 КК).

Окремі склади кримінальних правопорушень можуть передбачати також спеціальних суб'єктів, під якими розуміються фізичні осудні особи, які вчинили у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [68].

Отже, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення має відповідати не тільки критеріям, що містяться у ч. 1 ст. 18 КК, але і тим, що закріплені у диспозиції відповідної статті (частини статті) Особливої частини закону про кримінальну відповідальність (наприклад, родинний зв'язок, посада або приналежність до певної професії тощо).

До числа спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень нерідко відносяться службові особи. Чинний КК розкриває сутність поняття «службові особи» у ч.ч. 3-4 ст. 18 «Суб'єкт кримінального правопорушення». Відповідно до даних норм службовими особами є:

- особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа

наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом;

- посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), а також члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів [68].

Розкривши зміст категорії «суб'єкт кримінального правопорушення», ознаки цього обов'язкового елемента складу кримінального правопорушення та види, розглянемо суб'єктів кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Враховуючи характеристики об'єкта кримінальних правопорушень розділу XVII Особливої частини КК та механізм його порушення, вчинення цих правопорушень пов'язане із обов'язковою участю спеціальних суб'єктів, якими є: 1) службова особа у визначенні ч. 3, 4 ст. 18 КК (ст.ст. 366, 367, 370 КК); 2) службова особа у визначенні п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК (ст.ст. 364, 368, ч. 2, 3 ст. 368-2 КК); 3) службова особа юридичної особи приватного права (ст.364-1, ч. 3, 4 ст. 368-3 КК); 4) працівник правоохоронного органу (ст.365, 365-3 КК); 5) особа, яка надає публічні послуги (ст.ст. 365-2, 368-4 КК); 6) суб'єкт декларування відповідно до примітки до ст. 366-2 КК (ст. 366-2, 366-3 КК); 7) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування згідно з п.1 примітки до ст. 368-5 КК (ст. 368-5 КК); 8) спортсмен, особа допоміжного спортивного персоналу, яка бере участь у

спортивному змаганні, посадова особа у сфері спорту (у визначені ч. 3 ст. 6 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань») (ст. 369-3 КК); 9) народний депутат України (ст. 364-2 КК).

Варто зауважити, що в українській правовій системі немає конкретних визначень поняття службової особи юридичної особи приватного права, працівника правоохоронного органу, особи, яка надає публічні послуги. Це викликає у правозастосовчій практиці серйозні проблеми при визначенні підслідності кримінальних правопорушень, кваліфікації злочинних діянь суб'єктів кримінальних правопорушень. Визначення ж службових осіб, які наявні у КК, зводяться до того, що службовою особою є особа, яка на правовій підставі здійснює функції представника влади чи місцевого самоврядування, та/або постійно чи тимчасово виконує організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. Загальне поняття службової особи, яке закріплено у ч. 3, 4 ст. 18 КК, охоплює службових осіб публічного права (п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК), та службових осіб юридичних осіб приватного права.

Верховний суд зазначає, що на відміну від інших категорій службових осіб публічного права представники влади або місцевого самоврядування, у ході виконання службової діяльності, уповноважені приймати рішення, або висувати вимоги, які є обов'язковими для виконання іншими фізичними або юридичними особами, не залежно від їх підлеглості або приналежності, здійснювати інші владні повноваження [187].

Поряд з цим, у ході виконання службових повноважень службовою особою можуть об'єднуватись повноваження представника влади з організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими функціями, і у випадку, використання при вчиненні кримінального правопорушення відповідних повноважень, такою особою може вчинитись кримінальне правопорушення, передбачене ст. 364 КК, шляхом зловживання службовим становищем.

Саме зміст повноважень, прав, обов'язків та можливостей, якими наділяється службова особа є предметом розмежування форм зловживання владою від зловживання службовим становищем.

Форми використання представником влади наданих повноважень можуть бути обумовлені не лише їх обсягом, чи видом, а можуть включати у себе і зловживання гарантіями, пільгами, тощо, наданими вказаній особі у зв'язку з виконанням нею функцій представника влади. Поряд з цим, дії винної особи повинні перебували у безпосередньому зв'язку з її службовими повноваженнями, були зумовлені тими фактичними можливостями, які походять від службового становища особи, виконуваних функцій і наданих повноважень. Має існувати неподільний зв'язок між службовим становищем, компетенцією службової особи, змістом і обсягом наданих повноважень та їх використанням для вчинення кримінального правопорушення.

На відміну від детального охарактеризування поняття службової особи публічного права законодавець поняття службової особи приватного сектору не розкриває. Верховний Суд при визначенні цього виду службової особи вказує на необхідності системного аналізу норм, передбачених ч. 3, 4 ст. 18 КК та п. 1, 2 примітки до ст. 364 КК [132].

Тобто, службовою особою юридичної особи приватного права буде особа, яка відповідно до наданих їй повноважень здійснює організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції в юридичних особах, у статутному фонді яких державна чи комунальна частка не перевищує 50 відсотків і становить величину, що не забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на діяльність такої особи [92, с. 395].

Для більш об'ємного визначення поняття спеціальних суб'єктів, на яких буде діяти закон про протидію корупції у публічній сфері, було створено нові категорії: «суб'єкт декларування» (ст. 366-2 КК), «особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» (ст. 368-5 КК).

Поняття суб'єктів вчинення вказаних кримінальних правопорушень у КК детально не визначено, у статтях бланкетно здійснюється посилення на відповідний закон - Закону України «Про запобігання корупції». Зокрема, у примітці до ст. 366-2 КК суб'єктами декларування недостовірної інформації є особи, які відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання

функцій держави або місцевого самоврядування. Відповідно до ч. 2 ст. 45 вказаного вище закону суб'єкти декларування після звільнення повинні ще двічі подати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування: не пізніше 30 - денного терміну після звільнення, та до 1 квітня наступного року, після припинення такої діяльності. Таким чином, суб'єктом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 366-2, 366-3 може бути особа, яка на момент їх вчинення вже не виконувала повноваження службової особи публічного права [43].

Що ж до поняття суб'єкту кримінального правопорушення - особи, яка надає публічні послуги, то в українському законодавстві немає визначення поняття «публічна послуга» та особи, яка уповноважена її надавати. Поряд з цим, в КК у ст. 365-2 законодавець визначає не вичерпний перелік осіб, які відносяться до вказаної категорії. За загальним визначенням особа, яка надає публічні послуги не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Найбільш спірним у практиці застосування норм як КК, так і КПК, є охарактеризування і тлумачення поняття суб'єкта кримінального правопорушення - «працівник правоохоронного органу». Віднесення чи не віднесення органом досудового розслідування певних професій до категорії «правоохоронного органу» є важливим з огляду на те, що кримінальні правопорушення, вчинені працівниками правоохоронних органів, відповідно до вимог ст. 216 КПК розслідують органи Державного бюро розслідувань. Порухення правил підслідності кримінального провадження, відповідно до практики Верховного суду, є підставою для визнання доказів, отриманих під час такого порушення, не допустимими, детальне визначення поняття «працівника правоохоронного органу» є вкрай необхідним. На даний час єдине визначення поняття таких суб'єктів містить у собі Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 [42]. При визначенні цього поняття слід враховувати змістовні ознаки правоохоронного органу, якими є здійснення ним правозастосовних або правоохоронних функцій. Варто

зауважити, що у чинному законодавстві точного визначення правозастосовних та правоохоронних функцій не має. Тому рішення про віднесення певної посади до правозастосовчої або правоохоронної є суто суб'єктивним. При цьому КСУ у своєму висновку зазначив, що напрями діяльності, вказані у абз. 2 п. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», не можна вважати додатковими підставами для віднесення органів, що провадять таку діяльність, до правоохоронних, а працівник органу державної виконавчої служби не є працівником правоохоронного органу у розумінні КК [197].

Питання віднесення певних посад до працівника правоохоронного органу була неодноразовим предметом дослідження судами при розгляді кримінальних проваджень, в основному у зв'язку з вирішенням питання правильності визначення підслідності у кримінальному провадженні. Зокрема, Касаційний кримінальний суд у постановках вказував, що Державна екологічна інспекція є органом виконавчої влади, а державний інспектор не є працівником правоохоронного органу [146], начальник територіального сервісного центру МВС не здійснює правоохоронних функцій, тому також не являється працівником правоохоронного органу [156].

Траплявся випадок, коли місцевий суд Івано-Франківської області констатував, що прокуратура не входить до системи правоохоронних органів та за своєю суттю є органом виконавчої влади, при тому, що правоохоронні та правозастосовчі функції прокуратури є безспірними. Зазначену помилку було усунуто Верховним судом у постанові від 05.10.2022 у справі №346/819/19 [157].

У подальшому, Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 30.08.2023 у справі №633/195/17 визначені певні орієнтири для слідчих, прокурорів і судів щодо зарахування певних органів, посадових осіб саме до правоохоронних. Зокрема, при тлумаченні поняття «правоохоронний орган» для цілей застосування норм КК Верховний Суд пропонує використовувати норму-дефініцію положень абз. 1 п. 1 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ, але лише в частині правоохоронної функції, яка реалізується шляхом правозастосування. При

вирішенні питання про те, чи є особа працівником правоохоронного органу, необхідно виходити із системного аналізу: положень Конституції України, КК, КПК, Кодексу України про адміністративні правопорушення, нормативно-правових актів, які регулюють правовий статус того чи іншого органу державної влади, з яким особа перебуває у трудових чи службових відносинах; повноважень працівника згідно з його посадовою інструкцією, які передбачають реалізацію правоохоронної функції, зокрема вжиття визначених законом превентивних заходів і заходів примусу, а також передбачених кримінальним процесуальним законодавством і законодавством про адміністративні правопорушення заходів; законодавства про пенсійне забезпечення відповідної категорії працівника [129].

Значна увага Верховного суду питанню віднесення певних органів до правоохоронних викликана неконкретизованими поняттями, які використовуються у кримінальному процесі і потребують змін, співрозмірним сучасній системі правоохоронних органів.

Для забезпечення дотримання прав учасників кримінального процесу, у ході регламентації процедури кримінального провадження необхідно використовувати конкретні однозначні формулювання, які, з одного боку, сприятимуть дотриманню процедурних норм слідчими, прокурорами, а з іншого, нададуть змогу уникнути передбачуваних зловживань як з боку сторони обвинувачення, так і захисту.

Системне тлумачення назви розділу XVII Особливої частини КК, назви ст.365 КК, а також форм об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення дає підстави стверджувати, що працівник правоохоронного органу – це різновид службової особи і йому притаманні її ознаки.

Для наявності складів кримінальних правопорушень розділу XVII Особливої частини КК, у яких суб'єкт є спеціальним, слід встановити не тільки ознаки такого суб'єкту, а й те, що його спеціальний статус був використаний для вчинення кримінального правопорушення, що зумовлено особливими характеристиками об'єкту кримінально-правової охорони. У зв'язку із цим, всі такі кримінальні правопорушення є правопорушеннями зі спеціальним складом.

Описані вище властивості кримінальних правопорушень у сфері службової

діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, тією чи іншою мірою консолідують їх у відповідну групу та входять до більшості їх складів. У зв'язку із цим, правильне їх розуміння та застосування суттєвим чином впливає на межі кримінально-правової заборони, що встановлені нормами розділу XVII Особливої частини КК [94].

Таким чином, кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, можна визначити як передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини, які становлять зміст правомірної діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських формувань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, осіб, які надають публічні послуги, а також їх авторитет і ділову репутацію, і виражається в неправомірному використанні, перевищенні, невиконанні чи неналежному виконанні суб'єктом кримінального правопорушення наданих йому повноважень, або в протиправному спонуканні до такого неправомірного використання, перевищення, невиконання або неналежного виконання ним своїх повноважень.

2.4. Шляхи формування слідчим та прокурором доказової бази у провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

Як вдало зауважує В.В. Вапнярчук, кримінальне процесуальне доказування пронизує всі стадії застосування норм кримінального процесуального права (фактичну, юридичну та прийняття правозастосовного рішення), тобто воно є його основним змістом. Реалізація норм кримінального процесуального права у формі правозастосування можлива тільки шляхом здійснення кримінального процесуального доказування. Однак, такий підхід до співвідношення категорій «доказування» та «правозастосування» є цілком

прийнятним з точки зору правозастосовника, але не зовсім вдалим і досконалим з позиції суб'єкта доказування у змагальному кримінальному провадженні. Тому, доцільно розглядати доказування не тільки як змістовний складник правозастосування з переважанням на тій чи іншій стадії пізнавального чи обґрунтувального аспекту, а і як його основу, що має причинно-наслідковий характер між кримінальним правопорушенням і результатами правозастосування. Таке розуміння співвідношення категорій «доказування» і «правозастосування» з позицій не тільки правозастосовника, а й суб'єктів доказування є новим концептуальним баченням вирішення цього питання [14, с. 80].

Значення процесу доказування складно переоцінити, адже відповідно до ст. 62 Конституції України особа, вину якої не доведено, не може вважатися винуватою та, як наслідок, підлягати кримінальній відповідальності.

Проблемні питання доказування на досудовому розслідуванні розглядались такими вченими, як Р.С. Белкіна, В.В. Вапнярчук, В.Г. Гончаренко, О.М. Дуфенюк, О.В. Капліна, Л.М. Корнєєва, М.А. Філіпова, В.Д. Спасович. Водночас питання збирання доказів у кримінальних провадженнях про службові кримінальні правопорушення та правопорушення у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, стали об'єктом розгляду лише в роботах А.С. Шевчишена, І.О. Сухачової, М.А. Погорецького, С.С. Чернявського.

Доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [71].

Погоджуємось із думкою О.О. Юхна, що головною кінцевою метою процесу доказування у кримінальному провадженні є отримання знань, максимально наближених до об'єктивної реальності, досягнення чого стає можливим, лише коли повно та достовірно будуть установлені всі обставини, що

мають значення для правильного вирішення кримінального провадження [33, с. 14].

Установлення істини у кримінальній справі – є основною метою судового розгляду, однак вказана діяльність проводиться після завершення процесу доказування, здійснюваного у ході досудового розслідування кримінального провадження. І отримані розслідуванням докази є безпосередніми предметами дослідження суду.

У зв'язку з цим, процес доказування важко переоцінити. Не дивно, що дослідженню інституту доказування присвячено багато наукових праць. З результатами аналізу наукових публікацій українських учених-процесуалістів, а також зарубіжних фахівців, що присвячені проблемним питанням доказів і доказування в кримінальному провадженні, можна виділити в кримінальній процесуальній доктрині п'ять основних наукових концепцій доказування в кримінальному провадженні, зважаючи на змістовно-функціональне розуміння кримінального процесуального доказування.

Так, перша концепція доказування в кримінальному процесі – пізнавальна полягає в його розумінні як пізнавальної діяльності. Варто зауважити, що на різних етапах історичного розвитку кримінального процесу вказаній концепції були характерні різні аспекти, які визначали сутність такої пізнавальної доказової діяльності [13, с. 12].

В.В. Вапнярчук, у свою чергу, в рамках цього підходу відзначає превалювання на тому чи іншому етапі історичного розвитку певних акцентів, які визначали сутність такої пізнавальної доказової діяльності [12, с. 115].

Додамо, що відповідні характерні ознаки залежали від цілого комплексу факторів: рівня суспільного розвитку (та таких складових елементів, як рівень розвитку кримінальної процесуальної науки зокрема та юриспруденції загалом), політичної обстановки та приналежності українських земель на тих чи інших етапах розвитку до різних державних утворень тощо.

Характерними особливостями логічного трактування пізнавальної доказової діяльності є:

– по-перше, розмежування пізнавальної-практичної й обґрунтовальної

(логічної) діяльності як відокремлених одна від одної в часі; перша передують другій і, на думку окремих науковців, не входить до змісту доказування, а тільки забезпечує його;

– по-друге, розуміння метою доказування встановлення «практичної істини», яка розглядається як певний ступінь достовірності знання про вчинене кримінальне правопорушення. Майже всі дослідники – прихильники цього трактування зазначали у своїх працях, що таке пізнання не позбавлено певних суб'єктивних чинників (впливу індивідуальних властивостей того, хто пізнає);

– по-третє, розуміння під доказами фактів (доказових фактів), з використанням яких устанавлюються інші (доказівні) факти. Тобто, акцент у розумінні доказів науковцями дорадянської доби робився на їх змістовій частині, а не на формі закріплення доказової інформації [12, с. 115].

Зауважимо, що наведений перелік не є вичерпним, а лише охоплює найбільш унікальні риси логічного трактування пізнавальної діяльності, які відмежовують його від інших. Без сумніву, такий вид трактування містить певні недоліки, які у ряді випадків перешкоджають встановленню об'єктивної істини.

Другий аспект розуміння сутності пізнавальної кримінальної процесуальної доказової діяльності називають раціонально-емпіричним, коли знання отримується шляхом безпосереднього чи опосередкованого сприйняття з використанням певних розумових логічних операцій та співвідноситься із досвідом (як притаманним певному суб'єкту доказування, так і суспільству в цілому). Він є характерним для більшості наукових праць з початку ХХ ст. й до нині. Незважаючи на те, що в різні періоди історичного розвитку це трактування доказування зазнавало впливу того чи іншого філософського вчення (які у своїй основі, як правило, містили пануючий у державі й суспільстві ідеологічний складник), головна його сутність (раціонально-емпірична) завжди була визначальною, що й дає можливість його виділити [12, с. 115].

Як і попередній вид трактування пізнавальної діяльності, раціонально-емпіричний містить цілий комплекс недоліків, проте, на відміну від логічного, він дозволяє дійти більш об'єктивних висновків у процесі доказування.

Загалом, раціонально-емпіричний аспект подає сутність пізнавальної

кримінальної процесуальної доказової діяльності як регламентованої кримінальним процесуальним законом пізнавальної діяльності зі збирання, перевірки, оцінювання доказової інформації та оперування нею, знаходить своє відображення у багатьох наукових дослідженнях учених-процесуалістів [63, с. 143-146; 212, с. 12]. Окрім цього, саме таке розуміння доказування знайшло своє законодавче закріплення і в чинному КПК (ч. 2 ст. 91 КПК).

Друга концепція розуміння кримінального процесуального доказування – діяльнісна – характеризує доказування як діяльність її процесуальних носіїв. Засновником діяльнісної концепції кримінального процесуального доказування є український учений-процесуаліст В.П. Гмирко.

І.О. Сухачова у своїх наукових пошуках поділяє думку М.А. Погорецького про те, що системний аналіз концепції, запропонованої В.П. Гмирком щодо сутності кримінального процесуального доказування, дає підстави для висновку, що діяльнісна концепція не розкриває повною мірою сутність кримінального процесуального доказування як пізнавально-практичної правової й логічної діяльності, а окреслене поняття кримінального процесуального доказування не відповідає сучасній змішаній моделі кримінального процесу України, визначеній КПК 2012 р., де суб'єктами доказування є сторони кримінального провадження (сторона обвинувачення (гл. 2 КПК) та сторона захисту (гл. 3 КПК), а на суд покладається обов'язок забезпечення реалізації сторонами кримінального провадження своїх повноважень, у тому числі й щодо доказування [216, с. 146].

Відповідна критика, на нашу думку, є цілком обґрунтованою, адже базується на положеннях чинного КПК. Саме тому, запропонований Є.М. Гмирко діяльнісний підхід до розуміння кримінального процесуального доказування не дозволяє у повній мірі встановити зміст вказаної діяльності, тому використання його в розрізі нашого дисертаційного дослідження вбачається недоцільним.

Автором іншої концепції кримінального процесуального доказування є вітчизняний вчений М.А. Погорецький. Дана концепція у наукових колах отримала назву «комплексне доказування» [216, с. 146]. Відповідно до вказаної концепції, доказування пропонується розуміти як пізнавально-практичну

правову й розумову (логіко-психологічну) діяльність, у якій доцільно виділяти зовнішню і внутрішню структури. Зовнішня структура кримінального процесуального доказування становить єдиний нерозривний процес, який складається з двох структурних елементів [216, с. 146].

Проаналізуємо детальніше відповідні структурні елементи кримінального процесуального доказування за концепцією М.А. Погорецького:

1. Отримання окремого процесуального доказу – це не одномоментний акт, не пасивна діяльність, а активна цілеспрямована пізнавально-практична й розумова діяльність суб'єктів доказування, яка складається з окремих взаємозалежних та взаємовпливових елементів: а) пошуку, виявлення (встановлення), а при необхідності, вилучення фактичних даних та їх джерел; б) перевірки, оцінки фактичних даних і їх джерел, їх процесуального оформлення (закріплення) й власне надання фактичним даним та їх джерелам уповноваженими суб'єктами кримінального процесу значення певного доказу у кримінальному провадженні [113, с. 71; 216, с. 146].

Таким чином, відповідну діяльність умовно можна диференціювати на дві підстадії. На першій з них реалізуються дії пошукового характеру (пошук та вилучення матеріалів, які в подальшому можуть бути визнані доказами). На другій же підстадії відбувається встановлення та дослідження отриманих матеріалів, визначення їх в якості доказів.

2. Використання доказів як другий етап доказування – це, з одного боку, практична процесуальна діяльність, а з іншого – розумова, що ґрунтується на законах логіки та знаннях психології й інших наук. Ця діяльність полягає в оперуванні доказами, у встановленні на їх підставі обставин, що мають значення для кримінального провадження в обґрунтуванні доказами своєї правової позиції сторонами кримінального провадження, в обґрунтуванні відповідних процесуальних рішень уповноваженими суб'єктами, у тому числі й для перевірки вже отриманих доказів та для отримання нових доказів тощо [113, с. 71; 216, с. 147].

На даному етапі доказування сторони кримінального провадження, використовуючи індукцію як метод пізнання, об'єднують наявні докази,

отримані на першому етапі, та доводять власну позицію в ході кримінального процесу.

Аналізуючи перелічені елементи структури кримінального процесуального доказування М.А. Погорецький у своїх роботах дійшов цілком обґрунтованого, на нашу думку, висновку про те, що доказування – це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка тісно пов'язана з об'єктивною реальністю, тобто зі слідами кримінального правопорушення, з об'єктивними обставинами, а з іншого боку – з суб'єктивним їх сприйняттям суб'єктами кримінального процесу. Тому цілком обґрунтовано вживаються в теорії та практиці доказування такі категорії як інтерпретація, внутрішнє переконання, судоговоріння, когнітивне трактування доказів, особистий розсуд тощо [113, с. 71; 216, с. 147].

Таким чином, доказування являє собою бінарну категорію, яка складається не тільки з об'єктивних, але суб'єктивних ознак. Саме тому сторонам кримінального процесу важливо не тільки виявити докази, але і побудувати на їх основні переконливу позицію.

Внутрішніми системоутворюючими структурними елементами кримінального процесуального доказування є об'єкт, предмет, суб'єкт, мета, завдання, засоби, результат. Їх сутність зумовлюється типом кримінального процесу та кримінальними процесуальними функціями, в основі яких лежить процесуальний інтерес суб'єктів (носіїв) цих функцій, що формується на основі відповідних потреб і мотивів суб'єктів кримінального процесуального доказування [113, с. 64].

Четверта концепція розуміння кримінального процесуального доказування, яку виокремлюють як самостійну і таку, що відрізняється від попередньої, – це так звана системна концепція, що запропонована українським ученим-процесуалістом В.В. Вапнярчуком.

Так, на переконання автора системної концепції, кримінальне процесуальне доказування є системою, що складається з певних змістовних елементів, які перебувають між собою у взаємозв'язку, мають організованість і емерджентну (системоутворюючу) властивість [13, с. 12]. Автор системної концепції кримінального процесуального доказування зазначає, що при розгляді

сутності кримінального процесуального доказування доцільно виділяти такі його елементи, як об'єкт, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона й суб'єкт доказування.

З огляду на комплексне, системне й критичне осмислення наукових концепцій кримінального процесуального доказування, варто приймати за основу подальшого наукового дослідження поняття та змісту доказування при розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, концепцію М.А. Погорецького, адже вказана концепція кримінального процесуального доказування ґрунтується на формі (типі, моделі) вітчизняного кримінального процесу, яка впроваджена чинним КПК [214].

Встановлення фактів об'єктивної дійсності в кримінальному процесі здійснюється головним чином через використання доказів. Не виключається й безпосереднє пізнання слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом деяких фактів, які після вчинення кримінального правопорушення продовжують існувати у незмінному вигляді чи змінилися, але не втратили важливих для них якостей. Таке безпосереднє пізнання сторонами кримінального провадження може відбуватися під час проведення процесуальних дій, а саме огляду, освідування, обшуку, пред'явлення для впізнання [227].

Таким чином, докази – один з головних факторів, що сприяє реалізації завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК

Поняття доказів охоплює: будь-які фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження (зміст); процесуальну форму їх закріплення (спосіб існування у матеріалах кримінального провадження) та відповідний носій відомостей (джерело). Усі зазначені елементи перебувають у взаємозв'язку та у своїй єдності утворюють поняття доказів [227].

Викладений вище умовивід базується на положеннях ст. 84 КПК «Докази». Зокрема, у ч. 1 цієї норми законодавець наводить дефініцію категорії «докази», а у ч. 2 розкриваються їх процесуальні джерела.

Аналізуючи зміст поняття «докази» важливо встановити сутність категорії «фактичні дані», яка наводиться законодавцем у ч. 1 ст. 84 КПК. У науці

кримінального процесу під фактичними даними розуміються відомості, отримані в порядку, встановленому КПК, про наявність чи відсутність фактів і обставин, які мають значення для кримінального провадження [74].

Зі змісту визначеного вище поняття слідує, що використана законодавцем юридична конструкція «фактичні дані» повинна тлумачитися обмежено і означати, що це лише інформація, яка перевіряється (тобто потенційно спростована).

У відповідності з ч. 2 ст. 91 КПК, доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Доказування являє собою процесуальну діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду по оперуванню доказами. Ця діяльність, як зазначалося, складається з ряду етапів або елементів.

У тлумачному словнику української мови поняття «збирати» є недосконалим видом дієслова, що означає складати що-небудь до купи, в одне місце; поступово приєднувати, складати що-небудь одне до одного, частину до частини; нагромаджувати; брати що-небудь із різних місць, від різних осіб і т.ін.; відбирати потрібні предмети з-поміж інших [207]. У теорії кримінального процесуального права поняття «збирання доказів» визначається по різному. Так, одні автори розуміють його як виявлення, одержання і закріплення [22, с. 25]. Інші ж до основних способів збирання доказів відносять витребування, отримання [11, с. 85-89, 52, с. 223], закріплення, збереження у встановленому порядку доказів [52, с. 223].

Кожна з вищезазначених позицій заслуговує на увагу, однак потребує уточнення. Дослідження доказів характерне для здійснення перевірки доказів та їхніх процесуальних джерел. Невдалим є також віднесення до способів збирання фактичних даних одночасно їх закріплення та збереження у встановленому законом порядку, адже навряд чи можна розділяти процеси збирання доказової інформації та її процесуального закріплення як доказів, тому що в разі відсутності належного процесуального оформлення такої інформації, вона не матиме значення доказу у кримінальному провадженні.

Водночас здається, що вживання у КПК терміну «збирання» як

структурного елементу доказування, навряд чи є вдалим. А. Шевчишен пропонує називати це «отриманням доказів», семантичних зміст якого – здобувати, діставати що-небудь певними зусиллями, якимись діями брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається тощо [236, с. 172]. Із аналізу положень КПК випливає, що законодавець ототожнює поняття «збирання» й «отримання» доказів. Так, у ч. 1 ст. 223 КПК зазначено, що СРД є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Водночас збирання фактичних даних ще не означає можливість їх використання у кримінальному провадженні та іноді буває так, що докладені зусилля для здобуття доказової інформації є марними, оскільки таку інформацію не можна використати як доказ у кримінальному провадженні. Зазначене підтверджує тезу, що не вся зібрана інформація, тобто фактичні дані, є доказом, оскільки вони можуть бути використані в доказуванні лише після фіксації доказової інформації та приведення її у встановлену кримінальним процесуальним законом форму. Інакше кажучи, «готових доказів у природі не існує, тому суб'єкт доказування у ході провадження слідчих (розшукових) дій, відшуковуючи інформацію (сліди кримінального правопорушення), що відноситься до предмету доказування, і фіксуючи її у процесуальних актах, формує докази» [71].

На вищезазначену проблему звертає увагу також М.А. Погорецький, який слушно зазначає, що розуміння «збирання доказів» як початкового етапу доказування на практиці призводить до того, що окремі працівники оперативно-розшукових підрозділів помилково вважають, що отримані ними під час оперативно-розшукового документування певні об'єкти речового походження чи документи, а інколи й вербальна інформація вже є доказом у кримінальному провадженні. Такої помилки припускаються й слідчі, додають такі матеріали оперативно-розшукової діяльності до кримінального провадження без будь-якої або без належної перевірки процесуальним шляхом, посилаючись на них як на докази під час обґрунтування своїх процесуальних рішень, що є однією з причин слідчо-судових помилок, які призводять до порушення прав людини [112, с. 503].

Збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження,

потерпілим у порядку, передбаченому КПК.

Так, суб'єктами доказування у кримінальному провадженні зі сторони обвинувачення є прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, потерпілий. Окрім того, до суб'єктів отримання доказів зі сторони обвинувачення, відповідно до ч. 3 ст. 41 КПК, потрібно також відносити співробітників оперативних підрозділів, які під час виконання доручень слідчого, прокурора, мають повноваження слідчого, здійснюючи відповідні СРД та НСРД.

Відповідно до ч. 2 ст. 93 КПК, сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення СРД та НСРД, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК [71].

Таким чином, сторона обвинувачення має широке коло повноважень в частині збирання доказів у кримінальному провадженні.

У ч. 3 ст. 93 КПК зазначається, що сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення СРД, НСРД та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів [71].

Отже, чинний КПК передбачає можливість збирання доказів як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, потерпілим. Наявність відповідних положень являє собою реалізацію такої засади кримінального провадження, як змагальність сторін, що задекларована у п. 15 ч. 1 ст. 7 глави 2 КПК.

Окремо варто зауважити, що аналіз положень КПК свідчить про те, що сторона захисту наділена значно вужчими правами щодо отримання доказів на досудовому розслідуванні, оскільки не має такого обсягу повноважень.

Водночас, вона має право здійснювати пошук доказів шляхом отримання

відомостей про непричетність підозрюваного (обвинуваченого) до вчинення кримінального правопорушення, отримання інформації, яка спростовує докази сторони обвинувачення, та, згідно з положеннями КПК, заявляти слідчому, прокурору клопотання про необхідність проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на пошук доказів, які розглядаються в порядку ст. 220 КПК.

Відповідно до ч. 1 названої вище статті, клопотання сторони захисту, потерпілого і його представника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, про виконання будь-яких процесуальних дій та у випадках, установлених КПК, іншої особи, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, або її представника слідчий, дізнавач, прокурор зобов'язані розглянути в строк не більше трьох днів з моменту подання і задовольнити їх за наявності відповідних підстав [71].

Відповідне право сторони захисту та потерпілого – гарантія того, що кримінальний процес не відбуватиметься за інквізиційною моделлю (нагадаємо, розшуковий (інквізиційний) процес був широко поширеним у більшості держав в період середньовіччя). Крім того, вказана вище норма знижує ризики притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка не вчинила будь-який акт деліктної поведінки.

Про результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка заявила клопотання. Про повну або часткову відмову в задоволенні клопотання виноситься мотивована постанова, копія якої вручається особі, яка заявила клопотання [71].

Можливість відмови слідчим (прокурором) стороні захисту або потерпілому в задоволенні клопотання про виконання процесуальних дій обумовлена ризиками умисного затягуванням кримінального процесу та, як наслідок, спробами ухилитись від відповідальності.

Водночас, відмова слідчого (прокурора) стороні захисту або потерпілому в задоволенні клопотання про виконання процесуальних дій має бути обґрунтованою та відповідати положенням чинного законодавства.

Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про

проведення слідчих (розшукових) дій, НСРД може бути оскаржена слідчому судді [71].

Право сторони захисту, потерпілого на оскарження згаданої вище постанови передбачено законодавцем з метою недопущення випадків маніпулювання законом представниками правоохоронних органів.

На думку окремих процесуалістів, сторона захисту, потерпілий мають повноваження тільки щодо ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, що, на їхню думку, не варто вважати способом отримання доказів, оскільки навіть за умови задоволення відповідного клопотання, суб'єктом отримання доказів визнаватиметься слідчий, прокурор, які виконували СРД. Тому, для забезпечення дієвості принципу змагальності С.О. Ковальчуком [58, с. 184] пропонується надати захисникові право проводити огляд місця події, обшук тощо [236, с. 172].

Зауважимо, що станом на сьогоднішній день відповідна пропозиція викликає численні дискусії серед науковців. Її врахування на законодавчому рівні створить певний баланс між правами сторони захисту та сторони обвинувачення.

Водночас, в контексті аналізу даного питання, на нашу думку, доречними є зауваження А. Шевчишена про те, що з такою думкою С.О. Ковальчука наврядчи можна погодитись, оскільки повноваження сторони захисту, потерпілого не обмежуються лише можливістю ініціювати слідчому, прокурору клопотання про необхідність проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема вони мають право за своїм клопотанням здійснювати тимчасовий доступ до речей і документів, можуть витребувати за власною ініціативою від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій необхідну інформацію. Так, у кримінальних провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення сторона захисту має право здійснювати пошук доказової інформації шляхом проведення опитування осіб за їхньою згодою про відомі їм обставини вчинення кримінального правопорушення, здійснювати тимчасовий доступ, у порядку, передбаченому КПК, до інформації, яка наявна в операторів мобільного зв'язку, банківських установах тощо. Окрім того, як зазначає

А. Шевчишен, сторона захисту не може проводити огляд місця події, обшук чи вчиняти інші СРД, оскільки вона є зацікавленою стороною, що може призвести до штучного створення доказів невинуватості підозрюваного (обвинуваченого) та інших зловживань з її боку. Натомість слідчий, прокурор, відповідно до принципу законності, у своїй діяльності зобов'язані неупереджено досліджувати обставини кримінального провадження, виявляти як ті обставини, які викривають підозрюваного (обвинуваченого), так і ті, що його виправдовують [236, с. 172-173].

Повністю підтримуємо наведену А. Шевчишеним позицію. Дійсно, надання стороні захисту прав на проведення таких слідчих (розшукових) дій як огляд місця події, обшук тощо може призвести до того, що відповідні процесуальні дії перетворяться не на засіб встановлення істини, а на спосіб уникнення відповідальності. Через це, підтримуємо думку про недопустимість внесення відповідних змін до чинного КПК.

У відповідності із ст. 223 КПК СРД є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Підставами для проведення СРД є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. До СРД, згідно КПК, слід віднести: допит (ст.ст. 224-226); пред'явлення особи для впізнання (ст. 228); пред'явлення речей для впізнання (ст. 229); впізнання трупа (ст. 230); обшук (ст. 234); огляд (ст. 237); огляд трупа (ст. 238); слідчий експеримент (ст. 240); освідування особи (ст. 241); проведення експертизи (ст. 242).

До числа НСРД слід віднести: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262); зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264); обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267); спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269); контроль за вчиненням кримінального правопорушення (ст. 271) [71].

Першочерговою формою отримання доказів у кримінальних провадженнях

у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є пошук у встановленому законом порядку доказової інформації, яка характеризує подію кримінального правопорушення. Відповідна інформація міститься в ідеальних і матеріальних слідах відображення. До перших належать сліди, що містяться в пам'яті свідків, підозрюваних (обвинувачених) про обставини вчинення кримінального правопорушення. Такими є матеріальні об'єкти, виявлені під час проведення СРД і НСРД (наприклад, грошові кошти, які є предметом неправомірної вигоди, одяг чи інші предмети, які перебували у володінні чи користуванні вигодоодержувача та на яких міститься хімічна речовина, якою б маркувався предмет неправомірної вигоди) [236, с. 172].

При цьому, саме комплексний підхід дослідження ідеальних та матеріальних слідів відображення кримінального правопорушення дозволяє встановити об'єктивну істину у справі та притягнути до відповідальності особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Суть пошуку доказів, зокрема і в згаданій категорії проваджень, полягає у проведенні СРД та НСРД, витребуванні й отриманні від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб, речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій (ч. 2 ст. 93 КПК). Зокрема шляхом проведення допитів свідків можна дізнатися про місце знаходження матеріальних об'єктів, які можуть бути речовими доказами, установити осіб, яким відомі обставини вчинення кримінального правопорушення тощо.

Окрім того, у кримінальних правопорушеннях вивчаємої категорії, пов'язаних із використанням суб'єктом наданих повноважень, важливим етапом пошуку доказів є використання інформації, отриманої внаслідок залучення осіб до конфіденційного співробітництва. Так, наприклад, до такого співробітництва можна залучити особу, яка є працівником установи, службові особи якої систематично вчиняють корупційні кримінальні правопорушення. Надалі така особа, володіючи інформацією про обставини вчинення згаданих

правопорушень, зокрема про коло осіб, які їх вчинили (вчиняють), розмір неправомірної вигоди тощо, надає її органам досудового розслідування, яку останні використовують для виявлення доказів та їх фіксації [236, с. 172].

Таким чином, пошук доказів – складний багатогранний процес, що охоплює ряд різноманітних напрямків діяльності, об'єднаних спільною метою – встановити обставини справи та довести в ході кримінального процесу обґрунтованість власної позиції.

Варто зауважити, що при залученні до кримінального провадження конфіденційних співробітників проводяться НСРД, пов'язані із втручанням у приватне спілкування особи (аудіо-, відеоконтроль особи, спостереження за особою у публічно доступному місці, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж). Враховуючи законодавче обмеження на здійснення втручання у приватне спілкування при розслідуванні нетяжкого кримінального правопорушення, то вищезазначені НСРД не можуть бути проведені у кримінальних провадженнях про зловживання повноваженнями, які не завдали тяжких наслідків, а також у випадку отримання неправомірної вигоди особою без особливо кваліфікуючих ознак, тобто вчинених: за попередньою змовою групою осіб (відповідно до судової практики – співвиконавцями, кожен з яких міг або повинен був виконати дії з використанням службового становища [18]), або особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, чи якщо предметом кримінального правопорушення була неправомірна вигода у великому/особливо великому розмірі.

Результатом пошуку доказів є їх виявлення, що є наступною формою отримання доказів у кримінальних провадженнях. Його суть полягає у зверненні уваги на ті чи інші сліди, обставини, фактичні дані, які можуть мати значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. Виявлення доказів, зазвичай, відбувається під час проведення СРД та НСРД. Відповідно до теорії відображення, вони є слідами кримінального правопорушення, які залишились у навколишньому середовищі [81, с. 281].

У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері

службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, виявленню підлягають факти, які підтверджують вчинення кримінального правопорушення, а саме: виявлення предмету неправомірної вигоди, місця розташування камер спостереження на місці вчинення кримінального правопорушення, свідків, документів, які засвідчують повноваження службової особи чи особи, яка надає публічні послуги (наприклад, розпорядження місцевих і центральних органів виконавчої влади; статuti підприємств, установ чи організацій; трудові договори; накази про призначення та визначення службових обов'язків; посадові інструкції тощо).

Останньою формою отримання доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є фіксація доказової інформації у передбаченій законом процесуальній формі, після чого можливість її використання для ухвалення процесуального рішення на стадії досудового розслідування й обґрунтування судового рішення.

Згідно зі ст. 103 КПК, процесуальні дії під час кримінального провадження можуть фіксуватися: у протоколі; на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовані процесуальні дії; у журналі судового засідання. Треба зазначити, що у справах про корупційні кримінальні правопорушення важливою є належна фіксація факту вчинення корупційного діяння (одержання, надання неправомірної вигоди, домовленості між вигододавцем та вигодоодержувачем про предмет неправомірної вигоди, його розмір тощо). Власне така фіксація можлива за допомогою використання технічних засобів на носії інформації, оскільки у протоколах СРД та НСРД неможливо відобразити всі дійсні обставини вчинення корупційного кримінального правопорушення (наприклад, кивання голови особи, що отримує неправомірну вигоду, яка таким чином приймає пропозицію (обіцянку) неправомірної вигоди). Проте фіксація факту одержання неправомірної вигоди службовою особою чи особою, яка надає публічні послуги, не завжди може бути здійснена належним чином, що в подальшому відобразатиме доказову інформацію та надасть можливість заперечувати факт вчинення корупційного кримінального правопорушення або

наполягати на зміні кваліфікації злочинного діяння на інші склади кримінальних правопорушень, за вчинення яких передбачене менш суворе покарання [236, с. 173].

Загалом, доказування наявності кримінального правопорушення в кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, має свої специфічні особливості. Слідчому, прокурору, суду для встановлення кримінального механізму злочинного діяння необхідно з'ясувати:

1) чи мало місце порушення службовою особою або особою, яка надає публічні послуги, зумовлених їх службовим становищем чи положенням обов'язків;

2) внаслідок яких дій службової особи або особи, яка надає публічні послуги, була заподіяна істотна шкода державним або суспільним інтересам, що охороняються законом, правам і інтересам громадян, інтересам суб'єктів економічної діяльності;

3) чи мав місце причинний зв'язок між злочинним діянням і наслідками, що настали [239].

Відповідні особливості обумовлені не тільки спеціальним суб'єктом більшості кримінальних правопорушень даної групи, але і об'єктивною стороною кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 364-370 закону про кримінальну відповідальність.

У практиці розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень склалася така система основних обставин, що підлягають встановленню:

1. Статус особи, підозрюваної у вчиненні діяння, чи є вона службовою особою або особою, яка надає публічні послуги, чи виконувала вона функції, пов'язані з обслуговуванням, матеріальною відповідальністю, документообігом тощо [239].

Встановлення відповідних обставин відіграє надзвичайно важливу роль, адже, нагадаємо, більшості кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг,

властивий спеціальний суб'єкт. Невідповідність особи встановленим ознакам свідчить про відсутність самого складу кримінального правопорушення, передбаченого розділом XVII Особливої частини КК.

З іншого боку, вказана обставина не має ніякого значення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані з наданням неправомірної вигоди, оскільки суб'єкт їх вчинення є загальним.

2. Коло і зміст службових прав та обов'язків особи, яка займає цю посаду, виконує роботу [239].

В ході здійснення кримінального провадження важливо встановити компетенцію особи, яка підозрюється у вчиненні відповідного акту деліктної поведінки, адже на практиці не рідко виникають ситуації, коли особа не мала відповідних повноважень, необхідних для кваліфікації її дій за відповідною нормою розділу XVII Особливої частини КК.

У випадку якщо дії особи, яка є працівником правоохоронного органу, за межі наданих їй повноважень, зміст повноважень такої особи встановлюється з метою фіксування факту їх перевищення.

3. Характер, умови та особливості роботи підприємства, установи або організації, де вчинено кримінальне правопорушення.

4. Характер дій або бездіяльності службової особи, особи, що надає публічні послуги.

5. Час і місце вчинення кримінального правопорушення [239].

Встановлення відповідних ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення дозволяє не тільки довести вину суб'єкта у вчиненні злочину або кримінального проступку, але і нерідко впливає на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння, визначення судом виду покарання тощо.

6. Злочинний спосіб і механізм вчинення і приховання кримінального правопорушення.

7. Фактичні дії, виконувані цією особою [239].

У даному контексті вбачається доречним вказати на те, що більш вдалим є використання поняття «суспільно небезпечне діяння», яке є більш широким за своїм змістом порівняно з категорією «дія». Нагадаємо, розділ XVII Особливої

частини КК передбачає ряд кримінальних правопорушень, що можуть бути вчинені як шляхом дії, так і бездіяльності. Встановлення даної обов'язкової ознаки об'єктивної сторони будь-якого складу кримінального правопорушення відіграє важливе значення для кримінального процесу, адже її відсутність (дії або бездіяльності) вказує на відсутність злочину або кримінального проступку.

8. Зв'язок дій службової особи чи особи, яка надає публічні послуги, з використанням службового становища всупереч інтересам служби, або з використанням повноважень по наданню публічних послуг [239].

Відсутність відповідного зв'язку свідчить про факт того, що вчинений винним акт деліктної поведінки не відноситься до числа кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та має кваліфікуватись за іншими нормами КК (наприклад, в якості шахрайства).

9. Причинний зв'язок між діями і шкідливими наслідками, що настали [239].

Дана обставина, що підлягає встановленню, стосується кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з матеріальним складом, тобто таких, об'єктивна сторона яких характеризується не тільки вчиненням суспільно небезпечних діянь, але і наявністю суспільно небезпечних наслідків та причинного зв'язку між діями та наслідками.

10. Факти заподіяння шкоди діями службової особи чи особи, яка надає публічні послуги.

11. Розмір шкоди, заподіяної злочинними діями службової особи чи особи, яка надає публічні послуги (істотна шкода, тяжкі наслідки) [239].

Що стосується фактів заподіяння шкоди, варто зазначити, що будь-яке кримінальне правопорушення так чи інакше заподіює шкоди об'єкту кримінального правопорушення – суспільним відносинам у відповідній сфері життєдіяльності (більш детально дане питання було нами проаналізовано у попередніх підрозділах нашого дисертаційного дослідження).

У випадку ж питання розміру шкоди (істотна шкода, тяжкі наслідки) мова

йдеться про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з матеріальним складом. Категорії «істотна шкода» та «тяжкі наслідки» розкриваються законодавцем у ч.ч. 3-4 примітки до ст. 364 закону про кримінальну відповідальність.

Окремо додамо, що вид і розмір шкоди, відповідно до п. 3 ст. 91 КПК, належать до числа обставин, які підлягають доказуванню [71].

12. Форма провини, мотиви і мета кримінального правопорушення [239].

У даному випадку більш коректним є використання слова «вина», а не «провина», адже дефініція першого розкривається у змісті чинного КК (ст. 23). Крім того, нагадаємо, саме вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення.

Мета отримання неправомірної вигоди для себе чи іншої особи є обов'язковою ознакою багатьох складів кримінальних правопорушень, пов'язаних з використанням наданих особі повноважень, влади.

Що ж стосується мотиву, то, хоча у кримінальних правопорушеннях досліджуваної категорії вказані елементи суб'єктивної сторони не часто виступають в якості обов'язкових, їх розкриття відіграє важливу роль, адже вони можуть виступати в якості обставин, що обтяжують або пом'якшують покарання. Крім того, встановлення названих суб'єктивних ознак важливе в розрізі розробки ефективних заходів запобігання злочинності.

Відповідно до п. 2 ст. 91 КПК, перелічені суб'єктивні ознаки відносяться до числа обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні [71].

13. Факти і частота вчинення порушень (епізодичність, систематичність).

14. Зв'язок з іншими кримінальними правопорушеннями (проти власності, у сфері господарської діяльності, правосуддя тощо), або корупційними діяннями, або іншими правопорушеннями, пов'язаними з корупцією.

Перелічені обставини, що підлягають встановленню, дозволяють не тільки правильно кваліфікувати дії винного, але і вказують на ступінь його суспільної небезпечності для соціуму.

15. Обставини, що обтяжують або пом'якшують провину особи, або звільняють її від кримінальної відповідальності, або підстави для притягнення до адміністративної відповідальності [239].

Встановлення перелічених обставин є вельми важливим в контексті формування з боку органів державної влади справедливої оцінки діянь винного та визначенні (за необхідності) найбільш доречного виду заходу державного примусу, пропорційному ступеню суспільної небезпеки вчиненому делікту.

16. Відомості про особу обвинуваченого.

17. Обставини, що сприяли вчиненню службового кримінального правопорушення [239].

Згадана робота дозволяє виявити детермінанти кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг та, як наслідок, передбачити комплекс заходів щодо їх усунення (нейтралізації).

Варто зазначити, що з'ясування перерахованих обставин уточнюється при розслідуванні конкретних службових кримінальних правопорушень [239]. Таким чином, наведені обставини, що підлягають встановленню, характерні для більшості кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, втім їх кількість залежить від конкретних злочинів.

Можна також виділити особливості доказування у кримінальних правопорушеннях відповідно до класифікації, яка застосовується у нашому дослідженні.

Так, В.Ю. Шепітько виділила як одну із особливостей доказування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням наданих особі повноважень, те, що вони застосовуються не як одиничні дії, а найчастіше у вигляді продуманої системи злочинної діяльності, яка здійснюється протягом тривалого періоду. Основний спосіб їх вчинення - навмисне виконання (або невиконання) певних дій у вигляді розпоряджень, наказів, доручень, дозволів, заборон, що заподіяли фізичну, матеріальну або моральну шкоду. Спосіб приховування цих кримінальних правопорушень нерідко є складовим елементом злочинної діяльності, здійснюваної відповідно до єдиного задуму. Спосіб

приховування вказаних правопорушень передбачається заздалегідь [239].

Враховуючи вказані особливості, на практиці кримінальним правопорушенням вказаної категорії властивий високий рівень латентності.

Основними способами приховування службових кримінальних правопорушень є: фальсифікація обліку і звітності; внесення змін до документів; заміна або виготовлення фіктивних документів; знищення документів; штатні переміщення; знищення матеріальних слідів кримінального правопорушення тощо [239].

Латентність даних кримінальних правопорушень також пояснюється так званою «корпоративною етикою», коли інші посадові особи не зацікавлені у викритті винних у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII Особливої частини КК, через особисті причини.

Типові матеріальні сліди кримінального правопорушення та ймовірні місця їх знаходження як елемент криміналістичної характеристики службових правопорушень тісно пов'язані зі способами їх вчинення і приховування. Відомості про фактичне вчинення кримінальних правопорушень вказаної категорії містяться в документах, що відображають службову діяльність. З них можна одержати уявлення про управління підприємством, установою, організацією, усвідомити характер службової діяльності, документообігу, діловодства, технології, і на цій основі виявити порушення. Джерелами відомостей про обставини службових кримінальних правопорушень можуть також бути дані щодо вищестоящих і суміжних підприємств, установ і організацій, відвідувачів, інших свідків, співучасників кримінальних правопорушень [239].

Таким чином, відповідні документи можуть бути основними доказами вчинення особою кримінальних правопорушень вказаної категорії.

Як вдало наголошує М.М. Шульга, в ході проведення розслідування названих кримінальних правопорушень встановлюються:

- 1) мета і форма зловживання владою або службовим становищем;
- 2) у чий інтересах здійснено це зловживання;
- 3) чи не пов'язане зловживання з порушенням службової, фінансової,

технологічної дисципліни;

4) як реагували вищестоящі структури на факти зловживань, чи були сигнали про ці факти [241].

Встановлення відповідної інформації дозволяє розкрити коло осіб, причетних до вчиненого кримінального правопорушення; форму вини, яка є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення; окремі причини та умови вчинення кримінального правопорушення тощо.

У більшості випадків під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням наданих повноважень, спочатку проводяться наступні слідчі (розшукові) дії: обшук; огляди (речей, документів, комп'ютерних даних) [241], які допомагають порівняти звітну документацію та виявити факти порушення чинного законодавства; допити (свідка, підозрюваного), НСРД тощо.

Як демонструє практика, найчастіше мотивами зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК) бувають корислива або інша особиста заінтересованість, кар'єризм, помилково витлумачені професійні або службові інтереси тощо. У зв'язку з цим допит свідків може бути спрямований на встановлення та уточнення мотивів зловживань. З цією метою допитуються колеги по службі, працівники бухгалтерії, виробничих підрозділів, ревізори та інші працівники, у тому числі суміжних організацій, особи, які звернулися зі скаргою, відвідувачі установи та ін. [241].

Наведений вище умовивід щодо мотивів, які у більшості випадків переслідують суб'єкти кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, ґрунтується не тільки на матеріалах судової практики, але і впливає з особливостей самих складів кримінальних правопорушень цієї групи (нагадаємо, правопорушення вказаної категорії відносяться до корупційних).

При допиті підозрюваного необхідно одержати відомості про умови його роботи; мотиви, якими він керувався, здійснюючи певні дії; обставини, що викликали шкідливі наслідки; хто, на думку підозрюваного, винний у настанні цих наслідків; службову кваліфікацію обвинуваченого і досвід роботи у даній

галузі і на цій посаді; характер його стосунків із керівними особами, обґрунтованість і законність їх розпоряджень [241].

Розкриття перелічених питань під час допиту дозволяє в подальшому не тільки довести в суді вину особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, але і встановити можливі причини та умови відповідних актів протиправної поведінки. Крім того, розкриття цих факультативних ознак (нагадаємо, за загальним правилом, якщо інше не передбачено диспозицією відповідної норми Особливої частини КК, мотив та мета відносяться до обов'язкових ознак суб'єктивної сторони) в рамках кримінального провадження є обов'язковим відповідно до вимог чинного законодавства (п. 2 ст. 91 КПК).

Поширеною є практика проведення експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Так, як зазначає М.М. Шульга, при розслідуванні службових зловживань можуть призначатися судові експертизи: судово-економічна — для перевірки фінансових і господарських операцій підприємства, організації або окремих посадових осіб; для перевірки промислового, товарного, фінансового планування, відповідності звіту установи дійсності; судово-товарознавча — встановлення якості готових промислових і продовольчих товарів, їхня сортність, вартість; судово-технічна — для з'ясування причин аварій, порушень технологічних процесів, термінів будівництва тощо; криміналістична — щодо дослідження документів (почеркознавчі, авторознавчі, технічні експертизи документів) [241].

Результати таких експертиз суттєво підвищують рівень об'єктивності кримінального процесу, дозволяють встановити істину у справі. Для цього важливою є не тільки кваліфікація експерта (без сумніву, від рівня його професійної підготовки залежить правильність отриманих висновків), але і доречність та точність поставлених запитань особою, яка його залучила.

Доказування кримінальних правопорушень, пов'язаних із перевищенням службових повноважень, має також свої особливості.

У розрізі дослідження вказаного питання слухними вбачаються роздуми М. М. Шульги, який, розвиваючи думку В.Ю. Шепітька, зазначає про те, що

розслідування кримінальних правопорушень про перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів, передбачених ч. 1 ст. 365 КК, необхідно починати з виїмки та огляду документів, допиту свідків, вилучення записів з камер відеоспостереження (у випадку перевищення повноважень працівниками патрульної поліції – бодікамер), а кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 КК, – з допиту, судово-медичної експертизи потерпілого, у разі застосування зброї – судово-балістичної експертизи, допиту підозрюваного та ін. [241 ; 239].

З огляду на те, що вказана категорія проваджень пов'язана із перевищенням повноважень, необхідним у ході слідства є встановлення обсягу повноважень особи та аналізу протиправної поведінки, яка має явно виходити за межі її повноважень.

Такий алгоритм дозволяє знизити ризики фальсифікації суб'єктом кримінального правопорушення документів, своєчасно виявити акт деліктної поведінки, знизити ризики реалізації винним подальшої кримінально протиправної діяльності.

Розслідування службової недбалості здійснюється з застосуванням децю інших СРД, НСРД. Службова недбалість розглядається як невиконання або неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам окремих юридичних осіб [241].

З огляду на об'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. 367 КК, стороні обвинувачення важливо дослідити коло повноважень службової особи відповідно до його посадових та (або) функціональних обов'язків, адже притягнення до кримінальної відповідальності за цією нормою можливе лише за умови, що особа не виконала або неналежно виконала напрямок (напрямки) роботи, який їй було довірено.

З суб'єктивної сторони кримінальні правопорушення, передбачені ст. 367 КК, характеризуються виною, яка може виражатись у формі необережності (переважно) або умислу.

У своїх роботах В.Ю. Шепітько слушно наголошує на тому, що при розслідуванні таких кримінальних правопорушень слід додатково встановити: у чому полягає факт службової недбалості; чи є такий факт поодиноким або має місце тривала бездіяльність; чи належать до службових обов'язків дії, невиконання яких призвело до службової недбалості; освіту, кваліфікацію і професійний досвід підозрюваного, чи могла службова особа передбачати настання певних наслідків у результаті невиконання або неналежного виконання своїх службових обов'язків; підстави та обставини призначення на цю посаду даної особи; види майна і характер заподіяних збитків, їх розмір; норми природного убутку сировини, готової продукції, товарів; умови їх збереження і відповідність технології збереження нормативним вимогам; які наслідки службової недбалості, у чому виражається істотна шкода, заподіяна кримінальним правопорушенням; кому конкретно заподіяний істотний збиток; чи міг обвинувачений вжити необхідних заходів для усунення або запобігання шкоди [239].

Визначення відповідних нормативів (порядок і правила зберігання продукції, алгоритм виробництва тощо) дозволяє встановити порушення, які допустив суб'єкт у процесі неналежного виконання (або невиконання) своїх службових обов'язків.

Окремо варто наголосити на важливості проведення такої СРД, як допити свідків (в ході яких доречно отримати показання щодо ставлення підозрюваного до своїх службових обов'язків; його комунікабельність з колегами; реагування на завдання, що ставляться перед ним керівництвом; наявність зауважень до його роботи в минулому; системний характер деліктної поведінки; реагування підозрюваного на критику тощо) та підозрюваного (головна мета цієї слідчої (розшукової) дії – встановити відношення особи до вчиненого нею кримінального правопорушення; її ставлення до своїх службових обов'язків; визнання (або не визнання) вини; причини та умови, які вплинули на вчинення ним акту деліктної поведінки тощо) [241].

Доказування під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією відрізняється від доказування в інших складах

кримінальних правопорушень.

Зазначена категорія справ є також високолатентною і вчинення кримінального правопорушення особами часто приховується за рядом ніби-то законних правочинів.

Способами приховування В.М. Шевчук виділяє: умисне розірвання шлюбу між подружжям в державних органах реєстрації актів цивільного стану, при цьому продовжуючи жити разом і вести спільний побут, реєстрація права власності на осіб які не є суб'єктами декларування й відомості про яких не підлягають декларуванню [238, с. 118].

Розслідування в них часто розпочинається у зв'язку з так-званим «самостійним» виявленням правоохоронним органом з наявних у нього баз даних фактів можливого вчинення кримінального правопорушення, або ж отримання інформації із засобів масової інформації: статей, журналістських розслідувань, повідомлень Національного агентства із запобігання корупції тощо.

Через те, що неподання суб'єктом декларування декларації не є тяжким, особливо тяжким злочином, проведення НСРД, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування, у цих провадженнях не можлива. Погоджуємось із думкою А.М. Черенкова, що це є однією з проблем доказування у вказаній категорії справ [232], оскільки встановити факти того, що особа-декларант вчинила умисні дії, спрямовані на порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», а не здійснила вказані порушення через помилку, не знання без фіксування її приватного спілкування важко.

Погоджуємось із А.В. Русаєвим, з приводу того, що однією з проблем розслідування вказаної категорії справ є необхідність встановлення особистого подання декларації певною особою, оскільки відповідний ключ для ідентифікації його на сайті Національного агентства з питань запобігання корупції може використовуватись будь-ким [202, с. 298].

У кримінальних провадженнях вказаної категорії значну частину займає виконання тимчасових доступів до речей і документів, оскільки досліджувана у ході слідства інформація переважно є інформацією з обмеженим доступом.

Часто у таких справах проводяться тимчасові доступи в банківських установах, у кримінальних правопорушеннях щодо незаконного збагачення - моніторинг банківських рахунків.

Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених загальними суб'єктами, відрізняється від інших категорій кримінальних правопорушень зазначеного розділу, оскільки при їх розслідуванні не потрібно встановлювати наявності та обсягу повноважень особи. У вказаних провадженнях головним є документування пропозиції чи надання неправомірної вигоди. З огляду на те, що НСРД у вказаних категоріях справ можливе лише за ч. 3, 4 ст. 369 КК, належне документування пропозиції та передання неправомірної вигоди можливе лише у випадку розслідування цих проваджень. У кримінальних правопорушеннях, не пов'язаних із наданням неправомірної вигоди особам, які займають відповідальне, особливо відповідальне становище, може бути «випадково» зафіксовано пропозиція чи надання неправомірної вигоди (на боді-камеру працівника патрульної поліції, відеореєстратор тощо). Доказування у цих провадженнях полягає у ідентифікації особи, яка запропонувала, пообіцяла надати неправомірну вигоду шляхом проведення необхідних СРД (судових портрентних експертних, експертних відео-, звукозапису).

У кожному провадженні зазначеної категорії органом розслідування отримується необхідна інформація від Національного агентства з питань запобігання корупції. Для встановлення можливої наявності приховуваних чи не декларованих активів, органом розслідування отримується інформація від Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших кримінальних правопорушень.

Отже, отримання доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є одним із структурних елементів доказування та характеризується виключно процесуальною діяльністю суб'єктів кримінального провадження, яка полягає у їх пошуку, виявленні та фіксації. Слідчий, прокурор під час досудового розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності,

пов'язаної з наданням публічних послуг, зобов'язаний провести весь комплекс СРД, НСРД для фіксації обставин кримінального правопорушення і встановлення реальної події кримінального правопорушення, яка відбулась.

Висновки до розділу 2

1. Кримінально-правова характеристика вивчаємої категорії кримінальних правопорушень дозволяє визначити структуру злочинності, виокремити спільні ознаки й риси усього загалу зазначених кримінальних правопорушень, що, у свою чергу, виступає методологічною основою кримінологічного дослідження злочинності, встановлення напрямків, рівнів, об'єктів і конкретних попереджувальних заходів.

Саме кримінологічне дослідження службової злочинності та злочинності у сфері надання публічних послуг й обґрунтовує співвіднесення рівня суспільної небезпечності діяння та оптимального обсягу кримінально-правових і кримінологічних заходів, необхідних для подолання його причин і умов.

2. Відповідно до наявних у науці кримінального права класифікацій кримінально-протиправних діянь кримінальні правопорушення у розділі XVII Особливої частини КК класифікуються за ознаками:

- критерієм корумпованості на: безумовно корупційні, умовно корупційні, завжди не корупційні;
- критерієм механізму злочинних відносин на: односторонні (ст.ст. 364-367, 368-2, 368-5, 369-3, 370 КК) та двосторонні (ст.ст. 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК);
- ознакою тяжкості на: нетяжкі (майже всі статті з некваліфікуючими ознаками), безумовно тяжкі (ст.ст. 365-3, 368-5 КК), тяжкі та особливо тяжкі (кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки);
- формою вини на: з прямим умислом (майже всі кримінальні правопорушення), з необережності (ст. 367 КК);
- ступенем завершеності злочинної діяльності на: з матеріальним

(ст.ст. 364, 364-1, 365-2, 367 КК) та формальним складом (усі інші);

- сферою суспільних відносин, в якій вчиняється кримінальне правопорушення: в органах державної влади, місцевого самоврядування та інших юридичних особах публічного права (ст.ст. 364, 365, 368, 368-2, 369, 369-2 КК); в юридичних особах приватного права (ст.ст. 364-1, 368-3 КК); в юридичних особах як публічного, так і приватного права (ст.ст. 366, 367, 370 КК); особами, які наділені правом надавати такі послуги (ст.ст. 365-2, 368-4 КК);

Пропонується розмежування кримінальних правопорушень, передбачених розділом XVII КК, за критерієм об'єктивного прояву протиправних дій та обсягу використання суб'єктом кримінального правопорушення повноважень на: кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням наданих особі повноважень, влади (так-звані кримінальні правопорушення зловживань), до яких включаються усі корупційні зловживання, а також усі отримання неправомірної вигоди з використанням влади та/або повноважень (ст.ст. 364, 364-1, 364-2, 365-2, 365-3, 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3,4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2, 369-3 КК), кримінальні правопорушення, вчинені із перевищенням повноважень, до яких відноситься ст. 365 КК, а також ст.ст. 364-2, 366 та 370 КК як такі, що вчинюються службовими особами із явним виходом за межі наданих повноважень; кримінальні правопорушення, вчинені з необережності, - стаття 367 КК; кримінальні правопорушення, пов'язані із корупцією - ст.ст. 366-2, 366-3 КК; кримінальні правопорушення із розділу XVII Особливої частини КК, вчинені загальними суб'єктами, до яких відноситься пропозиція надання, а також надання неправомірної вигоди (ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369, ч. 1 ст. 369-2 КК).

3. Об'єктом будь-якого кримінального правопорушення прийнято визнавати те, на що посягає злочинне діяння: соціальна, політична сутність і суспільна небезпека діяння.

Об'єктом кримінальних правопорушень досліджуваного розділу є суспільні відносини, через які відбувається реалізація влади (державної чи місцевої), здійснюється приватне управління чи надаються публічні послуги, що виникають між визначеними КК спеціальними суб'єктами та будь-якими

особами, прямо зацікавленими у результатах їх діяльності.

4. Діяння, передбачене главою XVII Особливої частини КК, у більшості випадків пов'язане та обумовлене перебуванням особи на відповідній посаді та виконання службових повноважень, або ж наданням публічних послуг уповноваженою особою. Тобто, протиправне діяння суб'єкта кримінального правопорушення не могло б бути вчинене, якби він не перебував на відповідній посаді, або не був наділений повноваженнями для надання публічних послуг, а також вчинюване протиправне діяння здійснюється всупереч інтересам служби, інтересам юридичної особи, або всупереч цілям і завданням, заради досягнення яких він наділяється відповідними повноваженнями.

Особливості способу вчинення цих кримінальних правопорушень із точки зору меж (обсягу) використання для цього винним своєї службової чи професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, по-різному окреслюються в законі щодо різних категорій суб'єктів злочинів. Так, стосовно осіб, які виконують функції держави, місцевого самоврядування чи є службовими особами юридичних осіб публічного права, закон указує на злочинне використання ними наданої їм влади або службового становища (наприклад, статті 364, 368 КК), тоді як щодо службових осіб юридичних осіб приватного права та осіб, які надають публічні послуги, застосовується інше законодавче формулювання і вказується на використання останніми не службового становища, а лише службових повноважень чи повноважень з надання публічних послуг (наприклад, ст.ст. 364-1, 365-2 КК).

За частиною 1 ст. 366, статтями 364-2, 365-3, 366-1, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369, 369-2 і 370 КК караються кримінальні правопорушення з формальним складом, які визнаються закінченими з моменту вчинення відповідного діяння (дії чи бездіяльності), а за статтями 364, 364-1, 365, 365-2, 367 та ч. 2 ст. 366 КК – із матеріальним, які вважаються закінченими з моменту настання (заподіяння) зазначених у законі наслідків, що повинні перебувати у причинному зв'язку з учиненим особою діянням.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення із матеріальним складом є причинний зв'язок між вчиненим

особою діянням і його наслідками, який може бути як безпосереднім (наприклад, за ст. 364 КК), так й опосередкованим (наприклад, за ст. 367 КК).

5. Для кримінальних правопорушень у вивчаємому розділі найбільш характерним є їх учинення із умислом. При цьому в науці також обстоюється думка, що перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу може вчинитись не лише умисно, але й зі змішаною виною; те саме, за В. Хашевим, стосується і зловживання владою або службовим становищем.

Такі кримінальні правопорушення, як правило, вчинюються з корисливих або некорисливих мотивів, проте для суб'єктивної сторони складу такого правопорушення, як службова недбалість, наявність мотиву може бути не обов'язкова.

6. Суб'єктами вивчаємих кримінальних правопорушень є: службові особи публічного права, службові особи приватного права, службові особи (включають першу і другу категорію), працівники правоохоронного органу, особи, які надають публічні послуги, загальний суб'єкт.

Службовою особою публічного права КК визначає або представника влади (державної чи місцевої), або службової особи, що виконує адміністративно-господарські чи організаційно-розпорядчі функції на державних чи комунальних підприємствах (до яких прирівнені підприємства, що мають у капіталі більше 50% державної чи комунальної власності). Вчинення злочинного діяння вказаним суб'єктом буде кваліфікуватись за ст.ст. 364, 368, 368-5, 368 КК.

Службову особу юридичної особи приватного права варто визначити як особу, яка на правовій підставі здійснює організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції в юридичних особах, у статутному фонді яких державна чи комунальна частка не перевищує 50 відсотків і становить величину, що не забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на діяльність такої особи. Вказаний спеціальний суб'єкт визначений у ст.ст. 364-1, 368-3 КК.

У законодавстві України відсутні визначення публічної послуги та особи, яка надає таку послугу. Враховуючи положення ст.ст. 365-2 та 368-4 КК та

п. «б» п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» у КК для визначення особи, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, необхідно встановити у сукупності, що: 1) така особа прямо віднесена до цієї категорії Кримінальним або іншим законом; 2) вона не є державним службовцем чи посадовою особою місцевого самоврядування; 3) особа провадить професійну діяльність, яка 4) пов'язана з наданням публічних послуг.

На даний час єдине визначення поняття «працівник правоохоронного органу» містить у собі Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993. При визначенні цього поняття слід враховувати змістовні ознаки правоохоронного органу, якими є здійснення ним правозастосовних або правоохоронних функцій. Варто зауважити, що у чинному законодавстві точного визначення правозастосовних та правоохоронних функцій не має. Тому рішення про віднесення певної посади до правозастосовної або правоохоронної є суто суб'єктивним. З огляду на зміст поняття «працівника правоохоронного органу», аналізу його повноважень, можна констатувати схожість цієї категорії з категорією «службових осіб», оскільки їм притаманні спільні ознаки і функції.

7. Таким чином, кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, можна визначити як передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини, які становлять зміст правомірної діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських формувань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, осіб, які надають публічні послуги, а також їх авторитет і ділову репутацію, і виражається в неправомірному використанні, перевищенні, невиконанні чи неналежному виконанні суб'єктом кримінального правопорушення наданих йому повноважень, або в протиправному спонуканні до такого неправомірного використання, перевищення, невиконання або неналежного виконання ним своїх повноважень.

8. Доказуванням є процесуальна діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду по оперуванню доказами. Першочерговою формою отримання доказів у кримінальних провадженнях вивчаємої категорії є пошук у встановленому законом порядку доказової інформації, яка характеризує подію кримінального правопорушення. Відповідна інформація міститься в ідеальних і матеріальних слідах відображення. До перших належать сліди, що містяться в пам'яті свідків, підозрюваних (обвинувачених) про обставини вчинення кримінального правопорушення. Такими є матеріальні об'єкти, виявлені під час проведення СРД і НСРД (наприклад, грошові кошти, які є предметом неправомірної вигоди, одяг чи інші предмети, які перебували у володінні чи користуванні вигодоодержувача та на яких міститься хімічна речовина, якою б маркувався предмет неправомірної вигоди).

9. Варто зауважити, що при залученні до кримінального провадження конфіденційних співробітників проводяться НСРД, пов'язані із втручанням у приватне спілкування особи. Враховуючи законодавче обмеження на здійснення втручання у приватне спілкування при розслідуванні нетяжкого кримінального правопорушення, то вищезазначені НСРД не можуть бути проведені у кримінальних провадженнях про зловживання повноваженнями, які не завдали тяжких наслідків, а також у випадку отримання неправомірної вигоди особою без особливо кваліфікуючих ознак, тобто вчинених: за попередньою змовою групою осіб (відповідно до судової практики – співвиконавцями, кожен з яких міг або повинен був виконати дії з використанням службового становища), або особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди, чи якщо предметом кримінального правопорушення була неправомірна вигода у великому/особливо великому розмірі.

10. Результатом пошуку доказів є їх виявлення, що є наступною формою отримання доказів у кримінальних провадженнях. Його суть полягає у зверненні уваги на ті чи інші сліди, обставини, фактичні дані, які можуть мати значення для встановлення істини у кримінальному провадженні. У кримінальних провадженнях досліджуваного розділу виявленню підлягають факти, які

підтверджують вчинення кримінального правопорушення, а саме: предмету неправомірної вигоди, місця розташування камер спостереження на місці вчинення правопорушення, свідків, документів, які засвідчують повноваження службової особи чи особи, яка надає публічні послуги.

11. Останньою формою отримання доказів у зазначених кримінальних провадженнях є фіксація доказової інформації у передбаченій законом процесуальній формі, після чого виникає можливість її використання для ухвалення процесуального рішення на стадії досудового розслідування й обґрунтування судового рішення.

У провадженнях про корупційні кримінальні правопорушення важливою є належна фіксація факту вчинення корупційного діяння (одержання, надання неправомірної вигоди, домовленості між вигододавцем та вигодоодержувачем про предмет неправомірної вигоди, його розмір тощо). Власне така фіксація можлива за допомогою використання технічних засобів на носії інформації, оскільки у протоколах СРД та НСРД неможливо відобразити всі дійсні обставини вчинення корупційного кримінального правопорушення (як-то, кивання голови особи, що отримує неправомірну вигоду, яка таким чином приймає пропозицію (обіцянку) неправомірної вигоди). Проте, фіксація факту одержання неправомірної вигоди службовою особою чи особою, яка надає публічні послуги, не завжди може бути здійснена належним чином, що в подальшому відобразатиме доказову інформацію та надасть можливість заперечувати факт вчинення корупційного кримінального правопорушення або наполягати на зміні кваліфікації злочинного діяння на інші склади кримінальних правопорушень, за вчинення яких передбачене менш суворе покарання.

12. З огляду на ряд особливостей, що мають кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, в ході розслідування встановлюються наступні обставини:

- чи належить особа до числа спеціальних суб'єктів злочинів, включених до розділу XVII закону про кримінальну відповідальність; обсяг її повноважень та обов'язків;

- чи пов'язане кримінальне правопорушення з виконанням суб'єктом

своїх службових повноважень або діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- напрями роботи юридичної особи, в якій суб'єкт здійснив акт деліктної поведінки, її специфіку та особливості;

- зміст суспільно небезпечного діяння суб'єкта кримінального правопорушення, що виразилося у формі дії або бездіяльності;

- суспільно небезпечні наслідки, що настали внаслідок вчинення кримінального правопорушення (дана ознака є характерною для кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, з матеріальним складом); вид та розмір заподіяної шкоди;

- наявність зв'язку між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками;

- зміст ознак об'єктивної сторони вчиненого кримінального правопорушення у сфері службової діяльності або професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (встановлення місця, часу, способу вчинення кримінальних правопорушень, знарядь та засобів тощо);

- ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (форма та вид вини; мета; мотиви вчинення кримінального правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг);

- чи містить вчинений акт деліктної поведінки ознаки корупційного (або пов'язаного з корупцією) кримінального правопорушення;

- чи пов'язаний суб'єкт кримінального правопорушення із вчиненням інших деліктів;

- кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- наявність або відсутність обставин, передбачених ст. 67 КК;

- наявність або відсутність обставин, передбачених ст. 66 КК а також інших обставин, які можуть бути визнані судом такими, що пом'якшують покарання;

- детермінанти відповідного кримінального правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, тощо.

13. Для кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, характерні:

- системний характер;
- більшість з перелічених деліктів вчиняються з умисною формою вини, вид умислу – прямий;
- високий рівень латентності, що створює численні складнощі у притягненні винних до кримінальної відповідальності.

Більшість деліктів, що включені законодавцем до розділу XVII Особливої частини КК, вчиняються шляхом проведення маніпуляцій з різноманітними документами. Відтак, саме документи у більшості випадків слугують доказовою базою, яка підтверджує вину суб'єкта у вчиненні того чи іншого делікту у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

14. Разом з типовими ознаками, притаманними розслідуванню кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, розслідування кожного з видів даного кола кримінальних правопорушень має свої особливості:

- особливостями доказування у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із використанням повноважень, є необхідність: використання у ході фіксування протиправної діяльності НСРД; обов'язковість встановлення у ході слідства мети і форми зловживання (виконання, невиконання, чи не належне виконання наданих особі повноважень); встановлення у чийх інтересах вчинене зловживання (власних чи інтересах третіх осіб); встановлення яким чином реагували вищестоящі структури на факти зловживань;

- особливостями доказування кримінальних правопорушень, пов'язаних із перевищенням повноважень, є необхідність: встановлення обсягу повноважень особи та аналізу протиправної поведінки, яка має явно виходити за

межі її повноважень, встановлення факту виконання особою службових повноважень під час вчинення деліктних дій; доведення усвідомлення особою, що вона виходить за межі повноважень; встановлення форми та виду наслідків, що настали;

- особливостями доказування у службовій недбалості є необхідність: встановлення, чи належать до службових обов'язків діяння, невиконання яких призвело до службової недбалості; встановлення форми недбалості (дія, бездіяльність); визначення кваліфікації і професійного досвіду підозрюваного; встановлення розміру збитків та причинного зв'язку між діянням та наслідками, що настали; встановлення чи могла особа вжити необхідних заходів для усунення або запобігання шкоди;

- особливостями доказування у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із корупцією, є: неможливість проведення НСРД під час розслідування не подання декларації суб'єктом декларування, необхідність встановлення факту особистого подання особою декларації, а не за допомогою третіх осіб; необхідність отримання інформація від Національного агентства з питань запобігання корупції, Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших кримінальних правопорушень;

- особливостями доказування у кримінальних правопорушеннях, вчиненими загальними суб'єктами, є: не можливість проведення НСРД у кримінальних правопорушеннях, не пов'язаних із надання неправомірної вигоди особам, які займають відповідальне, особливо відповідальне становище; можливість «випадкового» фіксування надання пропозиції, обіцянки надати неправомірну вигоду (у побутовому житті, під час документування іншого кримінального правопорушення, тощо).

15. Отже, отримання доказів у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії є одним із структурних елементів доказування та характеризується виключно процесуальною діяльністю суб'єктів кримінального провадження, яка полягає у їх пошуку, виявленні та фіксації. Слідчий, прокурор під час досудового

розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, зобов'язаний провести весь комплекс СРД, НСРД для фіксації обставин кримінального правопорушення і встановлення реальної події кримінального правопорушення, яка відбулась.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ПРОКУРОРОМ У СПРАВАХ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ВЧИНЕНІ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

3.1. Підготовка прокурора до участі у судовому розгляді

Підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях – це процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [221, с. 12].

Вказана діяльність прокурора розпочинається з моменту надходження обвинувального акту до суду. Стаття 36 КПК визначає її як одне з повноважень прокурора, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Варто зауважити, що після закінчення досудового розслідування прокурор перестає здійснювати процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Ні КПК, ні Верховний суд не дозволяють проведення будь-яких СРД у кримінальному провадженні самостійно слідчим, або прокурором після його закінчення. Виникає питання яким чином прокурор продовжує здійснювати нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням після скерування обвинувального акту до суду.

Конституція України, Закон України «Про прокуратуру» визначає повноваження прокурора з підтримання публічного обвинувачення окремо від нагляду за органами досудового розслідування. І це вірно, враховуючи суттєві відмінності як функцій, так і змісту цих інститутів. У ході нагляду за станом досудового розслідування прокурор виступає медіатором розслідування і, у випадках передбачених КПК, уповноважений вживати заходів для його активізації. Але, все одно, центральною фігурою досудового розслідування

залишається слідчий (дознавач). У ході ж підтримання публічного обвинувачення, основною фігурою процесу виступає саме прокурор, який представляє сторону обвинувачення [121].

На науковому рівні наголошується, що підготовка прокурора до державного обвинувачення складається з цілого комплексу елементів [200, с. 88]. Зокрема, до їх числа можна віднести:

- 1) аналіз судової практики та норм різних галузей права, що мають відношення до справи;
- 2) дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак вчиненого делікту, процесуальних матеріалів тощо;
- 3) розробка системи питань, які повинні бути досліджені під час судового розгляду справи;
- 4) планування процесу доказування вини особи, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення тощо [55, с. 159].

Науковець І. Когутич під час дослідження методики судового провадження, як підсистеми криміналістичної методики, вказує, що судовий розгляд кожної кримінальної справи є індивідуальним. Однак, як і при розслідуванні кожного виду кримінального правопорушення поряд з індивідуальними рисами, є й щось спільне, закономірне, судовому розгляду окремих видів кримінальних справ притаманні свої загальні риси [59, с. 339].

Останнім також виділені закономірності, що слугують предметом методики судового розгляду кримінальних справ: 1) закономірності щодо найсуттєвіших рис діяльності суду, державного обвинувача та професійного захисника під час попереднього вивчення ними матеріалів кримінального провадження (справи) з питань перевірки ними наявної (чи відсутньої) там інформації про подію (події), що містять ознаки кримінальних правопорушень; 2) закономірності встановлення обставин, що підлягають доказуванню під час судового провадження в кримінальних справах; 3) закономірності напрацювання програм судово-слідчих дій та інших передбачених законодавством заходів для встановлення істини у кримінальних справах; 4) закономірності безпосередньої підготовки і виконання судово-слідчих та інших заходів, які застосовують під

час судового розгляду кримінальних справ тощо.

Згодні з вказаною позицією, оскільки дійсно при судовому розгляді кримінальних справ у прокурорів та суддів склались відповідні системи однакових, повторюваних дій, які вони виконують в залежності від категорії справи. Як приклад, у провадженнях про порушення правил безпеки дорожнього руху одним з основних об'єктів, на який спрямована увага, є експертиза механізму та обставин дорожньо-транспортної пригоди, у провадженнях про отримання тілесних ушкоджень першочерговим є показання потерпілих, а також висновки судово-медичних експертиз, у справах проти безпеки виробництва головним об'єктом виступає експертиза з дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці (експертиза безпеки життєдіяльності).

З огляду на викладене вбачаємо, що і судовий розгляд кримінальних справ про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, мають свої особливості.

Особливості участі прокурора у судовому провадженні про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, обумовлені:

- особливостями кримінально-правової конструкції складу кримінальних правопорушень цієї категорії;

- наявністю конкуренції загальної та спеціальної норм, яка характерна саме для кримінальних правопорушень зазначеної категорії;

- особливостями предмета доказування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг;

- можливістю збирання стороною захисту в цьому ж кримінальному провадженні доказів, які під час дослідження в суді можуть спростовувати чи викликати сумніви в обґрунтованості доказів обвинувачення;

- специфікою судових експертиз, які призначаються в ході досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення цієї категорії;

- потребою в застосуванні НСРД в ході досудового розслідування кримінальних проваджень про окремі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності;

- необхідністю застосування у кримінальних провадженнях кількох заходів забезпечення кримінального провадження;

- відсутністю єдиної слідчої та судової практики застосування кримінального процесуального законодавства України.

Тактика прокурора у судовому провадженні про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – це система найбільш раціональних та ефективних заходів, прийомів (засобів), які застосовує прокурор з метою доведення перед судом обвинувачення та забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення [221, с. 17].

Тактика прокурора щодо подання доказів у судовому провадженні формується набагато раніше його звернення до суду з обвинувальним актом.

З метою забезпечення належного процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення зазначеної категорії рекомендується призначати прокурорів, які мають досвід роботи на слідчо-прокурорських посадах та належну методичну підготовку.

За потреби доцільно призначати групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження в кримінальному провадженні, а також старшого прокурора цієї групи (ч. 1 ст. 37 КПК).

При цьому згідно з ч. 2 ст. 22 КПК сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених КПК [71].

На думку науковця М.С. Туркота, прокурор в обов'язковому порядку вже на початковому етапі досудового розслідування має визначити послідовність проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо. Фактично прийняття прокурором таких рішень одночасно свідчить про початок його підготовки до підтримання

публічного обвинувачення в суді [221, с. 18].

Наступним етапом підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення у суді є його діяльність, спрямована на оцінку доказової бази, зібраної під час досудового розслідування кримінального провадження про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Згідно з положеннями ст. 290 КПК після повідомлення прокурором сторони захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування, прокурор, або слідчий за його дорученням, зобов'язаний надати стороні захисту усі зібрані у ході слідства матеріали кримінального провадження, які є у нього в наявності. Це стосується також матеріалів, які самі по собі, чи у сукупності з іншими доказами кримінального провадження можуть свідчити про не винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, або винуватості у більш м'якому кримінальному правопорушенні, або сприяти пом'якшенню покарання [71].

У зв'язку з поширеним проведенням у ході досудового розслідування кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, НСРД, у судовій практиці трапляються випадки визнання здобутих у вказаний спосіб доказів недопустимими через не відкриття другій стороні провадження документів, що становили підставу до втручання у приватне спілкування осіб.

Так, прокурор, який здійснює процесуальне керівництво у кримінальному провадженні, зобов'язаний у ході слідства завчасно розпочати процедуру розсекречення процесуальних документів, які мають гриф секретності за змістом статей 85, 92, 290 КПК, і забезпечити відкриття цих документів на етапі закінчення досудового розслідування.

Рішенням Великої Палати Верховного Суду від 16 жовтня 2019 року у справі № 640/6847/15-к вищезазначені висновки були уточнені.

Зокрема, Верховний Суд постановив, що прокурор на стадії відкриття матеріалів досудового розслідування має відкрити усі матеріали провадження, які наявні у нього в розпорядженні. Якщо ж він не відкрив певні документи на

стадії виконання ст. 290 КПК, він зобов'язаний завчасно вжити заходів до їх здобуття (як мінімум, розпочати процедуру розсекречення).

Тобто, у випадку не вжиття необхідних та своєчасних заходів для розсекречення процесуальних документів, які слугували підставою для проведення НСРД і яких немає в розпорядженні сторони обвинувачення, то в такому випадку має місце порушення норм статті 290 КПК [127].

У такому випадку протоколи за результатами проведення НСРД з матеріальними носіями інформації, отримані з порушенням ст. 290 КПК визнаються недопустимими доказами.

Як зазначалось вище, практика Верховного суду щодо необхідності розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для проведення НСРД виникла у 2019 році. На даний час в усіх кримінальних провадженнях, де застосовуються НСРД, прокурорами своєчасно та повно вживаються заходи для розсекречення клопотань слідчих, ухвал слідчих суддів, доручень, постанов, що становили підставу для отримання матеріалів НСРД. Поряд з цим, в провадженнях про отримання неправомірної вигоди, зловживання службовими повноваженнями, вчиненими до 2019 року, зазначені заходи прокурорами не вживалися, через що у значній кількості справ судами виносились виправдувальні вироки саме через неможливість перевірки приводів і підстав для проведення НСРД у конкретному провадженні.

Варто зауважити, що в п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/2011 від 20 жовтня 2011 року у справі за № 1-31/2011 Конституційний Суд зазначив, що:

- визнаватися допустимими і використовуватись як доказ у кримінальній справі можуть тільки фактичні дані, одержані відповідно до вимог кримінально-процесуального законодавства. Перевірка доказів на їх допустимість є найважливішою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина в кримінальному процесі та ухвалення законного і справедливого рішення у справі;

- обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними в незаконний спосіб, а саме: з

порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо [196].

З огляду на зазначені Конституційним Судом стандарти перевірки допустимості доказів, розсекречення матеріалів, що передували отриманню протоколів про проведення НСРД у кримінальному провадженні, є обов'язковим аргументом, підтверджуючим дотримання прав і свобод людини у ході досудового розслідування кримінального провадження.

У випадку ж, якщо основний доказ кримінального провадження (протокол проведення аудіо-, відеоконтролю особу, протокол обшуку, протокол затримання особи, тощо) буде отриманий з порушенням, у зв'язку з чим визнаний судом не допустимим доказом, у такому разі також буде застосована доктрина «плодів отруєного дерева», сформована ЄСПЛ.

Так, доктрину «плодів отруєного дерева» сформував ЄСПЛ у рішенні по справі «Гефген проти Німеччини». Згідно останньої презюмується, що у випадку, якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані з його допомогою, будуть такими ж [134]. У справі «Нечипорук і Йонкало проти України» ЄСПЛ констатував, що докази, отримані в кримінальному провадженні з порушенням встановленого порядку, призводять до його несправедливості в цілому, незалежно від доказової сили таких доказів і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження обвинуваченого судом [193].

Тобто, у випадку визнання недопустимим доказом постанову про проведення НСРД – контролю за вчиненням кримінального правопорушення у провадженні щодо вимагання неправомірної вигоди, то і автоматично недопустимими будуть визнані протокол аудіо-, відеоконтролю особи, протокол огляду та вручення грошових коштів, протокол проведення НСРД, протокол проведення обшуку, а також виконані на підставі вказаних СРД, НСРД експертизи у провадженні.

У зв'язку з цим, належний контроль за законністю проведення у кримінальному провадженні слідчих і процесуальних дій є, з одного боку, обов'язком прокурора відповідно до процесуальних повноважень, а з іншого –

запорукою позитивного вирішення справи у ході судового розгляду провадження.

Варто зауважити, що час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження стороною захисту не включається у строк досудового розслідування.

У той же час, з моменту завершення ознайомлення стороною захисту з матеріалами кримінального провадження, строк досудового розслідування продовжує спливати. Тому прокурору, після виконання вимог ст. 290 КПК, необхідно в межах строків досудового розслідування прийняти рішення відповідно до статті 283 КПК.

Так, п. 4 ч. 3 ст. 219 КПК вказує, що досудове розслідування повинно бути закінчене протягом двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення та, відповідно до положень абз. 2 ч. 5 цієї статті, строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею.

Частинами 1 та 2 ст. 283 КПК визначено, що особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або його припинення шляхом закриття провадження. Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: закрити кримінальне провадження, звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, кримінальне провадження закривається у разі, якщо після повідомлення про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи [71].

Зазначену норму Верховний Суд обґрунтовує тим, що обмеження реалізації конституційних прав і свобод підозрюваних не можуть бути

свабільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими. У разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [195].

Верховний Суд у постанові від 15 вересня 2021 року по справі №711/3111/19 вказує, що направлення прокурором обвинувального акта після закінчення досудового розслідування до суду поза межами строків досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо злочинів, які не є тяжкими чи особливо тяжкими проти життя та здоров'я, виключає набуття особою процесуального статусу обвинуваченого (підсудного), а, отже, унеможливорює розгляд в суді кримінального провадження по суті та тягне за собою закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК [153].

У судовій практиці по розгляду справ у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, непоодиноким є застосування судами практики закриття кримінальних проваджень в порядку п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК. Зазначена категорія справ, в основному, не відноситься до тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи.

Варто зауважити, що Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 13.02.2023 у справі №932/8842/20 сформувано висновок, що викладене у п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК поняття «кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи» охоплює не тільки кримінальні правопорушення, передбачені в розділі II Особливої частини КК, а також включає й інші склади злочинів, у яких додатковим об'єктом посягання є життя та здоров'я особи. При вирішенні питання про закриття кримінального провадження на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК необхідно виходити з інкримінованих фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення та враховувати, тяжкість відповідного кримінального

правопорушення згідно з ст. 12 КК, об'єктом посягання (основним або додатковим) якого є життя та здоров'я особи. Якщо з огляду на приписи ст. 12 КК та санкцію відповідної кримінально-правової норми злочин із додатковим об'єктом посягання у виді життя та здоров'я особи є тяжким чи особливо тяжким, то він для застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК охоплюється поняттям «тяжкого чи особливо тяжкого кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи» [143].

Таким чином, єдиною статтею розділу XVII Особливої частини КК, яка не може бути закрита на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, є перевищення службових повноважень працівником правоохоронного органу, що супроводжувалось насильством або погрозою застосування насильства, оскільки зазначений злочин є тяжким та додатковим об'єктом посягання виступає життя і здоров'я особи.

Аналізом відомостей з ЄДРСР встановлено, що протягом 2022 року апеляційними судами України підтверджено законність закриття 48 кримінальних проваджень досліджуваної категорії справ (XVII Особливої частини КК), тобто рішення про їх закриття набули законної сили. З них, 26 проваджень про тяжкі та особливо тяжкі кримінальні правопорушення. Варто зауважити, що в 15 кримінальних провадженнях судами встановлено пропущення строку досудового розслідування менш ніж на 3 дні. У 3 справах закрито провадження відносно обвинувачених у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень у зв'язку з пропущенням строку розслідування на 1 день. У жодній з вивчаємих справ обвинувачені не перебували під вартою, затягування строку досудового розслідування відносно яких могло б трактуватись як істотне порушення прав і свобод людини.

Траплялись випадки, що кримінальні провадження закривались не з вини прокурора, який вчасно вручив обвинувальний акт та передав його через канцелярію на відправку до суду. Суд визнавав пропущенням строку розслідування передання обвинувального акту відомчою кореспонденцією прокуратури, за яку відповідають працівники секретаріату, а не прокурори.

Непоодинокими є факти зловживання правами стороною захисту

(підозрюваними, їх захисниками) під час повідомлення про відкриття матеріалів кримінального провадження (ст. 290 КПК), початку ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, отримання обвинувальних актів після закриття протоколу про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження, тощо.

З цього приводу варто зауважити, що відповідно до п. 3 ст. 2 КПК завданнями кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Завдання кримінального провадження вимагають у законодавців знаходити відповідний баланс між дотриманням прав і свобод людини і громадянина з одного боку, та забезпечення законності, невідворотності покарання у суспільстві, з іншого.

На нашу думку, на даний час відбулось порушення цього балансу. Кримінальні правопорушення, які органи розслідування викрили, зафіксували та скерували до суду для встановлення вини підозрюваних осіб, їх засудження та застосування покарання, закриваються у суді через незначне порушення КПК.

Це унеможлиблює ефективну роботу правоохоронних органів, підриває авторитет державної влади у цілому та створює у осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, відчуття безкарності та всюдозволеності.

Найбільше від цього потерпає НАБУ та САП, як органи, що забезпечують притягнення до кримінальної відповідальності представників центральної влади у державі та злочинців, які вчиняють кримінальні правопорушення з мільйонними збитками.

Так, дійсно, Велика палата ЄСПЛ у п. 68 рішення у справі Карт проти Туреччини (*Kart v. Turkey*, заява №8917/05) зазначила, що право на розгляд справи протягом розумного строку базується на необхідності гарантувати, що обвинуваченим не доведеться залишатись занадто довго у стані невизначеності

щодо результатів кримінальних звинувачень проти них. Так само ЄСПЛ у п. 18 рішення в справі Вемхофф проти Німеччини (*Wemhoff v. Germany*, заява №2122/64) вказував, що чітка мета відповідного положення п. 1 ст. 6 Конвенції у кримінальних справах полягає у забезпеченні того, щоби обвинувачені особи не перебували занадто довго під обвинуваченням та обвинувачення було визначене [125].

У всіх цих випадках ЄСПЛ вказує на неприпустимості розгляду кримінальних справ відносно обвинувачених у судах роками, що трапляється у судовій системі України, та є причиною визнання за державою Україною порушень ст. 6 ЄКПЛ та присудження відповідних відшкодувань.

Також, саме ЄСПЛ зазначає, що «при застосуванні процедурних правил, національні суди повинні уникати як надмірного формалізму, який буде впливати на справедливість процедури, так і зайвої гнучкості, яка призведе до нівелювання процедурних вимог, встановлених законом» (рішення від 26.07.2007 у справі «*Walchli v. France*», заява №. 35787/03, § 29) [225].

Поряд з цим, судова практика України у цьому питанні виступає на стороні особи, обвинуваченої у вчиненні кримінального правопорушення. В деяких випадках, через малозначні порушення КПК, судами приймаються рішення про закриття кримінальних проваджень у зв'язку з закінченням строків досудового розслідування, що фактично унеможлиблює представлення перед судом доказів вини особи з тим, щоб суд її визнав винною та призначив покарання, або ж навпаки виправдав за наявності на те підстав.

Після виконання вимог ст. 290 КПК та скерування обвинувального акту до суду прокурору доцільно систематизувати доказову базу по кожному епізоду злочинної діяльності обвинуваченого.

При цьому потрібно враховувати:

1) докази винуватості особи у вчиненні інкримінованого кримінального правопорушення, одержані в ході досудового розслідування до відкриття матеріалів іншій стороні;

2) докази невинуватості або меншої винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, у якому вона підозрюється (так звані

антидокази), що відкриті слідчому (прокурору) стороною захисту під час виконання вимог ст. 290 КПК [221, с. 23].

Значну роль у процесі доведення вини обвинуваченого в суді відіграє рівень підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення [84, с. 3]. Відсутність необхідних знань та навичок, поверхнєве дослідження процесуальних матеріалів, недостатня обізнаність з положеннями чинного законодавства тощо можуть призводити до того, що основні завдання кримінального права та кримінального процесу в конкретному випадку не будуть досягнуті, а дії осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, отримають неналежну оцінку з боку держави.

Слушними вбачаються зауваження С.В. Матієка про те, що саме від рівня підготовленості прокурора до підтримки публічного обвинувачення в суді залежить рівень об'єктивності вирішення наступних питань:

- наявність події кримінального правопорушення [84, с. 6];
- чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений;
- чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення;
- чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення;
- чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме;
- яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати, які обов'язки слід покласти на особу в разі її звільнення від відбування покарання з випробуванням;
- чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чию користь, в якому розмірі та в якому порядку;
- чи є підстави для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру;
- чи є підстави для виплати винагороди викривачу і, якщо так, у якому розмірі та в якому порядку;

- що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами;
- на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі;
- як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження тощо [71].

У ході підготовки до розгляду кримінального провадження у суді прокурору необхідно визначитись не лише з обсягом доказів, які він буде надавати на підтвердження висунутого обвинувачення особі, а й з порядком їх представлення у суді, а також підготувати вступну промову.

Науковець О.В. Кучер зазначає, що у ході вирішення питань передбачених ст.349 КПК суд позбавлений можливості ухвалити конкретний обсяг доказів, який має бути досліджений. На його думку це створює перешкоди для розгляду судом питання щодо так званих «очевидно недопустимих» доказів, яке може бути вирішено в т.ч. і на стадії підготовчого провадження [78]. С. Крушинський пропонував внести зміни у ст. 315 КПК з приводу надання можливості суду на підготовчому судовому засіданні досліджувати докази у кримінальному провадженні [75].

Ю. Мирошніченко у свою чергу вказує на неможливість дослідження будь-яких документів до початку відповідної стадії судового провадження, а також наполягає на динамічності усього кримінального провадження, яка визначається головним чином діями сторін у процесі [89].

Дійсно, оскільки обсяг досліджуваних судом доказів у ході судового розгляду не обмежується лише наданими прокурором на початку слухання справи. Адже у ході їх дослідження сторони кримінального провадження можуть заявляти клопотання про надання додаткових документів з матеріалів кримінального провадження. Більш того, під час розгляду клопотань сторони захисту про визнання очевидно недопустимим певного доказу, прокурор може з власної ініціативи надати документи, спростовуючи доводи опонента і таким чином збільшити або змінити обсяг доказів. Крім того, не вбачається за можливе на стадії підготовчого судового засідання, або ж на початковій стадії судового розгляду, на якій не розпочато дослідження письмових доказів судом визнання

певних доказів очевидно недопустимими. Адже діяльність судді під час встановлення факту очевидної недопустимості певного доказу, як-то протоколу обшуку, проведеного за відсутності двох понятих чи без проведення обов'язкової відеофіксації, є діяльністю судді з дослідження вказаного доказу на предмет його очевидної недопустимості. Тому, на нашу думку, вирішення питання очевидної недопустимості будь-якого доказу на стадії як підготовчого судового засідання, так і початковій стадії судового розгляду, буде виходом за межі повноважень суду на конкретній стадії та буде порушенням норм КПК.

Поряд з цим, розумним і логічним при підготовці до судового розгляду кримінального провадження прокурору є складення переліку письмових та речових доказів, який надається як суду, так і іншим учасникам судового процесу, з тим, щоб суд міг об'єктивно розрахувати час на дослідження усього обсягу доказів, а сторона захисту заявити клопотання про можливе витребування у прокурора додаткових доказів з матеріалів кримінального провадження.

На думку О.П. Пилипчук вступна промова це перша інформація, яка в процесуальному сенсі легально формує уявлення суду про суть тих доказів, за допомогою яких сторони мають намір обґрунтовувати підставність своїх правових позицій стосовно обвинувачення, їх належність, допустимість і достатність, черговість їх дослідження в судовому засіданні, а також зміст інших правових позицій сторін у даному провадженні [109, с. 181].

Важливість вступної промови важко переоцінити. Адже будь-яке встановлення фактичних доказів, що слугували підставою для пред'явлення обвинувачення особі судом на стадії підготовчого судового засідання, а також початковій стадії судового розгляду не допускається.

Часто у ході судових розглядів прокурори відмовляються від виголошення вступної промови. Дійсно, це є право, а не обов'язок сторони. Вважаємо таку практику шкідливою. Адже у випадку розгляду судом багатоепізодних справ, чи проваджень за участі групи обвинувачених осіб, прокурору перед початком безпосереднього дослідження доказів суду необхідно надавати певні орієнтири з приводу не просто наявних доказів у провадженні, а і обставин, на що саме ці докази вказують.

У промові також відповідно до ст. 349 КПК сторони висловлюються з приводу порядку дослідження доказів у кримінальному провадженні. Порядок дослідження визначається судом, думка якого буде ґрунтуватись на переконливості позиції сторін.

У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із використанням повноважень, службової недбалості, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, кримінальних правопорушень, вчинених загальними суб'єктами, доречним буде розпочати судовий розгляд з дослідження письмових та речових доказів, після чого проводити допит свідків. У такому випадку суду у першу чергу будуть надані документально зафіксовані фактичні дані вчиненого протиправного діяння, після дослідження яких буде можливість не просто допитувати свідків з приводу згадуваних ними подій, а й у ході допиту клопотати суд про їх ознайомлення з певними доказами провадження та ставити уточнюючі запитання щодо здійснюваних ними дій, висловлених слів, проведених перевірок чи ревізій тощо.

У випадку ж здійснення підготовки до судового розгляду провадження за фактами перевищення службових повноважень, у тому числі пов'язаними з отриманням потерпілими тілесних ушкоджень, або ж у багатоепізодних справах зі значною кількістю свідків варто буде розпочати судовий розгляд з допиту потерпілої особи та свідків з приводу відомих їм обставин вчинених кримінальних правопорушень.

Знову ж таки, оскільки у судовій практиці України є непоодинокі випадки розгляду кримінальних справ роками, є слушним проведення у першу чергу допиту потерпілих та свідків у кримінальному провадженні, оскільки зі спливом часу останні можуть не згадати важливих деталей, на яких можливо ґрунтується обвинувачення у справі.

За поширеною практикою допит обвинуваченого проводиться на завершальній стадії судового провадження, або ж не проводиться взагалі через відмову обвинуваченого надавати показання.

Відтак, прокурор, готуючись до підтримання публічного обвинувачення у суді, оцінивши докази сторони обвинувачення і сторони захисту у їх сукупності,

може планувати тактику надання суду доказів у судовому провадженні.

3.2. Завдання та форми реалізації прокурором своїх процесуальних повноважень у судовому розгляді кримінальних проваджень

Стадія судового розгляду найважливіша у кримінальному провадженні. Саме в ній завершується формування позиції і висловлюється остаточна думка прокурора щодо висунутого ним обвинувачення особі у вчиненні кримінального правопорушення, складається внутрішнє переконання суду, який і ухвалює своє рішення.

Положення КПК передбачають, що основним завданням прокурора під час реалізації ним функції публічного обвинувачення є не притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності, а встановлення об'єктивної істини, яка дозволить суду обрати найбільш справедливе рішення у відповідній справі [77].

Разом з тим, у практиці все ще виникають випадки того, що прокурор у своїй діяльності проявляє обвинувальний ухил навіть у тих випадках, коли у ході судового слідства встановлюють обставини меншої винуватості особи у інкримінованому кримінальному правопорушенні, чи невинуватості. Це пояснюється тим, що у випадку винесення виправдувальних вироків прокурор здебільшого притягується до дисциплінарної відповідальності.

Умовами ефективного застосування прокурором тактичних прийомів під час з'ясування судом обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами є:

- 1) вичерпний аналіз доказового матеріалу перед початком судового розгляду;
- 2) складення плану тактичних дій у судовому розгляді;
- 3) прогнозування можливих судових ситуацій і готовність змінити тактику у судовому засіданні;
- 4) використання всіх відомих і необхідних тактичних прийомів для

вичерпного одержання інформації щодо службового кримінального правопорушення в процесі з'ясування обставин і перевірки їх доказами;

5) глибоке знання законодавства й досягнень криміналістичної науки;

6) активність, наполегливість, послідовність і логічність у діях прокурора [221, с. 24; 57].

Стаття 84 КПК зазначає, що докази у кримінальному провадженні – це фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів.

До початку судового розгляду кримінального провадження про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, прокурор має визначитися, які саме докази і в якому порядку він надаватиме суду, пам'ятаючи, що згідно з ч. 1 ст. 349 КПК, докази зі сторони обвинувачення досліджуються в першу чергу, а зі сторони захисту – у другу [72].

В умовах змагального процесу порядок подання доказів багато в чому залежить від обставин конкретного кримінального провадження. Водночас існують загальні правила використання доказів, які дають можливість найбільш переконливо обґрунтувати формулу обвинувачення, викладену в обвинувальному акті. Зокрема, насамперед подаються найбільш вагомі докази, далі – менш вагомі, і насамкінець потрібно залишити один–два докази, що не викликають сумнівів у суду і не оспорується стороною захисту [221, с. 25].

У частині 4 ст. 349 КПК йдеться, якщо обвинувачений не відмовився від дачі показань, а також, якщо не застосовується процедура спрощеного провадження чи провадження за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) в порядку ст. 381 та ч. 3 ст. 323 КПК, допит обвинуваченого здійснюється обов'язково.

Зазначимо, що допит обвинуваченого у кримінальних провадженнях досліджуваної категорії має свої особливості.

Із визначення службової особи, яке наведено у частинах 3 і 4 ст. 18 КК, вбачається, що ними, як правило, є особи, які мають спеціальну освіту (юридичну, економічну), а в деяких випадках – дві і більше освіти одночасно та досвід роботи в управлінських структурах, володіють знаннями у сфері бухгалтерського обліку та податкової звітності. Тому прокурор як на стадії досудового провадження, так і в суді повинен володіти спеціальними знаннями та навичками проведення допитів із зазначених питань.

Необхідно наголосити, враховуючи зміст положень ч. 1 ст. 351 та ст. 352 КПК, допит обвинуваченого відрізняється від допиту свідків у судовому провадженні. Першим обвинуваченого допитує прокурор, потім – захисник. У подальшому, питання йому мають право задавати потерпілі, їх представники, інші обвинувачені, їх захисники, цивільний позивач, цивільний відповідач, в кінці головуєчий і судді. Допит прокурором обвинуваченого в порядку ч. 1 ст. 351 КПК є допитом прямим [71]. Оскільки законом прямо не регламентовано момент, з якого починається перехресний допит обвинуваченого, то прокурор з метою реалізації права на його допит у порядку частин 2, 3 ст. 88 КПК може застосовувати метод перехресного допиту у разі:

1) коли обвинувачений в ході вільного викладення свого ставлення до висунутого обвинувачення сам посилається на відомості, передбачені ч. 1 ст. 88 КПК;

2) коли проти характеру і форми запитань не заперечує суд.

В іншому разі прокурору потрібно клопотати про додатковий допит обвинуваченого з метою реалізації права на перехресний допит і додаткового уточнення тих обставин, що стали відомі з прямого допиту обвинувачення.

Як зазначалось раніше, практика попередніх допитів обвинувачених в суді у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, передбачені розділом XVII КК, свідчить про те, що в багатьох випадках останні, не відмовляючись від дачі показань взагалі, переносять цей момент на завершення з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. В такому разі прокурору також доцільно діяти у спосіб, зазначений вище.

Важливе значення для доведення факту вчинення кримінального

правопорушення у сфері службової діяльності є показання свідків, які згідно з ч. 2 ст. 84 КПК є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Обставини, що підлягають з'ясуванню під час допиту свідків, подібні до тих, що з'ясовуються при допиті обвинуваченого. Водночас, допит свідків у кримінальному провадженні відбувається дещо за іншими правилами, ніж допит обвинуваченого. Відповідно до ст. 352 КПК першим допитує свідка сторона, яка його представила суду [70]. Тому, як вдало наголошують М. Туркот та Г. Щербакова, прокурору до початку допиту свідка потрібно перевірити, чи відкривалися дані про свідка сторони захисту обвинуваченим чи його захисником (захисниками) стороні обвинувачення під час виконання вимог ст. 290 КПК. Якщо у письмовому підтвердженні стороні захисту з боку прокурора такий свідок відсутній, то допит його є неможливим на підставі ч. 2 ст. 86 та ч. 2 ст. 89 КПК [220]. За наявності підстав прокурору потрібно ініціювати питання про застосування п. 9 ст. 352 КПК щодо забезпечення безпеки свідка [70].

Враховуючи особливості перехресного допиту, при допиті свідка обвинувачення прямим допитом прокурору доцільно поставити запитання «на випередження», тобто з'ясувати ті обставини, що обов'язково стануть предметом уваги сторони захисту. По-перше, це сприятиме кращому сприйняттю показань свідка судом, а, по-друге, запобігатиме дискредитації його свідчень або особи стороною захисту.

Під прямим допитом розуміють допит свідка стороною кримінального провадження, яка представила його суду з метою отримання інформації, що має значення для з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження. Особливо важливого значення набуває допит свідка у тих випадках, коли у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, передбачені статтями 364, 365, 367 КК, шкоду правоохоронюваним інтересам спричинено підлеглими службової особи шляхом виконання відданого обвинуваченим наказу чи розпорядження. Як правило, такі накази є усними, а тому показання свідків можуть бути ключовими при доказуванні відповідних

обставин. За наявності підстав доцільно використовувати як доказ показання з чужих слів, отримані в порядку ст. 97 КПК [221, с. 26].

Частина 1 статті 97 КПК вказує, що під показаннями з чужих слів буде висловлювання, здійснене в усній, письмовій або іншій формі, щодо певного факту, яке ґрунтується на поясненні іншої особи [71].

Таким чином, особа, яка надає покази «з чужих слів» фактично не була свідком існування якогось факту, а лише дізналась про нього від іншої особи.

Свідками у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із зловживаннями повноваженнями можуть бути: заявник (який надає неправомірну вигоду), викривач, колеги, керівники службової особи.

Відповідно до ст. 3 КПК викривачем є фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, звернулася із заявою або повідомленням про корупційне кримінальне правопорушення до органу досудового розслідування [71].

Стаття 1 Закону України «Про запобігання корупції» викривачем буде фізична особа, яка:

- надає достовірну інформацію, або переконана, що її інформація є достовірною,
- повідомляє про факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, вчиненими іншою особою, особами,
- ця інформація їй стала відома через її діяльність: трудову, професійну, господарську, наукову, - чи проходження нею служби або навчання, тощо [43].

Таким чином, викривачем вважатиметься лише заявник у кримінальному провадженні, якому інформація про вчинення кримінального правопорушення стала відома у зв'язку з його певною законною повсякденною діяльністю.

Викривач є самостійним учасником кримінального провадження, він має окремо визначені права та відповідні гарантії, що забезпечують його участь у досудовому розслідуванні та судовому провадженні.

Поведінка викривача дуже часто у ході судового розгляду кримінальних проваджень, насамперед за фактами отримання неправомірної вигоди,

досліджується у контексті відсутності провокації кримінального правопорушення з його боку [91].

Питання забезпечення справедливого судового розгляду ЄСПЛ як підставу перевірки діяльності таємних агентів, яких органи розслідування залучають для викриття злочинної діяльності. Для перевірки цього Суд, в першу чергу, дивиться чи влаштувалися пастки (їх ще називають «матеріальним критерієм провокації»), і якщо так, то встановлюють, чи мав можливість фігурант провадження скористатися цим задля свого захисту у національному суді (пункти 37, 51 рішення у справі «Баннікова проти Росії» від 04 листопада 2010 року, заява № 18757/06).

Під пасткою суд має на увазі активну поведінку заявника, викривача, агента, коли останній не обмежується пасивним спостереженням незаконної діяльності, а здійснюють на фігуранта провадження певний вплив, за відсутності якого кримінального правопорушення б не було, своїми діями провокуючи її вчинити правопорушення, яке вона в іншому випадку не вчинила би, з метою зафіксувати його, тобто отримати доказ і розпочати кримінальне провадження (пункт 55 рішення у справі «Раманаускас проти Литви» від 05 лютого 2008 року, заява № 74420/01).

Для того, щоб встановити, чи мало слідство суто «пасивний» характер, суд вивчає підстави для здійснення відповідно втручання у приватне життя особи та поведінку правоохоронного органу, який його здійснював. Як приклад, перевіряє чи наявні об'єктивні сумніви у тому, що заявника могли залучити до неправомірної діяльності або схилили на вчинення кримінального правопорушення [154].

Верховним Судом сформульовані питання, відповідаючи на які можна підтвердити чи спростувати наявність провокації кримінального правопорушення. Зокрема, перевіряється:

- підстава для реєстрації кримінального провадження (наявність обґрунтованого припущення, що на момент реєстрації провадження обвинувачена особа могла бути причетна до кримінального правопорушення, чи готувати певне кримінальне правопорушення, чи були підстави вважати, що вона

схильна до вчинення кримінального правопорушення);

- час залучення заявника до конфіденційного співробітництва (у випадку, якщо висунення вимоги про надання неправомірної вигоди відбулось після реєстрації кримінального провадження – це свідчить про провокацію);

- поведінка заявника у ході фіксування протиправної діяльності фігуранта (хто був ініціатором зустрічей, контактів, хто перший висловив пропозицію надати неправомірну вигоду);

- пасивність органу досудового розслідування під час проведення НСРД (чи відбувався вплив на суб'єкта до вчинення кримінального правопорушення через заявника чи інших осіб, чи відбувалось схилення суб'єкта до вчинення кримінального правопорушення, чи інший вплив, за відсутності якого кримінального правопорушення б не відбулось);

- залежність заявника від правоохоронного органу (що може вказувати на його зацікавленість у реалізації кримінального правопорушення).

До вказаного переліку можна додати випадок повторної пропозиції надання неправомірної вигоди, у випадку попередньої відмови фігуранта в її отриманні. Практика ЄСПЛ вказує, що якщо фігурант відмовився від неправомірної вигоди, провадження відносно нього має бути закрито [194]. Усі подальші дії у кримінальному провадженні щодо такої особи вважатимуться порушенням права особи на справедливий суд, а в діях правоохоронного органу – ознаки провокації.

Перевірка діяльності учасників кримінального провадження за кожним з цих критеріїв може підтвердити чи спростувати наявність провокації. Поряд з цим, наявність одного критерію не дає гарантії того, що у конкретному випадку наявна провокація кримінального правопорушення. Дослідження у сукупності як підстав для реєстрації провадження, так і поведінки заявника, фігуранта провадження та правоохоронного органу, по своїй суті, є перевіркою на здійснення розслідування у пасивний спосіб [31].

У рішенні ЄСПЛ у справі «Берлізев проти України» від 08 липня 2021 року констатується, що захист від провокації обов'язково передбачає, що обвинувачений визнає вчинення інкримінованих йому дій, але стверджує, що

вони були наслідком незаконного підбурювання з боку працівників міліції (§ 46 вказаного рішення). Вказана практика застосовується і Верховним судом. [192;151]

У кримінальних провадженнях щодо службової недбалості, перевищення службових повноважень можуть допитуватись колеги обвинуваченої особи, його керівники, або підпорядковані працівники обвинуваченого.

У випадку допиту колег обвинуваченої особи, його керівників, або підпорядкованих працівників прокурору під час вказаної дії варто встановлювати, якими саме повноваженнями була наділена обвинувачена особа, акцентуючи увагу на тих, до яких недбало поставилась під час вчинення інкримінованого кримінального правопорушення. Також у ході допиту варто встановлювати порядок звичайної ділової практики, який є буденним для вказаного підприємства і може бути не відомий учасникам судового провадження. Нерідко свідки у провадженнях зазначеної категорії у ході допиту надають роз'яснення нормативного характеру щодо певних особливостей роботи підприємства, установи, організації, де працював обвинувачений.

З іншого боку, вказані свідки, зважаючи на доброзичливі відносини з обвинуваченим, під час допиту можуть умисно надавати недостовірні показання, або вказувати не точну інформацію з приводу того, що у обвинуваченого не було повноважень, якими могла вказана особа зловживати. Зазначені обставини для прокурора не мають бути несподіванкою, для уникнення введення оману суду та не вірного тлумачення обставин вчинення правопорушення, прокурору необхідно завчасно підготувати уточнюючі запитання, основані на підтверджених у ході слідства обставин та фактів.

У випадку надання під час допиту судом свідком показань, які відрізняються від тих, що містяться у протоколі допиту слідчим, прокурор має встановити причини зміни показань свідком.

Дослідження письмових доказів є найголовнішою стадією судового провадження. Обсяг досліджуваних судом доказів повністю залежить від тих, що зібрані у ході досудового розслідування.

Загалом, під час дослідження матеріалів кримінального провадження у суді

прокурору обов'язково потрібно враховувати роз'яснення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у листі від 5 жовтня 2012 року № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до КПК», відповідно до яких усі зібрані у кримінальному провадженні докази, отримані органом розслідування з порушенням кримінальних процесуальних норм, є очевидно недопустимими. Згідно з ч. 2 ст. 89 КПК очевидно недопустимі докази не можуть бути досліджені у судовому засіданні, а дослідження яких розпочато, негайно припинене [183].

Оскільки згідно з ч. 2 ст. 92 КПК обов'язок доказування належності та допустимості доказів покладається не лише на прокурора, а й на сторону захисту, то, на думку деяких вчених, при підтриманні публічного обвинувачення прокурор повинен одночасно вирішувати два завдання: доведення належності та допустимості поданих суду доказів і спростування доказів сторони захисту [221, с. 24].

Важливим є дослідження у суді документів, які стали підставою для проведення СРД та НСРД, як-то ухвали про надання дозволу на проведення обшуку, тимчасового доступу до речей і документів, ухвали слідчих суддів, постанови слідчого, прокурора про проведення НСРД.

З цього приводу зазначає частина третя статті 62 Конституції України: «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом» [62]. Тобто, обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення не може бути обґрунтоване фактичними даними, одержаними в незаконний спосіб, а саме: з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина; з порушенням встановлених законом порядку, засобів, джерел отримання фактичних даних; не уповноваженою на те особою тощо.

Як КПК, так і Верховний суд зазначають, що ключовою умовою визнання доказу недопустимим є отримання його внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Так, основна мета проведення у провадженні будь-яких СРД,

НСРД є збирання, фіксація та отримання доказів. У випадку вчинення з цією метою діянь, які істотно порушують права і основоположні свободи людини, мають як наслідком визнання отриманих у такий спосіб доказів недопустимими.

Вище вже згадується доктрина «плодів отруєного дерева», яка застосовується у випадку визнання певного доказу таким, що отриманий з порушенням основоположних прав та свобод людини і громадянина.

Разом з тим, існує ще, так звана, «доктрина неминучого виявлення». Тобто, у випадку коли певний доказ був би отриманий «із неминучістю» з іншого джерела, не залежно від порушення прав людини, у такому разі вказаний доказ може бути визнаний допустимим.

Якщо доказ, отриманий внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, також був отриманий з іншого джерела у законний спосіб, у такому разі не має необхідності визнавати недопустимість основного доказу.

Взагалі, у європейській та вітчизняній практиці наголошується на необхідності отримання доказів у виключно законний спосіб. Будь-які порушення процесуального законодавства у ході слідства суворо перевіряються та можуть призвести до виправдування особи. У випадку визнання недопустимим доказом першоджерела, визнається недопустимим і подальший ланцюжок СРД. Однак, у випадку, якщо для доведення вини особи достатньо паралельного доказу, який визнаний допустимим і отриманий у передбачений законом порядок, цього може бути достатньо для встановлення вини особи у вчиненні кримінального правопорушення [229].

Під час дослідження судом матеріалів кримінального провадження важливим є також вивчення матеріалів, що підтверджують повноваження суб'єкта кримінального правопорушення (як-то, накази про призначення особи, положення про центральні органи влади, відповідні структурні підрозділи; статuti підприємств, установ чи організацій; трудові договори; посадові інструкції тощо). Адже у випадку, якщо не буде підтверджено факту зловживання / перевищення службових повноважень, службового становища, під час вчинення кримінального правопорушення з боку обвинуваченого, його дії, відповідно до практики Верховного суду, будуть кваліфікуватись за статтями

інших розділів Особливої частини КК (ст.ст. 190, 354 КК, тощо).

Наступним, але не менш важливим джерелом доказів в кримінальному провадженні є висновок експерта. З огляду на особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях вивчаємої категорії проведення експертиз для використання їх як доказів вини службової особи в багатьох випадках є обов'язковим. Згідно зі ст. 242 КПК експертизи проводяться у випадку необхідності залучення для дослідження певних доказів осіб зі спеціальними знаннями (експертів). Практика свідчить, що у кримінальних провадженнях зазначеної категорії найчастіше призначаються судово-бухгалтерські, фінансово-економічні, почеркознавчі, технічні експертизи документів, комп'ютерно-технічні експертизи тощо. У кримінальних провадженнях, пов'язаних із пропозицією чи обіцянкою надати неправомірну вигоду, а також її наданням та одержанням призначаються судово-фоноскопична, фізико-хімічна [221], а також фототехнічна, портретна та семантико-текстуальна експертизи.

Предметом судово-бухгалтерської експертизи можуть бути відповідні дослідження фінансової, господарської діяльності підприємства, установи. Дослідження проводиться експертом-бухгалтером, який володіє спеціальними знаннями в галузі бухгалтерського обліку, з метою подання висновку щодо кола питань, поставлених органами досудового розслідування або судом [184].

У ході фінансово-економічної експертизи досліджуються закономірності створення та відображення інформації з приводу фінансово-економічних показників діяльності підприємств, установ, організацій. Також, перевірються як формувались їх статутні фонди, яким чином вони акціонувались, паювались, проводилась процедура банкрутства, або ліквідації, перевірялось передання їх в оренду, цільове використання бюджетних, або грошових коштів [66, с. 111].

Під час судово-технічної експертизи документів визначається спосіб виготовлення документів, виявляються наявність у них змін та спосіб їх внесення, невидимі записи, ідентифікуються предмети і матеріали, що використовувались для виготовлення документів або внесення до них змін. У межах цієї експертизи може проводитись експертиза давності документів, з метою підтвердження часу виготовлення певного документу, часу внесення до

нього змін, різниці у часі внесення різних записів у документ. Це найбільш важка експертиза, як за часом, так і способом її проведення. У ході її здійснення застосовуються руйнівні методи (з оригіналу документу вирізаються клаптики необхідної кількості та розміру).

Судово-почеркознавча експертиза – один з найбільш поширених видів криміналістичних експертиз, об'єктами дослідження якої слугують рукописи, підписи і цифрове письмо, що відображають ознаки почерку. Завданням такої експертизи є ототожнення особи за ознаками почерку і вирішення неідентифікаційних завдань.

Судову фоноскопичну експертизу призначають і проводять для встановлення змісту розмови, записаної під час проведення НСРД при документуванні протиправних дій службової особи. Також предметом такої експертизи є ідентифікація голосів певних осіб, вирішення питання про наявність у фонограмі будь-якого монтажу тощо.

Судову портретну експертизу призначають і проводять для встановлення ідентифікації певної особи за її зображенням на відеозаписі проведення НСРД.

Фототехнічну експертизу призначають з метою покращення зображення фотографії, відеозображення з метою фіксації в деталях рухів та дій осіб, які документуються під час проведення НСРД, як-то передачі неправомірної вигоди, погоджувальних жестів тощо.

Судову семантико-текстуальну експертизу проводять з метою аналізу аудіо-, відеозаписів розмов учасників проведення аудіо-, відеоконтролю особи у ході здійснення НСРД та встановлення чи міститься у них висловлювання, виражені у формі пропозиції, обіцянки, прийняття, спонукання до надання будь-якої вигоди, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди.

Фізико-хімічну експертизу проводять у разі вилучення в особи грошових коштів оброблених спеціальною речовиною, як предмета неправомірної вигоди. В процесі передачі неправомірної вигоди на тіло та одяг особи, яка її одержує, а також на речі, що знаходяться в службовому кабінеті чи вдома, оббивку салону автомобіля тощо, потрапляють мікрочастки чи речовини. Фізико-хімічні дослідження проводяться з метою встановлення механізму або природи

перенесення таких мікрочасток або речовини [221].

У ході комп'ютерно-технічної експертизи вивчаються специфічні закономірності, особливості та ознаки матеріальних комп'ютерно-технічних об'єктів: виявлення інформації, текстових та графічних файлів, що містяться на різноманітних комп'ютерних носіях: жорстких дисках, компакт-дисках, флеш-накопичувачах тощо; відновлення інформації, видаленої з жорстких магнітних дисків; виявлення ознак підключення до комп'ютерних мереж; встановлення авторства програмного продукту.

Питання, які ставляться на вирішення експертиз, мають бути сформульовані з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження. Якщо сторона захисту подає до суду документ, достовірність якого викликає сумнів, прокурору необхідно заявляти клопотання в порядку ч. 3 ст. 358 КПК про виключення його з числа доказів або призначення експертизи документа [73].

Також прокурору необхідно мати на увазі, що відповідно до ст. 356 КПК, експерт може бути викликаний до суду за наявності відповідного клопотання сторони кримінального провадження, або з власної ініціативи суду. У ході допиту експерт може надати пояснення з приводу термінології, формулювань, зазначених у висновку, методів досліджень, уточнити свою компетенцію, пояснити розбіжності між поставленими запитаннями та висновком, вирішити наявні невідповідності між висновком та іншими висновками у кримінальному провадженні, або з іншими доказами, які були досліджені у ході судового слідства [221].

Першим у ході допиту експерта допитує сторона, яка ініціювала проведення експертизи у ході слідства. Цей допит є прямим, експерту заборонено задавати навідні запитання. Після його закінчення, експерта допитує протилежна сторона, відбувається перехресний допит, потім інші учасники провадження, суд. Варто зауважити, що з метою уточнення відповідей, вирішення поточних питань, суддя має ставити запитання експерту протягом усього часу допиту.

Питання кваліфікації експерта може бути предметом дослідження у ході

допиту експерта. У разі виникнення сумнівів з приводу достатності та професійності експерта, у ході допиту встановлюються чи достатньо у експерта було відомостей для проведення експертизи, які саме методи та способи ним застосовувались у ході дослідження, чому певні методи не застосовувались, а також стаж, науковий ступінь, освіта експерта [183]. У разі виникнення сумнівів у достовірності висновку експерта, достатності для встановлення фактичних обставин, які є предметом судового провадження, та не вирішення зазначених питань у ході допиту експерта, прокурором можуть використовуватись повноваження ст. 332 КПК з приводу ініціювання проведення повторної, додаткової, або комплексної експертизи.

Вище зазначені загальні особливості дослідження письмових доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Поряд з цим, Верховним судом напрацьована судова практика щодо встановлення допустимості певних доказів, та можливості їх покладення в обґрунтування вироку суду.

Виділимо більш детально особливості фактів та обставин, які перевіряються Верховним судом у конкретних групах досліджуваних кримінальних правопорушень.

Так, у ході судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення у сфері зловживань Верховним судом перевіряється:

- законність реєстрації кримінального провадження за відповідною кваліфікацією, та законність ініціювання проведення НСРД у вказаному провадженні (мається на увазі так-зване «штучне завищення» кваліфікації правопорушення з ч. 1 на ч. 3 ст. 368 КК, з ч. 1 на ч. 2 ст. 364 КК з метою отримання можливості ініціювання проведення НСРД у кримінальному провадженні) [159];

- підслідність справ у кримінальних провадженнях. У випадку здійснення досудового розслідування неуповноваженими на те особами (органами), це визнається істотним порушенням прав людини і основоположних свобод та має наслідком визнання отриманих доказів недопустимими [160];

- факт відкриття процесуальних документів, якими санкціоноване проведення НСРД, стороні захисту - їх не відкриття на стадії виконання ст. 290 КПК тягне за собою визнання недопустимими доказів НСРД. Судом допускається відкриття документів, які стали підставою для проведення НСРД під час розгляду справи у суді у випадку, якщо буде доведено, що у ході досудового розслідування кримінального провадження прокурором вжиті заходи з метою зняття грифу секретності з відповідних процесуальних документів [161];

- наявність підстав до проведення НСРД до постановлення ухвали слідчого судді в порядку ст. 250 КПК. Відсутність законних підстав тягне за собою визнання доказів, здобутих у ході НСРД, недопустимими [148];

- можлива провокація кримінального правопорушення зі сторони заявника (викривача). Питання провокації вже піднімалось вище, зазначимо лише судову практику з цього приводу [162; 163; 164; 169; 166];

- наявність відповідних повноважень у особи, якими вона могла зловживати у момент вчинення інкримінуемого діяння, - за відсутністю повноважень у діяч відсутній склад кримінального правопорушення [167; 168; 149];

- віднесення посади обвинуваченого до такої, яка займає відповідальне, особливо відповідальне становище [169];

- можливість вчинення обвинуваченим продовжуваного кримінального правопорушення замість повторного у випадку декількох епізодів протиправних дій (отриманні декількох передач неправомірної вигоди) [169];

- наявність вимагання неправомірної вигоди. Як приклад, якщо хабародавець зацікавлений у неправомірній поведінці службової особи, прагне обійти закон, установлену процедуру вирішення того чи іншого питання, досягти задоволення своїх незаконних інтересів, одержати незаконні пільги, переваги тощо – вимагання відсутнє [171; 170]. Однак, якщо обвинувачений створює заявнику несприятливі умови, за яких він вимушений надавати неправомірну вигоду з тим, щоб уникнути негативних наслідків для себе – це є ознакою вимагання [172];

- наявність складу ст. 368 КК у випадку відсутності у особи повноважень, якими вона могла зловживати. Дії службової особи, яка одержала гроші чи інші матеріальні цінності начебто для передачі іншій особі (зокрема, службовій або уповноваженій), а насправді мала намір не передавати їх, а привласнити, належить кваліфікувати не за ст. 368 КК, а за відповідною частиною ст. 190 КК як шахрайство [144];

- походження грошових коштів, які передаються як неправомірна вигода. Якщо у ході спеціального слідчого експерименту зафіксовано передання неправомірної вигоди, джерело походження якої не встановлено, проведену НСРД не можна вважати такою, що проведена у відповідності до вимог КПК [173].

У той же час Верховний суд у вказаній категорії справ зазначає, що не має процесуальних порушень у випадках:

- пропущення 24-годинного строку після надходження заяви про вчинення кримінального правопорушення до реєстрації кримінального провадження [158];

- відсутності у особи, яка залучається до конфіденційного співробітництва, доступу до державної таємниці [150; 106];

- не значного порушення прокурором строку передачі матеріалів досудового розслідування до органу досудового розслідування, визначеного в ч. 7 ст. 214 КПК. У такому випадку суд повинен врахувати тривалість такого порушення, обсяг і характер вчинених дій і прийнятих рішень. [174];

- незазначення у протоколі, що складений за результатами проведення НСРД, характеристик обладнання спеціальної техніки правоохоронного органу [171; 175; 166];

- відсутності оригінальних примірників технічних носіїв інформації – додатків до протоколів обшуку, огляду, НСРД. Згідно практики Верховного суду усі ідентичні за своїм змістом екземпляри електронного документа можуть розглядатися як оригінали та відрізнятися один від одного тільки часом і датою створення [141].

У ході судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні

правопорушення з загальним суб'єктом Верховним судом, крім зазначених вище обставин, також перевіряється:

- спрямування дій обвинуваченої особи при підбуренні до надання неправомірної вигоди. В разі кваліфікації дій особи як підбурювання до вчинення кримінального правопорушення встановлюється, чи були дії обвинуваченого спрямовані саме на збудження в іншій особі бажання або на зміцнення рішучості й наміру вчинити кримінальне правопорушення. Із суб'єктивної сторони підбурювач повинен усвідомлювати, що саме його дії мають схилити до вчинення кримінального правопорушення особою, яка до цього або не мала наміру його вчинити, або, крім висловлення наміру, не мала рішучості його реалізувати [177; 178];

- суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, яка полягає в усвідомленні обвинуваченим, що він пропонує, обіцяє, надає неправомірну вигоду службовій особі з конкретною метою та впевненість у тому, що цю мету буде досягнуто завдяки можливостям посади, яку обіймає особа, яка отримує неправомірну вигоду [179].

У ході судового розгляду кримінальних проваджень щодо службової недбалості Верховним судом перевіряється:

- наявність істотної шкоди, тяжких наслідків, які настали. У випадку відсутності такої - кримінального правопорушення за цією статтею не буде [136; 145];

- наявність об'єктивної можливості у службової особи виконати дії, які входять в коло її обов'язків [180];

- наявність повноважень, які особа неналежним чином виконувала, форма службової недбалості, яка виражається у дії, бездіяльності. [137]

У ході судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, пов'язані з перевищенням службових повноважень, Верховним судом перевіряється:

- об'єктивне вираження перевищення повноважень, які мають явно виходити за межі наданих працівнику правоохоронного органу прав чи повноважень. У випадку кваліфікації за ч. 2, 3 ст. 365 КК дії мають

супроводжуватись насильством або погрозою застосування насильства, застосуванням зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування. [126];

- наявність та допустимість доказів підтвердження застосування насильства відносно потерпілого у кримінальних правопорушеннях за ч. 2, 3 ст. 365 КК, до яких належить протокол слідчого експерименту, судово-медичні експертизи, проведені за наслідками слідчих експериментів тощо. Відсутність протоколу проведення слідчого експерименту за наявності відеозапису його проведення не може бути підставою для визнання цієї СРД недопустимим. Така позиція узгоджується з практикою Верховного Суду [130; 138];

- наявність складу кримінального правопорушення при перевищенні службових повноважень працівниками правоохоронних органів, які припиняли протиправні дії потерпілого. У випадку застосування поліцейськими «пропорційних заходів» з метою припинення правопорушення, якщо іншим чином припинити їх не було можливості, складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365 КК не буде. [139];

- віднесення певного документу, виготовленого чи виданого службовою особою, до офіційного. Верховний суд при тлумаченні статті 366 КК у кожному випадку перевіряє наявність предмету кримінального правопорушення – офіційного документу, що призвело до ухвалення значної кількості судових рішень з приводу віднесення чи не віднесення певних документів до офіційних [107].

Що ж до судової практики у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних з корупцією, зокрема статті 366-2 КК, то прослідковується однакова динаміка судового розгляду. По-перше, значна кількість справ вказаної категорії розглядається Вищим антикорупційним судом. Це викликано специфікою суб'єктів кримінального правопорушення, переважною частиною яких є депутати, а також підслідністю органів НАБУ.

Дослідженням відомостей з Єдиного реєстру судових рішень встановлено, що Вищий антикорупційний суд, у переважній більшості, визнає доводи прокурора про вчинення обвинуваченими особами кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 366-2 КК, доведеними. Поряд з цим, за наслідками розгляду обвинувальних актів, або місцевими судами, або апеляційними приймається рішення про звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, визначених ст. 49 КК.

На даний час, злочин передбачений ст. 366-2 КК є нетяжким (до 29.06.2021 ч. 1 ст. 366-2 КК була взагалі кримінальним проступком), за який передбачене покарання не пов'язане із позбавленням волі. Строки давності притягнення особи за його вчинення становлять 3 роки. Негативна практика розгляду роками кримінальних проваджень у судах першої та апеляційної інстанції у повній мірі використовується стороною захисту та є яскравим прикладом того, як судова система не має працювати.

Таким чином, прокурор під час судового розгляду кримінального провадження про кримінальні правопорушення, передбачені розділом XVII КК, має вживати усіх заходів та засобів з метою сприяння суду в повному та всебічному дослідженні наявних доказів обвинувачення та забезпечити грамотне та об'єктивне встановлення усіх обставин вчиненого кримінального правопорушення.

3.3. Особливості підготовки прокурора до судових дебатів, побудови та проголошення обвинувальної промови

Обов'язком прокурора у кримінальному провадженні є всебічне, повне і неупереджене дослідження обставини кримінального провадження, виявлення як тих обставин, що викривають, так і тих, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставин, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надання злочинним діям належної правової оцінки та забезпечення прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень (ч. 2 ст. 9 КПК).

Під час дебатів учасники судового провадження фактично підводять підсумок стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказами, проведеними у судовому засіданні, оцінюють досліджені у суді докази, висловлюють свою

правову позицію з приводу наявності самого кримінального правопорушення, кваліфікації дій обвинуваченого та міри покарання [5, с. 380].

Дебати – це кульмінація розгляду кримінального провадження. У своїх промовах учасники кримінального провадження надають остаточні аргументи та виставляють акценти усього судового розгляду.

Виступ прокурора в судових дебатах є підсумком його роботи з підтримання публічного обвинувачення у кримінальному провадженні.

До цього виступу необхідно ґрунтовно готуватись, у зв'язку з чим є необхідність прокурору у ході усього судового слідства занотовувати обставини проведених судових засідань, суть надань показань свідками, потерпілими, обвинуваченими, деталі досліджених доказів та пояснень і заперечень сторін провадження. У остаточній судовій промові прокурором має бути викладена об'єктивна та повна картина встановлених фактичних обставин, звернена увага на важливі деталі та детально аргументована власна обвинувальна позиція. У зв'язку з цим, неприпустимо прокурору у обвинувальній промові обмежуватись загальними фразами вини особи та міри покарання.

Саме на стадії дебатів у повній мірі проявляється основна засада КПК – змагальність сторін. Саме через цей принцип у суду наявний обов'язок перевірки кожного доказу як зі сторони обвинувачення, так і зі сторони захисту.

Судові дебати - окрема частина судового розгляду. Вона складається з промов учасників судового засідання, в яких надається оцінка встановлених обставин кримінального правопорушення, досліджених у ході слідства доказів, висловлюється думка щодо винуватості, або не винуватості обвинуваченого, щодо кваліфікації його дій, можливої міри та розміру покарання, застосування інших примусових заходів, вирішується питання цивільного позову та інші обставини, визначені у ст. 368 КПК. Учасники у судових дебатах висвітлюють кожен свою позицію, тлумачать досліджені у ході розгляду докази у необхідному їм світлі, з основною метою – довести суду, що саме його позиція відповідає. Кожен з учасників судових дебатів доводить суду правильність своєї позиції з посиланням на досліджені під час судового розгляду докази.

Судові дебати складаються з промов учасників кримінального провадження, обмінювання репліками, а також процесуальних дій суду щодо організації виступів, керівництва ними та контролю.

У своїй промові прокурор зобов'язаний довести суду, що на підставі зібраних доказів та досліджених у суді доказів саме обвинувачений вчинив інкриміноване йому кримінальне правопорушення, висловити свою позицію щодо кваліфікації діяння, пропозиції щодо міри та розміру покарання. Прокурор висловлює думку щодо задоволення цивільного позову, розподілу судових витрат, долі речових доказів, арештованого майна, тощо.

Проблемним питанням у підтриманні публічного обвинувачення прокурором у суді є забезпечення належної підготовки прокурора до зазначеної стадії процесу. Через певну завантаженість, необізнаність з матеріалами провадження, а також незацікавленість в ефективному виконанні покладених обов'язків, прокурори часто неналежно готуються до судових дебатів. Судові промови складаються з фактичного викладення обставин вчиненого кримінального провадження, зазначених у обвинувальному акті, загальних висловів щодо доведеності вини обвинуваченого у ході судового слідства дослідженими доказами, а також прохальної частини щодо визнання обвинуваченого винним та призначення йому передбаченого санкцією статті покарання.

Така позиція прокурора не узгоджується зі стандартами професійної етики та свідчить про нерозуміння завдань, які на нього покладено.

Адже, з дотриманням засад змагальності та на виконання свого професійного обов'язку, передбаченого ч. 2 ст. 17, ст. 92 КПК, прокурор зобов'язаний довести суду за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, що існує єдина версія, якою розумна та безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, а саме винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення [100, с. 15]

На ту обставину, що версія повинна бути: чіткою, конкретною, логічною, послідовною, не протирічити наявним у матеріалах кримінального провадження

доказам, звернув увагу Верховний суд у справі №555/2067/18 [135].

Юристу потрібно мати на увазі, що відповідно до загальних правил криміналістичної науки, підтвердження судовою практикою, висунута версія вважається вірною, якщо вона:

1. дає змогу довести обставини, визначені у статті 91 КПК (предмет доказування);
2. пояснює усі без виключення обставини вчинення кримінального правопорушення;
3. не суперечить жодному належному, допустимому і достовірному доказу у кримінальному провадженні;
4. єдиною з усіх висунутих версій після її перевірки залишається не спростованою [100, с. 15-16]

На думку І.Є. Марочкіна, у обвинувальній промові мають надаватись відповіді на питання, що вирішуються судом при ухваленні вироку (ст. 368 КПК) [82].

За В.В. Сухоносом мета обвинувальної промови – довести вину і переконати суд у винуватості підсудного, усунути будь-які сумніви у доведеності вини [217].

Дійсно, з одного боку, обвинувальна промова спрямована на переконання суду у тому, що інкриміноване кримінальне правопорушення вчинений саме підсудною особою. Тобто, прокурор має стверджувати, що підсудна особа вчинила кримінальне правопорушення. Поряд з цим, не варто забувати, що згідно до статті 9 Кодексу професійної етики прокурора поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вирокком суду, що набрав законної сили, має відповідати поводженню з невинуватою особою [60]. Таким чином, у ході складання обвинувальної промови прокурору необхідно перевіряти дотримання вказаного принципу і вживати такі словосполучення та речення в ній, що не порушують зазначений принцип.

У цьому випадку згадується вступна промова, висловлена головним обвинувачем від США Робертом Х. Джексоном перед Міжнародним військовим

трибуналом, який розглядав обвинувачення відносно нацистських воєнних злочинців у Нюрнберзі: «Ми ніколи не повинні забувати, що справа, за якою ми сьогодні судимо цих підсудних, є справою, за якою історія судитиме нас завтра. Ми повинні продемонструвати таку неупередженість та інтелектуальну цілісність щодо свого завдання, щоб нащадки бачили в цьому судовому процесі здійснення прагнень людства до справедливості» [96].

Цей вислів стверджує, що прокурори, які представляли обвинувачення проти нацистів, ставили перед собою задачу дотримання прав обвинувачених та відшукування справедливості. Українським прокурорам варто її вболівати у кожній кримінальній справі.

КПК не визначає структуру і зміст промови обвинувача. Це зумовлено тим, що судова промова насамперед є результатом творчої, інтелектуальної праці учасника судового розгляду, який її виголошує. Це суб'єктивна думка та позиція кожного публічного обвинувача, яка залежить як від особливостей кримінального провадження, так і від досвіду прокурора. Для судової промови характерний поділ: вступ – основна частина – висновок [38].

На думку В.І. Вернидубова, «на зміст та форму судової промови великий вплив мають характер і обсяг справи, особистість оратора, аудиторія» [17, с. 126]. Ю.І. Крючко вказав, що на структуру і зміст промови впливають категорія вчиненого кримінального правопорушення і число підсудних, обсяг пред'явленого обвинувачення, особливості досліджених доказів, особи підсудних, їх позиція й активність сторони захисту у ході судового розгляду [76, с. 15].

Деякими вченими виділяються 3 основні частини обвинувальної промови прокурора: перша (вступна) – суспільно-правова оцінка справи; обставини вчинення кримінального правопорушення; кваліфікація злочинного діяння; друга – аналіз доказів, що викривають підсудного у вчиненні інкримінованого діяння; вказується характеристика особи підсудного, зазначаються обставини, які пом'якшують та обтяжують покарання, дається аналіз причин та умов, які призвели до вчинення кримінального правопорушення, виносяться пропозиції щодо їх усунення; третя (заклучна) – прокурор висловлює думку щодо міри

покарання, яка має бути призначена підсудному, розмір відшкодування заподіяної шкоди, порядку і способу задоволення позову, долі речових доказів, тощо [205, с. 222; 218, с. 39].

Вказана диференціація з одного боку є ґрунтовною, враховуючи вимоги до загальних процесуальних документів у кримінальному провадженні, які складаються з вступної, описової (мотивувальної) та заключної частин, однак не дуже зручна, з огляду на великий перелік питань, відповіді на які має надати прокурор у заключній промові. З іншого боку, А.В. Лапкін виділяє аж 11 елементів вступної промови [80, с. 114].

Для зручного застосування нами виділяється 6 елементів обвинувальної промови прокурора:

1. вступну частину,
2. описову частину, у ході якої викладаються фактичні обставини кримінального правопорушення;
3. дослідницьку частину, у ході якої здійснюється аналіз та оцінка досліджених доказів;
4. аналітичну частину, під час якої здійснюється юридичне обґрунтування кримінального правопорушення;
5. характеризуючу частину, у ході якої прокурором досліджується особа обвинуваченого, його характеризуючі дані, обставини, що пом'якшують та обтяжують його покарання;
6. Заключну частину, під час якої надаються пропозиції щодо міри покарання, вирішення цивільного позову та інших питань, що підлягають вирішенню при ухваленні вироку, а також підбиваються підсумки кримінального провадження.

За своєю сутністю вступна частина є прологом до основної частини промови, в ній прокурором вказується на основне завдання, яке необхідно вирішити. В.В. Молдован вказує, що «вступ повинен зацікавити слухачів, привернути їхню увагу і підготувати до правильного сприйняття і розуміння сказаного. Чим менше шаблонності, тим більше уваги до такої промови. Закласти основу добрих стосунків із учасниками процесу, публікою в залі судового

засідання – таке завдання має перед собою судовий ритор уже зі вступної частини» [97, с. 64].

У вступі прокурором може бути надана оцінка вчиненого кримінального правопорушення зі сторони суспільства та моралі. Але, як казав А. Болаболъченко «немає потреби доводити присутнім у залі громадянам, що вбивство, хабарництво тощо – зло» [6, с. 40].

У вступній частині обвинувальної промови у кримінальних провадженнях вивчаємої категорії прокурору доцільно звернути увагу, що зазначені кримінальні правопорушення мають значну суспільну небезпечність та актуальність, що вчинені кримінальні правопорушення призвели до настання істотних наслідків, готуючи таким чином усіх присутніх до належного сприйняття подальшої промови.

При викладенні фактичних обставин кримінального правопорушення обвинувач вказує час, місце, спосіб, засоби, які застосовані для вчинення кримінального правопорушення, вказує до чого він призвів.

Мета цієї частини промови спрямована на відновлення в пам'яті присутніх загальної картини кримінального правопорушення, його обставини та деталі з тим, щоб у подальшому допомогти сприйняти і зрозуміти аналіз доказів, що буде наданий прокурором.

Науковці визначають два способи викладення обставин справи:

а) хронологічний – аналіз обставин справи здійснюється прокурором у тій послідовності, як вони були встановлені у ході досудового розслідування і в суді;

б) систематичний – аналіз відбувається в такій послідовності, в якій вони мали місце в дійсності;

в) змішаний – хронологічний і систематичний вид поєднуються між собою [38, с. 76].

Кожен обвинувач обирає свій спосіб викладу обставин, з огляду на власний досвід та особливості провадження. Поряд з цим, вважаємо, що кожне кримінальне провадження має свої особливості, та з огляду на досліджені докази, обставини справи та встановлену хронологію подій, у кожному випадку прокурору необхідно обрати таку послідовність, що буде більш легко

сприйматись як судом, так і учасниками судового провадження.

При викладенні у промові фактичних обставин інкримінованого службового кримінального правопорушення, прокурору потрібно акцентувати увагу на мотиві, меті і характері вчиненого діяння, його зв'язку із службовим становищем особи та наслідками, що настали.

Центральна частина промови прокурора – це аналіз і оцінка зібраних по справі доказів. На цій стадії прокурор зобов'язаний довести наявність події кримінального правопорушення та вини підсудного у її вчиненні, спростувати версію сторони захисту, і все це опираючись на досліджених доказах, при цьому не просто перерахувавши їх, а критично їх оцінити, проаналізувати, пояснити, чому одні докази прокурор вважає суттєвими і безспірними, а інші викликають сумнів.

Необхідно зважати й на те, що наведення у промові переліку та змісту доказів явно недостатньо. Переконливими докази можуть бути лише тоді, коли належним чином проаналізовано кожний з них і у сукупності вони не тільки не суперечать один одному, а й узгоджуються між собою. Особливістю промови прокурора у суді в умовах змагального процесу є необхідність наведення у промові аргументів, що спростовують докази, подані в суді стороною захисту, якщо остання заперечує проти змісту (обсягу) висунутого обвинувачення.

Тобто аналіз доказів полягає не в переказуванні прокурором матеріалів справи, а – здійсненні їхнього тлумачення, висловлення висновків, оцінки фактичних даних окремо та в їх сукупності.

Важливе місце у промові прокурора повинно займати наведення аргументів щодо спростування алібі обвинуваченого шляхом посилення на його власні первинні показання, в яких він не заперечував факту перебування на місці вчинення кримінального правопорушення, показання свідків, потерпілих, записи з камер відеоспостереження, матеріалів НСРД, відомостей про тривалість та місце здійснення вихідних та вхідних дзвінків з телефону обвинуваченого.

У промові також має бути проаналізовано та надано аргументовану оцінку показанням свідків, які допитувались під час судового розгляду за ініціативною стороною захисту. З цією метою прокурором наводяться конкретні докази для

спростування показань кожного свідка окремо та причини, з яких суду не варто брати їх до уваги під час ухвалення вироку [100, с. 27]

Аналізуючи показання свідків загалом, варто ураховувати наявність їхньої заінтересованості в результатах розгляду справи судом. З іншого боку, відсутність у свідка суб'єктивної зацікавленості зміцнює довіру до показань свідка, переконує в їх об'єктивності.

Серед доказового матеріалу важливе значення має експертиза. Висновок експертизи має бути проаналізований незалежно від того, чи є він, на думку прокурора, правильним або помилковим. У поєднанні та порівнянні з іншими доказами, зокрема показаннями експерта в судовому засіданні у разі його допиту, аналіз висновку експерта підвищує його об'єктивність. Особливого значення експертиза набуває у разі встановлення під час її проведення необхідного причинно-наслідкового зв'язку між діянням та небезпечними наслідками (постанова ВС від 07.09.2021 у справі № 673/413/17) [147].

Потрібно зауважити, що з одного питання у розпорядженні суду можуть бути дві або більше експертиз, призначених сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування. У цьому разі прокурор має використати у промові результати власної процесуальної діяльності під час перевірки доказами обставин кримінального правопорушення (результати допиту експертів, у тому числі одночасного, ознайомлення з наявними методиками експертних досліджень, висновками експертиз, даними щодо їх рецензування тощо).

Окрім цього, на вказаній стадії промови доцільним буде прокурору наводити доводи, які підтверджують належність, допустимість і достовірність отриманих у справі доказів, якщо у ході слідства сторона захисту піднімала питання законності їх отримання.

В.Т. Нор під оцінкою доказів зазначає мисленнєву діяльність прокурора і суддів, які, керуючись законом і правосвідомістю, досліджують кожний доказ за своїм внутрішнім переконанням окремо, а також усю сукупність доказів загалом. Та встановлюють їх належність, допустимість, достовірність та достатність для винесення законного і обґрунтованого рішення [105, с. 92]. Окремі показання

свідків, потерпілих, підсудних, висновки експертів, протоколи СРД, НСРД, інші матеріали провадження аналізуються як окремо, так і в сукупності з усіма іншими доказами у взаємозв'язку між собою.

Докази аналізуються відповідно до законів логіки, ця діяльність вимагає досвіду та майстерності. У ході аналізу доказів прокурор повинен сформулювати положення, яке він має довести (тезу), сформулювати пропозицію, через яку це положення підтверджується (аргумент), пояснити зв'язок між тезою та аргументом (демонстрація). За відсутності такого зв'язку у слухачів промови не виникне внутрішнє переконання дійсності наявності події кримінального правопорушення та винуватості підсудного в ній.

Крім того, аналізувати докази прокурор повинен не тільки зі сторони обвинувачення, що підтверджують тезу обвинувачення, а й ті, що можуть тлумачитись на сторону захисту, таким чином збільшувати переконливість та об'єктивність своєї промови.

На підставі аналізу та оцінки доказів прокурор може аргументувати наступний етап промови – юридично обґрунтувати кримінальне правопорушення - склад кримінального правопорушення, його кваліфікуючі ознаки.

Після аналізу кожного доказу та оцінки їх у сукупності, висновку про доведеність обвинувачення по кожному епізоду, в промові необхідно надавати юридичний аналіз вчиненого обвинуваченим діяння та обґрунтування його кваліфікації.

Позиція прокурора щодо кваліфікації кримінального правопорушення повинна бути однозначною та чіткою. Недопустимо пропонувати декілька юридичних оцінок діяння обвинуваченого [234].

Якщо перед проведенням дебатів виникають сумніви у правильності кваліфікації дій обвинуваченого, прокурор має вжити заходів щодо його зміни або висунення додаткового обвинувачення, особливо це стосується тих випадків, коли в діях обвинуваченого вбачаються ознаки більш тяжкого кримінального правопорушення (або інших правопорушень), оскільки суд, надаючи кримінально правову оцінку діям обвинуваченого, виходитиме з обсягу

висунутого прокурором обвинувачення (ст. 337 КПК) та не матиме права засудити особу за більш тяжке правопорушення.

Під час кваліфікації кримінального правопорушення відбувається зіставлення ознак досліджуваного у ході судового розгляду протиправного діяння та ознак кримінального правопорушення, передбаченого певною статтею КК, частиною статті, а також формулюванні висновку про їх відповідність (постанова ВС від 01.09.2021 у справі № 225/1673/19). Такі умовиводи мають бути зроблені окремо стосовно кожного з обвинувачених, якщо їх декілька.

Більша частина кримінальних правопорушень розділу XVII Особливої частини КК є спеціальними статтями, які необхідно розмежувати від загальних у відповідних статтях інших розділів. У зв'язку з цим, у промові прокурору необхідно навести доводи, відповідно до яких аргументувати застосування саме цієї статті КК, посилаючись на її диспозицію. У випадку необхідності, прокурору варто керуватись практикою Верховного Суду з цих питань.

Характеристика особи обвинуваченого є необхідним елементом промови прокурора, вона повинна бути об'єктивною і досить стриманою. При виголошенні цієї частини обвинувальної промови слід уважно ставитися до особистості обвинуваченого, якого судом ще не визнано винуватим, утримуватися від упереджених поглядів, грубих безапеляційних штампів та посилення на ті факти, які нічого про особу не свідчать.

Доцільно використовувати не тільки офіційні характеристики з місця проживання та роботи, а також показання свідків, інші матеріали кримінального провадження, що розкривають його поведінку в побуті, зв'язки обвинуваченого, особисті якості та риси характеру. Прокурор аналізує лише ті якості особистості, які зумовили вчинення правопорушення. У разі дослідження судом досудової доповіді прокурор використовує висновки, які містяться в ній, для повної характеристики обвинуваченого (ст. 314-1 КПК, постанова Верховного Суду від 12.08.2021 у справі № 592/16892/19) [140].

При висловленні пропозиції щодо виду та розміру покарання у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення досліджуваної категорії прокурору потрібно враховувати обставини і спосіб вчинення, тяжкість

суспільно небезпечного діяння та наслідки, які настали, відомості щодо особи підсудного та пом'якшуючі або обтяжуючі обставини.

Оскільки вчинення деяких кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності пов'язаної з використанням особою службового становища всупереч інтересам служби, важливим при наданні пропозиції щодо призначення покарання є позбавлення обвинуваченого можливості упродовж визначеного законом строку обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю для запобігання можливості вчинення таких правопорушень у подальшому.

При підготовці до судових дебатів прокурору слід взяти до уваги, що згідно з вимогами ч. 2 ст. 55 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може бути призначено як додаткове покарання й у випадку, коли його не передбачено у санкції статті Особливої частини. Це можливе у випадку, коли суд з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю та інших обставин справи, визнає за неможливе збереження за підсудним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Також, Пленум Верховного Суду України вказує, що якщо до постановлення вироку підсудний не обіймає посаду або не займається діяльністю, з якою було пов'язане вчинення кримінального правопорушення, це не перешкоджає застосувати таке покарання. У випадку ж, коли додаткове покарання за санкцією статті (санкцією частини статті) є обов'язковим, воно застосовується лише до тих осіб, які обіймали посади чи займалися діяльністю, з якими було пов'язано вчинення кримінального правопорушення [185].

В обвинувальній промові прокурор повинен чітко сформулювати, які саме посади обвинуваченого необхідно позбавити права обіймати або якою саме діяльністю заборонити займатися.

Наприклад, якщо кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності вчинено при виконанні службових обов'язків працівником правоохоронного органу, необхідно ставити перед судом питання про позбавлення його права обіймати посади у правоохоронних органах. Якщо кримінальне правопорушення вчинено службовою особою, яка привласнила

ввірені їй товарно-матеріальні цінності, потрібно пропонувати позбавити її права обіймати посади, пов'язані із обліком та зберіганням товарно-матеріальних цінностей.

Крім того, якщо засуджується особа за тяжкий чи особливо тяжкий злочин, має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, її може бути його позбавлено за вироком суду [70], на що також необхідно орієнтувати суд у обвинувальній промові.

У кримінальних провадженнях щодо зазначених кримінальних правопорушень необхідно з'ясувати, чи має обвинувачений військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, і якщо на підставі дисциплінарних статутів обвинуваченого його не позбавлено, у промові потрібно орієнтувати суд на його позбавлення.

Звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності судом за вчинення кримінального правопорушення може мати місце лише за наявності підстав, визначених КК.

Зокрема, при висловленні пропозиції щодо розміру та міри покарання у корупційних кримінальних правопорушеннях та правопорушеннях, пов'язаних із корупцією, варто брати до уваги, що у цьому випадку не застосовується призначення більш м'якого покарання, ніж передбаченого санкцією статті, відповідно до статті 69 КК, звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років, в порядку статті 75, 79 КК.

Особи, визнані винними у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, не можуть бути помилувані та звільнені від відбування покарання на підставі закону про амністію [68].

Згідно з ч. 5 ст. 364 КПК у судових дебатах можна посилатись лише на докази, які були досліджені у ході судового розгляду кримінального провадження. У випадку, коли на судових дебатах виникне необхідність у наданні нових доказів, прокурору необхідно клопотати суд відновлення

з'ясування обставин, встановлених під час кримінального провадження та перевірки їх доказами. За наслідком дослідження додаткових доказів суд має провести судові дебати щодо додатково досліджених обставин [71].

Тому, якщо в судових дебатах сторона судового провадження посилатиметься на докази, які судом не досліджувалися, або допустить перекручування фактів чи обставин кримінального провадження, прокурор відповідно до ч. 7 ст. 364 КПК повинен скористатися правом репліки, у якій може коротко звернутися до суду з посиланням на вимоги закону.

Вчені звертають увагу на те, що ефективність промови прокурора досягається і дотриманням певних полемічних, психологічних правил. Зокрема, у промові:

- не слід доводити очевидних фактів та заперечувати проти обґрунтованих висновків учасників судового провадження, залишати без відповіді жоден вагомий аргумент протилежної сторони;

- не можна пропонувати суду визнавати правдивими факти без їх доведення, водночас необхідно заперечувати факти, достовірність яких не доведено стороною захисту;

- словам слід протиставляти факти, не допускаючи вільного їх трактування та двозначних висновків;

- якщо прямі докази вагомі, варто ретельно проаналізувати кожен з них, якщо незначні – у сукупності;

- за наявності непрямих і прямих доказів доцільно починати їх аналіз з прямих доказів, а на доповнення робити посилання на непрямі;

- не потрібно намагатися пояснити те, що погано розуміє безпосередньо прокурор, наводячи сумнівні доводи;

- для заперечення доводів протилежної сторони можна використовувати її ж висновки;

- недоречним є формальне посилання на докази, які по суті провадження нічого не доводять [100, с. 96].

Висновки до розділу 3

1. Підготовка до підтримання прокурором публічного обвинувачення у кримінальному провадженні розпочинається на стадії досудового розслідування і полягає у створенні умов для належного збирання доказів вини підозрюваного. Нагляд у формі процесуального керівництва прокурором під час досудового розслідування у кримінальному провадженні фактично має на меті контроль за дотриманням слідчим норм КПК під час збирання та фіксації доказів з тим, щоб у подальшому прокурор мав змогу їх надати суду для обґрунтування обвинувачення особи у інкримінованому їй кримінальному правопорушенні.

2. Значну роль у процесі доведення вини обвинуваченого в суді відіграє рівень підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення. Відсутність необхідних знань та навичок, поверхнєве дослідження процесуальних матеріалів, недостатня обізнаність з положеннями чинного законодавства тощо можуть призводити до того, що основні завдання кримінального права та кримінального процесу в конкретному випадку не будуть досягнуті, а дії осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, отримають неналежну оцінку з боку держави.

3. Особливості участі прокурора у судовому провадженні досліджуваних кримінальних правопорушень обумовлені:

- особливостями кримінально-правової конструкції складу кримінальних правопорушень цієї категорії;
- наявністю конкуренції загальної та спеціальної норм, яка характерна саме для кримінальних правопорушень зазначеної категорії;
- особливостями предмета доказування у кримінальних провадженнях зазначеної категорії;
- можливістю збирання стороною захисту доказів, які під час дослідження в суді можуть спростовувати чи викликати сумніви в обґрунтованості доказів обвинувачення;
- специфікою судових експертиз, які призначаються в ході досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні

правопорушення цієї категорії;

- потребою в застосуванні НСРД в ході досудового розслідування кримінальних проваджень про окремі кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності;

- необхідністю застосування у кримінальних провадженнях кількох заходів забезпечення кримінального провадження;

- відсутністю єдиної слідчої та судової практики застосування кримінального процесуального законодавства України.

4. Прокурор в обов'язковому порядку вже на початковому етапі досудового розслідування має визначити послідовність проведення СРД, застосування заходів забезпечення кримінального провадження тощо. У такій формі починається його підготовка до підтримання публічного обвинувачення у суді.

Основною гарантією дотримання прав та свобод людини і громадянина є перевірка здобутих у ході досудового розслідування доказів на їх допустимість. Обвинувальний вирок суду не може ґрунтуватись на доказах, здобутих з порушенням конституційних прав і свобод людини і громадянина. У зв'язку з цим, і обвинувачення не може ґрунтуватись на таких доказах.

З метою забезпечення належного підтримання публічного обвинувачення прокурору у ході досудового розслідування необхідно проконтролювати законність проведення усіх СРД та НСРД у провадженні. За наявності підстав, вжити заходів для усунення порушень вимог КПК.

У випадку проведення у кримінальному провадженні НСРД прокурору необхідно своєчасно ініціювати процедуру зняття грифу секретності з процесуальних документів, які легалізували проведення відповідних заходів.

Прокурору, після виконання вимог ст. 290 КПК, необхідно в межах строків досудового розслідування прийняти рішення відповідно до статті 283 КПК.

Відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК, кримінальне провадження закривається у разі, якщо після повідомлення про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого

кримінального правопорушення проти життя та здоров'я особи.

У судовій практиці по розгляду справ досліджуваної категорії непоодиноким є застосування судами практики закриття кримінальних проваджень в порядку п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК. Зазначена категорія справ, в основному, не відноситься до тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи.

Дослідженням встановлено, що закриття таких кримінальних проваджень, у значній мірі, відбувалось з незначним порушенням (строк розслідування пропущений від 1 до 3 днів), та не з вини прокурорів, які дії, передбачені КПК, щодо скерування обвинувального акту здійснили вчасно.

Варто зауважити, що завдання кримінального провадження вимагають у законодавців знаходити відповідний баланс між дотриманням прав і свобод людини і громадянина з одного боку, та забезпечення законності, невідворотності покарання у суспільстві, з іншого.

На нашу думку, на даний час відбулось порушення цього балансу. Кримінальні правопорушення, які органи розслідування викрили, зафіксували та скерували до суду для встановлення вини підозрюваних осіб, їх засудження та застосування покарання, закриваються у суді через незначне порушення КПК, що не потягло істотне порушення прав людини і громадянина.

Це унеможлиблює ефективну роботу правоохоронних органів, підриває авторитет державної влади у цілому та створює у осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, відчуття безкарності та всюдозволеності.

5. Після виконання вимог ст. 290 КПК та скерування обвинувального акту до суду прокурору доцільно систематизувати зібрані у ході досудового розслідування докази по кожному епізоду злочинних дій обвинуваченого. При цьому враховуються як докази винуватості особи, так і докази відсутності його вини, чи меншої винуватості.

6. Не зважаючи на декларовану процесуальними законами незалежність прокурора у кримінальному провадженні від впливу інших суб'єктів кримінального провадження та керівництва прокуратури, у практиці все ще виникають випадки того, що останній у своїй діяльності проявляє

обвинувальний ухил навіть у тих випадках, коли у ході судового слідства встановлюють обставини меншої винуватості особи у інкримінованому кримінальному правопорушенні, чи невинуватості. Це пояснюється тим, що у випадку винесення виправдувальних вироків прокурор здебільшого притягується до дисциплінарної відповідальності.

7. До початку судового розгляду кримінального провадження у кримінальних правопорушеннях досліджуваного розділу прокурор має визначитися, які саме докази і в якому порядку він надаватиме суду, пам'ятаючи, що згідно з ч. 1 ст. 349 КПК, докази сторони обвинувачення мають досліджуватись у першу чергу, сторони захисту - у другу.

У кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із використанням повноважень, службової недбалості, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, правопорушень, вчинених загальними суб'єктами, доречним буде розпочати судовий розгляд з дослідження письмових та речових доказів, після чого проводити допит свідків.

У випадку ж здійснення підготовки до судового розгляду провадження за фактами перевищення службових повноважень, у тому числі пов'язаними з отриманням потерпілими тілесних ушкоджень, або ж у багатоепізодних справах зі значною кількістю свідків варто буде розпочати судовий розгляд з допиту потерпілої особи та свідків з приводу відомих їм обставин вчинених кримінальних правопорушень.

8. В умовах змагального процесу порядок подання доказів багато в чому залежить від обставин конкретного кримінального провадження. Водночас, існують загальні правила використання доказів, які дають можливість найбільш переконливо обґрунтувати формулу обвинувачення, викладену в обвинувальному акті. Зокрема, насамперед подаються найбільш вагомні докази, далі – менш вагомні, і насамкінець потрібно залишити один – два докази, що не викликають сумнівів у суду і не оспорується стороною захисту.

9. Допит обвинуваченого у вивчаємих кримінальних провадженнях має свої особливості. Із визначення службової особи, яке наведено у частинах 3 і 4 ст. 18 КК, вбачається, що ними, як правило, є особи, які мають спеціальну освіту

(юридичну, економічну), а в деяких випадках – дві і більше освіти одночасно та досвід роботи в управлінських структурах, володіють знаннями у сфері бухгалтерського обліку та податкової звітності. Тому прокурор як на стадії досудового розслідування, так і в суді повинен володіти спеціальними знаннями та навичками проведення допитів із зазначених питань. Фактично допит обвинуваченого прокурором в порядку ч. 1 ст. 351 КПК є допитом прямим. Оскільки законом прямо не регламентовано момент, з якого починається перехресний допит обвинуваченого, то прокурор з метою реалізації права на його допит у порядку частин 2, 3 ст. 88 КПК може застосовувати метод перехресного допиту у разі: 1) коли обвинувачений в ході вільного викладення свого ставлення до висунутого обвинувачення сам посилається на відомості, передбачені ч. 1 ст. 88 КПК; 2) коли проти характеру і форми запитань не заперечує суд. В іншому разі прокурору потрібно клопотати про додатковий допит обвинуваченого з метою реалізації права на перехресний допит і додаткового уточнення тих обставин, що стали відомі з прямого допиту обвинувачення.

10. Обставини, що підлягають з'ясуванню під час допиту свідків, подібні до тих, що з'ясовуються при допиті обвинуваченого. Водночас, допит свідків у кримінальному провадженні відбувається дещо за іншими правилами, ніж допит обвинуваченого. Відповідно до ст. 352 КПК першим допитує свідка сторона, яка його представила суду. Тому прокурору до початку допиту свідка потрібно перевірити, чи відкривалися дані про свідка сторони захисту обвинуваченим чи його захисником (захисниками) стороні обвинувачення під час виконання вимог ст. 290 КПК. Якщо у письмовому підтвердженні стороні захисту з боку прокурора такий свідок відсутній, то допит його є неможливим на підставі ч. 2 ст. 86 та ч. 2 ст. 89 КПК. За наявності підстав прокурору потрібно ініціювати питання про застосування п. 9 ст. 352 КПК щодо забезпечення безпеки свідка.

Особливо важливого значення набуває допит свідка у випадках, коли у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 364, 365, 367 КК, шкоду правоохоронюваним інтересам спричинено підлеглими службової особи шляхом виконання відданого обвинуваченим

наказу чи розпорядження. Як правило, такі накази є усними, а тому показання свідків можуть бути ключовими при доказуванні відповідних обставин. За наявності підстав доцільно використовувати як доказ показання з чужих слів, надані в порядку ст. 97 КПК.

У практиці досудового розслідування службових зловживань та за фактами отримання неправомірної вигоди нерідко слідство розпочинається за повідомленням викривачів. У цьому випадку варто зауважити, що викривачем вважатиметься лише заявник, якому інформація про вчинення кримінального правопорушення стала відома у зв'язку з його певною законною повсякденною діяльністю.

Поведінка викривача дуже часто у ході судового розгляду кримінальних проваджень, насамперед за фактами отримання неправомірної вигоди, досліджується у контексті відсутності провокації кримінального правопорушення з його боку.

Для виключення в діях викривача або свідка наявності провокування на вчинення кримінального правопорушення, прокурору у ході судового слідства необхідно довести: що на момент реєстрації провадження були явні підозри причетності обвинуваченого до певної злочинної діяльності; що особа залучена до конфіденційного співробітництва після того, як їй було висунуто вимогу про надання неправомірної вигоди; що у ході проведення НСРД ініціатором зустрічей був саме фігурант провадження, а не заявник; що працівники правоохоронного органу не здійснювали активних дій, щоб спонукати особу до отримання неправомірної вигоди, а пасивно спостерігали за розвитком подій; що особа заявника не була залежною від правоохоронних органів.

У ході проведення допиту свідків у кримінальних провадженнях щодо службових зловживань, отримання неправомірної вигоди, а також службової недбалості під час допиту колег, керівників, або підпорядкованих працівників обвинуваченого, у ході допитів необхідно встановлювати обсяг повноважень, якими була наділена обвинувачена особа. З метою уникнення можливого введення в оману суду та не вірного тлумачення обставин вчиненого кримінального правопорушення, у ході допиту свідків, які можуть надавати

недостовірні показання, прокурору необхідно завчасно підготувати уточнюючі запитання, ґрунтовані на підтверджених у ході слідства обставинах та фактах. При наданні свідком показань, які відрізняються від тих, що містяться у протоколі допиту слідчого, у ході судового розгляду прокурор має встановити причини зміни показань та вказати на це суду.

У кримінальних провадженнях про перевищення службових повноважень працівниками правоохоронного органу допит потерпілої особи є головним об'єктом стадії встановлення обставин та перевірки їх доказами. Тому, прокурору необхідно забезпечити надання потерпілим об'єктивних та повних показань щодо тих обставин, які він пам'ятає.

11. При підтриманні публічного обвинувачення у ході судового розгляду досліджуваної категорії справ прокурор повинен одночасно вирішувати два завдання: 1) переконання суду в належності та допустимості поданих доказів, 2) спростування доказів сторони захисту.

Ключовою умовою визнання доказу недопустимим є отримання його внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. У випадку вчинення з метою збирання доказів діянь, які істотно порушують права і основоположні свободи людини, мають наслідком визнання отриманих у такий спосіб доказів недопустимими.

У випадку визнання недопустимим одного доказу, суд має застосувати доктрину «плодів отруєного дерева» та визнати недопустимими інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок суттєвого порушення прав та свобод людини. Разом з тим, існує ще, так звана, «доктрина неминучого виявлення». Тобто, у випадку коли певний доказ був би отриманий «із неминучістю» з іншого джерела, не залежно від порушення прав людини, у такому разі вказаний доказ може бути визнаний допустимим.

12. У ході дослідження судом матеріалів кримінального провадження у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із зловживанням службових повноважень, а також отримання неправомірної вигоди та службової недбалості,

важливим є вивчення документів, які засвідчують повноваження службової особи чи особи, яка надає публічні послуги. Адже у випадку, якщо не буде підтверджено факту зловживання, або перевищення службових повноважень, службового становища, під час вчинення кримінального правопорушення з боку обвинуваченого, його дії, відповідно до практики Верховного суду, будуть кваліфікуватись за статтями інших розділів Особливої частини КК (ст. 190, 354 КК, тощо).

Таким же важливим під час дослідження матеріалів кримінального провадження у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із перевищенням службових повноважень, є дослідження наявності та обсягу повноважень обвинуваченого - працівника правоохоронного органу під час вчинення кримінального правопорушення. Прокурору необхідно довести у ході дослідження доказів факт перебування вказаної особи «при виконанні службових обов'язків», що може підтверджуватися табелями робочого часу, документами видачі зброї, службового автомобіля обвинуваченому у конкретний день та час.

13. Враховуючи особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях вивчаємої категорії проведення експертиз для використання їх як доказів вини службової особи в багатьох випадках є обов'язковим.

У провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язані із зловживаннями повноваженнями, службовою недбалістю, проводяться найчастіше судово-бухгалтерські, фінансово-економічні, почеркознавчі, технічні експертизи документів, комп'ютерно-технічні експертизи тощо. У провадженнях, пов'язаних із пропозицією чи обіцянкою надати неправомірну вигоду, а також її наданням та одержанням призначаються судово-фоноскопична, фізико-хімічна, фототехнічна, портретна та семантико-текстуальна експертизи. У провадженнях про перевищення повноважень також проводиться судово-медична експертизи. Питання, які ставляться на вирішення експертиз, мають бути сформульовані з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження. Якщо сторона захисту подає до суду документ, достовірність якого викликає сумнів, прокурору необхідно заявляти клопотання

в порядку ч. 3 ст. 358 КПК про виключення його з числа доказів або призначення експертизи документа.

Під час розслідування кримінальних проваджень вказаної категорії у справах щодо зловживань чи надання неправомірної вигоди, вищестоящими або контролюючими органами по відношенню до суб'єкта кримінального правопорушення, можуть проводитись відповідні службові розслідування. За їх наслідками переважно констатується порушення законодавства, нормативних документів, вчинене підозрюваним. Зазначені висновки мають також бути детально досліджені судом.

14. У справах щодо зловживань прокурору необхідно суду обґрунтувати: законність реєстрації провадження за відповідною кваліфікацією (виключити «штучне завищення»), відсутність порушень правил підслідності у провадженні, факт відкриття процесуальних документів, які стали підставою для НСРД стороні захисту, наявність обґрунтованих підстав при прийнятті рішення про проведення НСРД у провадженні, відсутність провокації особи на вчинення кримінального правопорушення, наявність повноважень у обвинуваченого, якими міг зловживати, факт віднесення обвинуваченого до особи, що займає відповідальне, особливо відповідальне становище, факт вчинення декількох епізодів кримінальних правопорушень, а не одного продовжуваного, у випадку залучення для передачі неправомірної вигоди грошових коштів зі спеціальних фондів – надати документальне підтвердження їх виділення.

Під час розгляду судом справ про кримінальні правопорушення із загальним суб'єктом прокурор має довести: спрямування дій обвинуваченої особи (при підбуренні до надання неправомірної вигоди службовій особі), наявність суб'єктивної сторони кримінального правопорушення (усвідомлення обвинуваченим факту пропозиції, надання неправомірної вигоди з конкретною метою та впевненістю, що вона буде досягнута після реалізації протиправних дій).

Під час розгляду судом справ щодо службової недбалості прокурор перед судом має підтвердити як наявність і розмір шкоди, що була завдана через

недбалість обвинуваченого, так і наявність об'єктивної можливості, а також повноважень у особи, які вона мала застосувати для її відвернення.

У ході розгляду судом справ щодо перевищення службових повноважень прокурор має суду підтвердити явний вихід за межі наданих повноважень обвинуваченим, відсутність застосування поліцейськими «пропорційних заходів» при припиненні протиправної поведінки з боку потерпілого, у випадку вчинення службового підроблення – довести суду, що підроблений службовою особою документ є офіційним.

15. Прокурор під час судового розгляду кримінального провадження про кримінальні правопорушення, передбачені розділом XVII Особливої частини КК, має вживати усіх заходів та засобів з метою сприяння суду в повному та всебічному дослідженні наявних доказів обвинувачення та забезпечити грамотне та об'єктивне встановлення усіх обставин вчиненого кримінального правопорушення.

16. Дебати – це кульмінація розгляду кримінального провадження. Під час дебатів учасники судового провадження фактично підводять підсумок стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказами, проведеними у судовому засіданні, оцінюють досліджені у суді докази, висловлюють свою правову позицію з приводу наявності кримінального правопорушення, кваліфікації дій обвинуваченого та міри покарання. Ця стадія фактично складається з промов прокурора, сторони захисту, інших учасників провадження.

17. У остаточній судовій промові прокурором має бути викладена об'єктивна та повна картина встановлених фактичних обставин, звернена увага на важливі деталі та аргументована власна обвинувальна позиція. У зв'язку з цим, неприпустимо прокурору у обвинувальній промові обмежуватись загальними фразами вини особи та міри покарання.

Судова промова насамперед є результатом творчої, інтелектуальної праці учасника судового розгляду, який її виголошує. Це суб'єктивна думка та позиція кожного публічного обвинувача, яка залежить як від особливостей кримінального провадження, так і від досвіду прокурора. Для судової промови характерний поділ: вступ – основна частина – висновок.

У вступній частині обвинувальної промови у кримінальних провадженнях вивчаємої категорії прокурору доцільно звернути увагу, що зазначені кримінальні правопорушення мають значну суспільну небезпечність та актуальність, що вчинені кримінальні правопорушення призвели до настання істотних наслідків, готуючи таким чином усіх присутніх до належного сприйняття подальшої промови.

Центральна частина промови прокурора – це аналіз і оцінка зібраних по справі доказів. На цій стадії прокурор зобов'язаний довести наявність події кримінального правопорушення та вини підсудного у ній, спростувати версію сторони захисту, і все це опираючись на досліджених доказах, при цьому не просто перерахувавши їх, а критично оцінити, проаналізувати, пояснити, чому одні докази прокурор вважає суттєвими і безспірними, а інші викликають сумнів.

Питання допустимості доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, часто піднімається стороною захисту на усіх стадіях судового провадження. Тому, прокурору у заключній промові необхідно оцінити надані ним докази з точки зору їх отримання у передбачений КПК спосіб та, за можливості із посиланням на практику Верховного суду, впевнити суддю у безпідставності вимог сторони захисту.

Після аналізу кожного доказу та оцінки їх у сукупності, висновку про доведеність обвинувачення по кожному епізоду, в промові необхідно надавати юридичний аналіз вчиненого обвинуваченим діяння та обґрунтування його кваліфікації.

Позиція прокурора щодо кваліфікації кримінального правопорушення повинна бути однозначною та чіткою. Недопустимо пропонувати декілька юридичних оцінок діяння обвинуваченого

18. Ефективність промови прокурора досягається і дотриманням певних полемічних, психологічних правил. Зокрема, у промові: не слід доводити очевидних фактів та заперечувати проти обґрунтованих висновків учасників судового провадження, залишати без відповіді жоден вагомий аргумент

протилежної сторони; не можна пропонувати суду визнавати правдивими факти без їх доведення, водночас необхідно заперечувати факти, достовірність яких не доведено стороною захисту; словам слід протиставляти факти, не допускаючи вільного їх трактування та двозначних висновків; якщо прямі докази вагомі, варто ретельно проаналізувати кожен з них, якщо незначні – у сукупності; за наявності непрямих і прямих доказів доцільно починати їх аналіз з прямих доказів, а на доповнення робити посилання на непрямі; не потрібно намагатися пояснити те, що погано розуміє безпосередньо прокурор, наводячи сумнівні доводи; для заперечення доводів протилежної сторони можна використовувати її ж висновки; недоречним є формальне посилання на докази, які по суті провадження нічого не доводять.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено дослідження комплексу питань, які виникають під час підготовки, а також у ході підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, сформульовані наукові положення та одержані результати, які у сукупності спрямовані на виконання наукового завдання в галузі кримінального процесу й містять практичні рекомендації щодо підтримання прокурором публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях зазначеної категорії, зокрема:

1. Реалізація функції обвинувачення органами прокуратури на сьогодні є вкрай важливою, адже забезпечення захисту прав та інтересів людини, посилення боротьби зі злочинністю вимагають підвищення якості та ефективності в цій діяльності.

Аналіз чинного законодавства України в частині визначення повноважень прокурора та його ролі у реалізації кримінального процесу, семасіологічне дослідження сутності категорій «державне обвинувачення» (що міститься у чинній редакції КПК, Законі України «Про прокуратуру», інших нормативно-правових актах) та «публічне обвинувачення» (яке використовується законодавцем у змісті Конституції України) свідчать про те, що дані поняття співвідносяться між собою в якості частини та цілого. З метою забезпечення принципу єдності термінології законодавства, а також з огляду на результати проведеного дослідження, підтримано пропозицію щодо необхідності заміни словосполучення «державне обвинувачення» на «публічне обвинувачення».

2. Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, можна визначити як передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, що посягає на суспільні відносини, які становлять зміст правомірної діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських формувань, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, осіб, які

надають публічні послуги, а також їх авторитет і ділову репутацію, і виражається в неправомірному використанні, перевищенні, невиконанні чи неналежному виконанні суб'єктом кримінального правопорушення наданих йому повноважень, або в протиправному спонуканні до такого неправомірного використання, перевищення, невиконання або неналежного виконання ним своїх повноважень.

Враховуючи характеристики об'єкта кримінальних правопорушень розділу XVII Особливої частини КК та механізм його порушення, вчинення цих деліктів, в основному, пов'язане із обов'язковою участю спеціальних суб'єктів, якими є: 1) службова особа у визначенні ч. 3, 4 ст. 18 КК (ст.ст. 366, 367, 370 КК); 2) службова особа у визначенні п. 1, 2 примітки до ст.364 КК (ст.ст. 364, 368, ч. 2, 3 ст. 368-2 КК); 3) службова особа юридичної особи приватного права (ст. 364-1, ч. 3, 4 ст. 368-3 КК); 4) працівник правоохоронного органу (ст. 365, 365-3 КК); 5) особа, яка надає публічні послуги (ст.ст. 365-2, 368-4 КК); 6) суб'єкт декларування у визначенні примітки до ст.366-2 КК (ст. 366-2, 366-3 КК); 7) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування у визначенні п.1 примітки до ст.368-5 КК (ст. 368-5 КК); 8) спортсмен, особа допоміжного спортивного персоналу, яка бере участь у спортивному змаганні, посадова особа у сфері спорту (у визначенні ст. 1 Закону України «Про запобігання впливу корупційних правопорушень на результати офіційних спортивних змагань») (ст. 369-3 КК); 9) народний депутат України (ст. 364-2 КК).

При цьому у правовій системі України не міститься визначень спеціальних суб'єктів, які зазначені вище у пунктах 3, 4, 5, що є серйозним недоліком, оскільки створює правову невизначеність, а це є порушенням принципу законності.

Службовою особою юридичної особи приватного права пропонується вважати особу, яка відповідно до наданих їй повноважень здійснює організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції в юридичних особах, у статутному фонді яких державна чи комунальна частка не перевищує 50 відсотків і становить величину, що не забезпечує державі чи

територіальній громаді право вирішального впливу на діяльність такої особи.

Особою, яка надає публічні послуги, є особа, що не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг.

Працівником правоохоронного органу буде вважатись службова особа, яка відповідно до наданих їй повноважень здійснює правоохоронні функції, що реалізуються шляхом правозастосування.

3. Кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, дозволяє визначити структуру злочинності, виокремити спільні ознаки й риси усього загалу зазначених правопорушень, що, у свою чергу, виступає методологічною основою кримінологічного дослідження злочинності, встановлення напрямків, рівнів, об'єктів і конкретних попереджувальних заходів.

Запропонована класифікація кримінальних правопорушень вказаного розділу за критерієм об'єктивного прояву протиправних дій та обсягу використання суб'єктом кримінального правопорушення повноважень на:

1) кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням наданих особі повноважень, влади (так-звані кримінальні правопорушення зловживань), до яких відносяться кримінальні правопорушення за ст.ст. 364, 364-1, 364-2, 365-2, 365-3, 368, ч. 3, 4 ст. 368-3, ч. 3,4 ст. 368-4, ч. 2, 3 ст. 369-2, 369-3 КК. Основною особливістю вказаної категоріє є їх вчинення спеціальним суб'єктом правопорушення з використанням наданих йому повноважень державою, органом місцевого самоврядування, приватними підприємствами, установами, організаціями. Метою деліктних дій у кожному випадку буде отримання неправомірної вигоди;

2) кримінальні правопорушення, вчинені із перевищенням повноважень, до яких відносяться ст.ст. 365, 364-2, 366 та 370 КК. Деліктні дії, передбачені вказаними статтями, завжди будуть виражатися у формі активних дій та проявлятися явним виходом службовими особами за межі наданих їм повноважень;

3) кримінальні правопорушення, вчинені з необережності, - стаття 367 КК. Вказану категорію деліктів також може вчинити лише спеціальний суб'єкт – службова особа, однак під час вчинення деліктних діянь вона або через злочинну самовпевненість, або недбалість неналежним чином виконала службові обов'язки, внаслідок чого охоронюваним інтересам громадян, держави або інтересам окремих юридичних осіб завдано істотної шкоди;

4) кримінальні правопорушення, пов'язані із корупцією - ст.ст. 366-2, 366-3 КК. Вказана категорія визначена окремо на законодавчому рівні, у зв'язку з особливістю об'єкту злочинів, що визначає законодавець як дотримання встановлених Законом України «Про запобігання корупції» вимог та обмежень;

5) кримінальні правопорушення, вчинені загальними суб'єктами, куди відносяться ч. 1, 2 ст. 368-3, ч. 1, 2 ст. 368-4, 369, ч. 1 ст. 369-2 КК. У самій назві вказаного виду правопорушень розкривається її основний зміст. Суб'єктами вчинення деліктних дій в них виступає загальний суб'єкт, який не має та не використовує повноваження, владу, можливості посади для вчинення протиправного діяння.

4. Підготовка до підтримання прокурором публічного обвинувачення у кримінальному провадженні розпочинається на стадії досудового розслідування і полягає у створенні умов для належного збирання доказів вини підозрюваного.

Прокурору, після виконання вимог ст. 290 КПК, необхідно в межах строків досудового розслідування прийняти рішення відповідно до статті 283 КПК. У випадку затримки з скеруванням обвинувального акту кримінальне провадження зазначеної категорії за клопотанням сторони захисту може бути закрито у зв'язку з закінченням строків досудового розслідування, передбачених ст. 219 КПК, що потягне неможливість притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене нею правопорушення.

Після виконання вимог ст. 290 КПК та скерування обвинувального акту до суду прокурору доцільно систематизувати доказову базу по кожному епізоду злочинної діяльності обвинуваченого.

5. Фактичний початок діяльності прокурора щодо підтримання публічного обвинувачення у суді розпочинається з моменту скерування прокурором

обвинувального акту до суду. Судове провадження у суді першої інстанції складається з підготовчого судового засідання та судового розгляду. Судовий розгляд, у свою чергу, ділиться на стадії, серед яких можна виділити підготовчу, основну та завершальну. Під час основної стадії судового розгляду прокурором оголошується короткий виклад обвинувального акту, вступна промова, висловлюється думка щодо порядку та обсягу дослідження доказів. У подальшому, здійснюється розгляд справи по суті, у ході якого суд з'ясує обставини, встановлені під час кримінального провадження, та перевіряє їх доказами шляхом отримання та дослідження письмових, речових доказів, наданих прокурором та стороною захисту, допиту обвинуваченого, свідків, потерпілих. На завершальній стадії судового розгляду прокурор виступає з промовою у дебатах.

Значну роль у процесі доведення вини обвинуваченого в суді відіграє рівень підготовки прокурора до підтримання публічного обвинувачення. Відсутність необхідних знань та навичок, поверхневе дослідження процесуальних матеріалів, недостатня обізнаність з положеннями чинного законодавства тощо можуть призводити до того, що основні завдання кримінального права та кримінального процесу в конкретному випадку не будуть досягнуті, а дії осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, отримають неналежну оцінку з боку держави.

6. У ході дисертаційного дослідження виділені особливості участі прокурора у ході судового розгляду кримінальних проваджень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, відповідно до визначеної класифікації:

1) особливості участі прокурора у судовому провадженні про кримінальні правопорушення зловживань обумовлені: особливостями кримінально-правової конструкції складу кримінальних правопорушень цієї категорії; наявністю конкуренції загальної та спеціальної норм, яка характерна саме для кримінальних правопорушень зазначеної категорії; особливостями предмета доказування; можливістю збирання стороною захисту в цьому ж кримінальному провадженні доказів, які під час дослідження в суді можуть спростовувати чи

викликати сумніви в обґрунтованості доказів обвинувачення; специфікою судових експертиз, які призначаються в ході досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення цієї категорії; потребою в проведенні НСРД в ході досудового розслідування кримінальних проваджень; відсутністю єдиної слідчої та судової практики застосування кримінального процесуального законодавства України;

2) особливості участі прокурора у судовому провадженні про кримінальні правопорушення щодо службової недбалості обумовлені: специфікою суб'єктів кримінальних правопорушень; необхідністю встановлення причинно-наслідкового зв'язку між вчиненим діянням та наслідками, що настали; потребою експертного встановлення розміру завданих правопорушенням збитків;

3) особливості участі прокурора у судовому провадженні щодо перевищення службових повноважень обумовлені: особливими учасниками кримінального провадження, до яких, серед інших, відноситься потерпіла від кримінального правопорушення особа, а також спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення - працівник правоохоронного органу; специфікою предмету доказування (деліктне діяння службової особи має явно виходити за межі її посадових обов'язків особи), а також проведеними у ході досудового розслідування та судового розгляду експертизами;

4) особливості участі прокурора у судовому провадженні про кримінальні правопорушення із загальними суб'єктами обумовлені: відсутністю спеціального суб'єкта кримінального правопорушення; обов'язковістю проведення НСРД у кримінальному провадженні; специфікою допитуваних у ході досудового розслідування та судового розгляду свідків: заявника у провадженні, викривача; відсутністю єдиної слідчої та судової практики застосування кримінального процесуального законодавства України;

5) особливості участі прокурора у судовому провадженні кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, обумовлені необхідністю застосування у кримінальних провадженнях кількох заходів забезпечення кримінального провадження; специфікою суб'єктів, які залучаються у кримінальному

провадженні на боці сторони обвинувачення: Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів; обмеженим терміном притягнення особи до кримінальної відповідальності за умисне декларування недостовірної інформації (строк давності притягнення за який спливає за 3 роки);

7. Допит обвинуваченого у кримінальних провадженнях вивчаємої категорії має свої особливості. Із визначення службової особи, яке наведено у частинах 3 і 4 ст. 18 КК, вбачається, що ними, як правило, є особи, що мають спеціальну освіту (юридичну, економічну), а в деяких випадках – дві і більше освіти одночасно та досвід роботи в управлінських структурах, володіють знаннями у сфері бухгалтерського обліку та податкової звітності. Тому прокурор як на стадії досудового розслідування, так і в суді під час допиту обвинуваченого у справах щодо зловживань, перевищення службових поноважень, службової недбалості повинен володіти спеціальними знаннями та навичками проведення допитів із зазначених питань.

Крім цього у ході допиту обвинуваченого у справах вищезазначеної категорії необхідно встановлювати обсяг повноважень службової особи, її досвід роботи та «звичайну» ділову практику на підприємстві, установі, організації, обставини, які передували деліктній поведінці, з'ясувати що спонукало її до вчинення протиправних дій, а також особисте бачення події кримінального правопорушення. У ході допиту прокурор може посилатись на докази, отримані під час досудового розслідування та досліджені судом, зокрема матеріали НСРД, вилучені документи на підприємстві, висновки проведених перевірок та експертиз, та з'ясовувати позицію обвинуваченого з цього приводу.

Під час допиту обвинуваченого у кримінальних правопорушеннях із загальним суб'єктом прокурору слід уточнювати обставини вчинених ним дій, мотиви, які його спонукали до протиправної поведінки. У випадку надання обвинуваченим недостовірних показань, спрямованих на введення в оману суд, прокурору слід ставити додаткові уточнюючі запитання, засновані на установлених у ході досудового розслідування обставинах події кримінального

правопорушення.

У ході допиту обвинуваченого у справах, пов'язаних із корупцією, прокурору необхідно послідовно спростовувати версію сторони захисту щодо відсутності порушення законодавства про запобігання корупції, звертаючи увагу суду на її неспроможність.

8. Допит свідків відбувається дещо за іншими правилами, ніж допит обвинуваченого. Відповідно до ст. 352 КПК першим допитує свідка сторона, яка його представила суду. За наявності підстав прокурору потрібно ініціювати питання про застосування п. 9 ст. 352 КПК щодо забезпечення безпеки свідка.

Особливо важливого значення набуває допит свідка у тих випадках, коли у кримінальних провадженнях щодо зловживань, перевищення повноважень, службової недбалості, шкоду правоохоронюваним інтересам спричинено підлеглими службової особи шляхом виконання відданого обвинуваченим наказу чи розпорядження. Як правило, такі накази є усними, а тому показання свідків можуть бути ключовими при доказуванні відповідних обставин. За наявності підстав доцільно використовувати як доказ показання з чужих слів, отримані в порядку ст. 97 КПК.

Поряд з цим, свідки, які є колегами, підлеглими обвинуваченого, можуть свідомо надавати недостовірні показання суду з метою не вірного тлумачення обставин вчиненого кримінального правопорушення. У цьому випадку прокурору необхідно завчасно підготувати уточнюючі запитання свідку, націлені на викриття фактів надання недостовірних показань.

У ході судового розгляду злочинів зловживань, які розпочаті за повідомленнями викривачів, допит вказаного свідка є обов'язковим. Викривачем вважатиметься заявник у кримінальному провадженні, якому інформація про вчинення кримінального правопорушення стала відома у зв'язку з його певною законною повсякденною діяльністю.

Поведінка викривача дуже часто у ході судового розгляду кримінальних проваджень, насамперед за фактами отримання неправомірної вигоди, досліджується у контексті відсутності провокації кримінального правопорушення з його боку.

У кримінальних провадженнях про перевищення службових повноважень працівниками правоохоронного органу допит потерпілої особи є головним об'єктом стадії встановлення обставин та перевірки їх доказами судового розгляду. Тому, прокурору усіма можливими засобами необхідно забезпечити надання потерпілим об'єктивних та повних показань щодо тих обставин, які він пам'ятає.

9. При підтриманні публічного обвинувачення прокурор повинен доводити належність і допустимість наданих ним доказів, а також спростовувати докази, подані стороною захисту. За загальним правилом, може визнаватись допустимим доказ, який отриманий з порушенням вимог КПК, але не внаслідок істотного порушення прав та свобод людини і громадянина.

У випадку ж вчинення дій з істотним порушенням таких прав – отриманий доказ визнаватиметься не допустимим. У подальшому, відповідно до доктрини «плодів отруєного дерева» будуть визнані недопустимими усі інші докази, які базуються на підставі першочергового доказу, отриманого з істотним порушенням. Разом з тим, відповідно до «доктрини неминучого виявлення», у випадку, коли певний доказ був би отриманий «із неминучістю» з іншого джерела, не залежно від порушення прав людини, у такому разі вказаний доказ може бути визнаний допустимим.

Виділені особливості дослідження письмових доказів судом у кримінальних провадженнях вивчаємого розділу відповідно до класифікації:

1) у справах щодо зловживань повноваженнями прокурору необхідно перед судом довести:

- законність реєстрації провадження за відповідною кваліфікацією (виключити «штучне завищення»),

- відсутність порушень правил підслідності у провадженні,

- факт відкриття процесуальних документів, які стали підставою для НСРД, стороні захисту,

- наявність обґрунтованих підстав при прийнятті рішення про проведення НСРД у провадженні,

- відсутність провокації особи на вчинення кримінального правопорушення,

- наявність повноважень у обвинуваченого, якими він міг зловживати,

- факт віднесення обвинуваченого до особи, що займає відповідальне, особливо відповідальне становище,

- факт вчинення обвинуваченим декількох епізодів кримінальних правопорушень, а не одного продовжуваного,

- у випадку залучення для передачі неправомірної вигоди грошових коштів зі спеціальних фондів – документально підтвердити їх виділення;

2) у справах щодо службової недбалості прокурор має додатково підтвердити наявність:

- шкоди, що була завдана через недбалість обвинуваченого,

- об'єктивної можливості у обвинуваченого відвернути завдану шкоду,

- повноважень у особи, які вона мала застосувати для її відвернення;

3) у справах щодо перевищення службових повноважень прокурор має підтвердити:

- факт вчинення деліктних діянь під час виконання службових повноважень,

- факт явного виходу за межі наданих повноважень обвинуваченим,

- відсутність застосування поліцейськими «пропорційних заходів» при припиненні протиправної поведінки з боку потерпілого,

- у випадку вчинення службового підроблення - довести суду, що підроблений службовою особою документ є офіційним;

4) у справах про кримінальні правопорушення із загальним суб'єктом прокурор має додатково довести: спрямування дій обвинуваченої особи (при підбуренні до надання неправомірної вигоди службовій особі), наявність суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення (усвідомлення обвинуваченим факту пропозиції, надання неправомірної вигоди з конкретною метою та впевненістю, що вона буде досягнута після реалізації протиправних дій);

5) у справах про кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, прокурору необхідно довести, що:

- обвинувачений під час вчинення кримінального правопорушення був суб'єктом декларування,

- вчинене деліктне діяння здійснено особисто обвинуваченим, а не іншою особою,

- умисність вчинення обвинуваченим протиправних дій, а також особистий мотив та мету приховати від контролюючих органів перевищення видатків над доходами.

10. З огляду на особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення вивчаємої категорії проведення експертиз для використання їх як доказів вини особи в багатьох випадках є обов'язковим.

Практика свідчить, що у кримінальних провадженнях щодо зловживань повноваженнями найчастіше призначаються судово-бухгалтерські, фінансово-економічні, почеркознавчі, комп'ютерно-технічні експертизи тощо. У кримінальних провадженнях, пов'язаних із пропозицією чи обіцянкою надати неправомірну вигоду, а також її наданням та одержанням призначаються судово-фоноскопична, фізико-хімічна, фототехнічна та семантико-текстуальна експертизи. У провадженнях щодо перевищення службових повноважень – судово-медичні, портретні експертизи, почеркознавчі, технічні експертизи документів. При розслідуванні службової недбалості обов'язковим є експертне встановлення та підтвердження розміру завданих кримінальним правопорушенням збитків (оціночні, будівельно-технічні, судово-бухгалтерські експертизи). У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, пов'язаних із корупцією в основному призначаються судові товарознавчі експертизи.

Питання, які ставляться на вирішення експертиз, мають бути сформульовані з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження. Якщо сторона захисту подає до суду документ, достовірність якого викликає сумнів, прокурору необхідно заявляти клопотання в порядку ч. 3

ст. 358 КПК про виключення його з числа доказів або призначення експертизи документа.

11. Прокурор під час судового розгляду кримінального провадження має побудувати свою тактику і застосувати таку методичку дослідження, яка передбачала б повне, всебічне, поступове надання доказів обвинувачення, досконале, професійно грамотне і переконливе їх дослідження під час судового провадження.

12. Після завершення стадії з'ясування обставин та перевірки їх доказами, вирішення інших клопотань, суд переходить до судових дебатів.

Основа судових дебатів – промови її учасників, в яких останні здійснюють аналіз досліджених у судовому засіданні доказів, висувають свої власні версії досліджуваних подій та надають висновки щодо винуватості, або не винуватості особи у інкримінованому їй кримінальному правопорушенні.

У остаточній судовій промові прокурором має бути викладена об'єктивна та повна картина встановлених фактичних обставин, звернена увага на важливі деталі та детально аргументована власна обвинувальна позиція. У зв'язку з цим, неприпустимо прокурору у обвинувальній промові обмежуватись загальними фразами щодо встановлення вини особи та міри покарання.

Найважливішою і центральною частиною промови прокурора є аналіз і оцінка зібраних та досліджених у справі доказів, у ході якої прокурор має довести суду, що наявними доказами підтверджується подія кримінального правопорушення і винуватість підсудного в її вчиненні. Прокурор має проаналізувати та пояснити докази, критично їх оцінити з огляду на суттєвість та безспірність.

Окрім цього, на вказаній стадії промови доцільним буде прокурору наводити доводи, які підтверджують належність, допустимість і достовірність отриманих у справі доказів, якщо у ході слідства сторона захисту піднімала питання законності їх отримання.

При висловленні пропозиції щодо виду та розміру покарання у кримінальних провадженнях зазначеної категорії прокурору потрібно враховувати обставини і спосіб вчинення, тяжкість суспільно небезпечного

діяння та наслідки, що настали, дані про особу обвинуваченого та обставини, що пом'якшують і обтяжують його покарання, що має бути необхідним і достатнім для виправлення обвинуваченого.

Оскільки вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, пов'язано з використанням особою службового становища всупереч інтересам служби або з використанням повноважень, якими наділяється особа для надання публічних послуг всупереч тим цілям і завданням, заради досягнення і вирішення яких він отримує повноваження під час здійснення певної професійної діяльності, важливим при призначенні покарання є позбавлення обвинуваченого можливості упродовж визначеного законом строку обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю для запобігання можливості вчинення таких правопорушень у подальшому. Тому під час судових дебатів у злочинах зловживань та перевищення службових повноважень прокурору необхідно орієнтувати суд на застосування вказаного додаткового покарання.

При висловленні пропозиції щодо розміру та міри покарання у корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із корупцією, прокурор не може орієнтувати суд на звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям, примиренням винного з потерпілим, передачею особи на поруки, зміною обстановки, призначення більш м'якого покарання, ніж передбаченого санкцією статті, звільнення від відбування покарання з випробуванням, а також звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років. Зазначені виключення у застосуванні пом'яшених видів кримінальної відповідальності та покарання введені разом зі створенням Національного антикорупційного бюро та забезпечують дієвість антикорупційної політики країни загалом.

13. З огляду на викладене, підтримання прокурором публічного обвинувачення у справах про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, є специфічною багаторівневою діяльністю прокурора, що вимагає від

процесуальних керівників особливих посилених навичок та знань. Для забезпечення належного підтримання публічного обвинувачення у суді у кримінальних провадженнях зазначеної категорії прокурору необхідно забезпечити об'єктивне та повне досудове розслідування у кримінальному провадженні, дотримання строків вчинення процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень у ньому. Після скерування обвинувального акту до суду прокурор має надати суду увесь обсяг наявних доказів, які мають не лише бути детально досліджені, а й вірно розтлумачені судом. Аналіз та оцінка досліджених доказів, покладена в основу завершальної обвинувальної промови прокурора служить орієнтиром суду для ухвалення обґрунтованого та законного рішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акрам Трад Аль-Фаїз. Відповідальність за хабарництво за кримінальним законодавством Йорданії і України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Київ, 2002. 16 с.
2. Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А. та ін. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / за ред М. І. Мельника. 2-ге вид. Київ: Атіка, 2008. 655 с.
3. Бажанов М.І. Кримінальне право України: загальна частина: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / М.І. Бажанов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій. Харків: Юрінком Інтер. Право, 2002. 416 с.
4. Бевзенко В. М. Публічно-правові відносини: сутність та ознаки. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 6-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_3 (дата звернення 07.05.2023).
5. Бобечко Н.Р. Судові дебати у кримінальному провадженні: суть, завдання, значення, зміст. *Право і суспільство*. №4. 2022. с. 378-386.
6. Болабольченко А. Підтримання державного обвинувачення в суді. *Радянське право*. 1981. № 4. с. 38.
7. Борейко Г. Д., Броневицька О. М., Лісіцина Ю. О., Луцик В. В., Навроцька В. В., Серкевич І. Р., Телефонко Б. М. Прокурорське право: навч. Посібник / за заг. ред. В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 640 с.
8. Борзих Д.В. Функція кримінального переслідування. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2008. № 4. с. 38-44.
9. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). У.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
10. В. Ю. Шепітько. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. 728 с.

11. Вапнярчук В.В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. – с. 85-89.

12. Вапнярчук В. В. Історичний розвиток уявлень про кримінальне процесуальне доказування у вітчизняній науці кримінального процесу. *Кримінальний процес: сучасний вимір та перспективні тенденції: 1-й Харківський кримінальний процесуальний полілог* [зб. статей] / редкол. : О. В. Капліна, В. І. Маринів, О. Г. Шило. Харків :Право, 2017. С. 115-123.

13. Вапнярчук В.В. Теоретичні основи кримінального процесуального доказування : дис. д-ра юрид. наук : 343.14(477). Харків, 2018. 524 с.

14. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків. Юрайт, 2017. 408 с.

15. Вахрушев О.В. Криміналістична класифікація службової недбалості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Вип. 60. 2020. С. 150-159.

16. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці : дис. ... кандидата юрид. Наук : 12.00.09. Харків. 2002. 218 с.

17. Вернидубов І.В. Підтримання державного обвинувачення за законодавством України: дис.. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1992. 208 с.

18. Вирок Вищого антикорупційного суду від 21.09.2021 у справі №303/1425/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/99804279> (дата звернення 07.05.2023).

19. Вирок Комунарівського районного суду м. Запоріжжя від 29.09.2022 у справі №331/1475/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/106523084> (дата звернення 14.10.2024).

20. Вирок Рожищенського районного суду Волинської області від 19.02.2024 у справі № 167/728/23. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/117057975> (дата звернення 14.04.2024)/

21. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина : конспект лекцій. К. : Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.

22. Гончаренко В.Г. Доказування в кримінальному провадженні. Київ. Прецедент, 2014. 42 с.

23. Герасимчук О. Захист прав потерпілого при зміні та відмові прокурора від обвинувачення. *Вісник Академії прокуратури України*. 2006. № 4. С. 80–85.

24. Герасимчук О.П. Діяльність потерпілого при зміні та відмові прокурора від обвинувачення *Наукові записки. Серія «Право»*. Вип. 7. Острого : Видав-во Національного університету «Острозька академія», 2006. С. 145–152.

25. Гловюк І.В. Деякі проблеми тлумачення категорії «обвинувачення» (нормативний аспект). *Вісник кримінального судочинства*. № 1. 2015. С. 17-22.

26. Гмирко В. П. Ретроспективний аналіз уявлень про суть доказування в кримінальному процесі України. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2011. № 2. С. 112-119.

27. Гмирко В.П. Доказування в кримінальному провадженні: діяльнісний погляд. *Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка)*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6–7 грудня 2012 р., м. Київ. 2013. С. 34–38.

28. Гмирко В.П. Доказування у кримінальному процесі: діяльнісна парадигма. Теоретичний аналіз. Проблематизація. СТД – репрезентація. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2010. 314 с.

29. Грошевой Ю. Деякі проблеми кримінально-процесуальної теорії. *Вісник Академії правових наук України*. 2004. № 3 (38). С. 134-145.

30. Гузоватий О. І., Титаренко О. О. Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення в Україні та деяких зарубіжних країнах: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр.. справ, 2018. 260 с.

31. Гура О. Заборона провокації злочину: практика Верховного Суду. Частина 1. Провокація в «білокомірцевих злочинах». *Higher school of advocacy*. 19.09.2022. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zaborona-provokatsiyi-zlochynu-praktyka-verhovnogo-sudu-chastyna-1-provokatsiya-v-bilokomirtsevyh-zlochynah> (дата звернення 07.05.2023).

32. Даньшин І.М., Голіна В.В., Валуйська М.Ю. та ін. Кримінологія. Загальна та Особлива частини : підручник / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2009. 288 с.

33. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій. О.О. Бондаренко, Г.І. Глобенко, В.В. Романюк та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.О. Юхна; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, ф-т №1, каф. кримін. процесу та організації досуд. слідства. Харків: ХНУВС, 2018. 156 с.

34. Долежан В. В., Притика Д. М., Косюта М. В. та ін. Підтримання державного обвинувачення : навч.-метод. посібник / ред. Ю. Є. Полянського. Одеса : Фенікс, 2012. 81 с.

35. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник. За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2014. 944 с.

36. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. №3. С. 20-28.

37. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

38. Загурський О.Б. Судові дебати в кримінальному процесі: правові та психологічні проблеми. дис... канд. юрид. наук : 393.161/162. Івано-Франківськ, 2003. 217 с.

39. Задорожний А.А. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері службової діяльності. *Право і безпека*. 2012. №2(44). С. 105-110.

40. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07.04.2011 р. №3207-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 41. Ст.414.

41. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 11.06.2009 р. № 1508-VI. *Офіційний вісник України*. 2009. № 53. Ст. 1824.

42. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1994, № 11,

ст.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення 14.04.2024).

43. Закон України «Про запобігання корупції» *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2014. № 49. Ст.2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>. (дата звернення 07.05.2023).

44. Закон України «Про прокуратуру». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 2-3. С. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 07.05.2023).

45. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2016. № 31. Ст. 545. Із змінами і доповненнями <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 13.04.2024).

46. Закон України Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 47. ст.800. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1666-19#Text> (дата звернення 14.04.2024).

47. Звенигородський О.М. Силабус навчального курсу «Кримінальне право» спеціальність 262 «Правоохоронна діяльність» форма навчання: денна, заочна. URL:https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Krim_pravo_Silabus_PD.pdf (дата звернення: 15.01.2024).

48. Зеленко О.В. Відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення. *Юридичний вісник України*. 2006. № 11. С. 8-12.

49. Зелінський А.Ф., Куц В.М. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1997. Вип. 2. С. 148-154

50. Зловживання владою або службовими становищем, 2016. URL:<https://studfile.net/preview/5776897/> (дата звернення: 01.02.2024).

51. Ільченко С.Ю. Актуальні питання правової природи обвинувачення у кримінальному процесі. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/2e5a69a3-aaa0-4a6c-bc82-35b6c221d097/content> (дата звернення 13.04.2024).

52. Капліна О.В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні* : матер. всеукр. наук.-практ. інт.-конфер. (м. Одеса, 27 листопада 2013 р). Одеса : Юридична література, 2013. С. 223-229.

53. Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів : прийнято 8 Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з правопорушниками. Гавана, Куба, 27 серпня – 7 вересня 1990 року. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/oon_com_split_1.pdf.

54. Кізь С.М. Недоліки адміністративно-правового законодавства, що негативно позначаються на діяльності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. № 1 (7). 2019. С. 63-73.

55. Кісліцина І. О. Актуальні питання підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді. Творчий шлях вченого: до 80-річчя професора В. В. Долежана / відп. ред. Н. М. Бакаянова ; уклад.: І. О. Кісліцина, М. О. Деменчук, С. І. Єленич ; МОН України, НУ "ОЮА". Одеса : Юридична література, 2018. С. 158-160.

56. Кісліцина І.О. Окремі аспекти підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. №6. Том 2. 2018. С. 180-183.

57. Коваленко Л. Аспекти діяльності прокурора при розгляді судом клопотань про застосування запобіжних заходів. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/10-2016/01/kovalenko.pdf> (дата звернення: 20.12.2023).

58. Ковальчук С.О. Участь сторони захисту у формуванні речових доказів. *Право і суспільство*. 2015. № 3. Ч. 3. С. 184-185.

59. Когутич І.І. Поняття і місце методики підтримання державного обвинувачення в суді у системі криміналістики. *Вісник Львівського університету. Серія Юридична*. Випуск 59. 2014. С. 334-342.

60. Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затв. 27.04.2017 Всеукраїнською конференцією прокурорів. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001900-17#Text> (дата звернення 14.04.2024).

61. Колос С. Об'єкт злочину у науці кримінального права. *Підприємництво, господарство і право*. №11. 2018 С. 196-199.

62. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (із змінами та доповненнями) – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.04.2024).

63. Костін М.І. Поняття «доказування» у кримінальному процесі України. *Право України*. 2004. № 1. С. 143-146.

64. Крайнікова О.В. Правова генеза підтримання обвинувачення в суді й суб'єкти її реалізації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2005. Випуск 6. Том 3. С. 97-100.

65. Крайнікова О.В. Суб'єкти реалізації функції підтримання обвинувачення в суді. *Право і суспільство*. 2016. № 6 (2). С. 191-195.

66. Криміналістика: питання і відповіді. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

67. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

68. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 25-26. С. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 07.05.2023).

69. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

70. Кримінальний процес України : підручник за заг.ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.

71. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-13. С. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 07.05.2023).

72. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Національна академія правових наук України. Х.: Право. Т. 1. 2012. 767 с.

73. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. У двох томах; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. 1432 с.

74. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар. URL: https://pidru4niki.com/1944051849243/pravo/dokazi_dokazuvannya (дата звернення: 02.02.2024).

75. Крушинський С. Проблеми подання доказів на стадії підготовчого провадження в суді першої інстанції. *Слово Національної школи суддів України*. №2 (11), 2015. С. 110-118.

76. Крючко Ю.І. Проблеми підтримання державного обвинувачення у справах про навмисні вбивства: автореф дис...канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 1999. 19 с.

77. Курочка М.Й., Каркач П.М. Прокурорський нагляд в Україні: Підручник. МВС України, Луган. акад. внутр. справ ім. 10-річчя незалежності України / За ред. проф. Е.О. Дідоренка. Луганськ. 2004. 424 с.

78. Кучер О.В. Про деякі проблеми визначення обсягу та порядку дослідження доказів відповідно до вимог ст. 349 КПК України. *Вісник кримінального судочинства*. №3, 2015, С. 158-163.

79. Лапкін А.В. Деякі проблеми визначення термінології щодо діяльності прокурора у кримінальному провадженні у зв'язку зі зміною конституційної регламентації функцій прокуратури. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2016. С. 142-145.

80. Лапкін А.В. Обвинувальна промова прокурора у суді: структура і зміст. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 2 (61). С. 113-120.

81. Малюга Р.В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 280–283.

82. Марочкін І.Є., Каркач П.М., Грошевой Ю.М. та ін. Прокурорський нагляд в Україні. за заг.ред. І.Є. Марочкіна, П.М. Каркача. Харків : ТОВ «Одіссей». 2006. 372 с.

83. Матишевський П.С. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 891 с.

84. Матієк С.В. Підготовка прокурора до підтримання державного обвинувачення в суді. Київ, Істина. 2002. 48 с.

85. Матієк С.В. Підготовка прокурора до підтримання державного обвинувачення в суді : навч. посібник. Х. : Ін-т підвищ. кваліфікації Генеральної прокуратури України, 1998. 64 с.

86. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії : монографія. Київ : Атіка, 2001. С.168-172.

87. Мельник М.І. Криминологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 Київ, 2002. 506 с.

88. Меркулов С.М. Реалізація обвинувачення: поняття, сутність, етапи за новим кримінальним процесуальним законодавством. *Форум права*. 2012. № 2. С. 456-459. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2012_2_72 (дата звернення 13.04.2024)

89. Мирошниченко Ю. Проблеми судового розгляду в кримінальному провадженні. Організаційно-підготовчий аспект. *Слово Національної школи суддів України*. №4 (5), 2013. С.139-144.

90. Мирошниченко Ю.М. Зміст і порядок подання доказів під час судового розгляду кримінальних справ. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. №52, 2021. С. 90-93.

91. Михайленко В. Участь викривача у кримінальному провадженні крізь призму судової практики. *Юридична газета online*. 10.06.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/uchast-vikrivacha-u-kriminalnomu-provadhenni-kriz-prizmu-sudovoyi-praktiki.html> (дата звернення 07.05.2023).

92. Михайленко Д. Г. Загальні властивості злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Сучасне кримінальне право України: наукові нариси : монографія / за ред. Н. А. Мирошниченко, Є. Л. Стрельцова; передмова С. В. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2017. С. 378-400.

93. Михайленко Д.Г. Поняття об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Правове життя сучасної України* : тези доп. всеукр. наук. конф. (18-19 квітня 2008 р., м. Одеса). Одеса : Фенікс, 2008. С. 366-368.

94. Михайленко Д.Г. Поняття та структура об'єкта злочинів у сфері службової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 67. С. 521-531.

95. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: підруч. 2-ге вид. перероб. і доп. Київ: Либідь. 1999. 536 с.

96. Міжнародний військовий трибунал у нюрнберзі. Сайт «Енциклопедія голокосту». URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/uk/article/international-military-tribunal-at-nuremberg> (дата звернення 14.04.2024).

97. Молдован В.В. Риторика загальна та судова: Навчальний посібник. Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка. Київ: Юрінком Інтер, 1999. 317 с.

98. Москаленко О.В. Підтримання публічного обвинувачення в суді – основна кримінально-процесуальна функція прокурора. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2018. Том 21. С. 78-83.

99. Мусієнко О. Криміналістична класифікація злочинів, які вчиняються за допомогою обману, як елемент окремої криміналістичної методики. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. 5/2. С. 109-114.

100. Мустеца І.В., Демченко Г.В., Антонєць О.В., Троян О.Л., Шевченко О.О., Курило І.В., Бутенко А.М., Шмалєня С.В, Столітній А.В., Туркот М.С. та ін. Промова прокурора в судових дебатах у кримінальному провадженні: наук.практ.посібник / за ред. І.В. Мустеци, Г.В. Демченка, С.В. Шмалєні, М.С. Туркота. Київ: Норма права, 2023. 140 с.

101. Нагорна В.В. Теоретичний аналіз конституційної функції прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2010. № 2. С. 208-212.

102. Назаров В.В., Омеляненко Г.М. Кримінальний процес України. Навч.посіб. вид. 2 доповн. і переробл. Київ: Атіка. 584 с.

103. Нанка А.О., Філімонова Ю.О. Поняття публічного обвинувачення як функції прокуратури. *Молодий вчений*. № 10 (62), жовтень, 2018. С. 671-674.

104. Наулік Н. С. Основні аспекти підтримання прокурором державного обвинувачення. URL: <http://dSPACE.wunu.edu.ua/retrieve/22131/68-71.pdf> (дата звернення 10.12.2023).

105. Нор В.Т. Проблеми теорії і практики судових доказів. Львів: ЛДУ (Вища шк.). 1978. 112 с.

106. Огляд судової практики Верховного Суду у кримінальних провадженнях щодо корупційних та пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2022 рік / Упоряд.: відділ аналітичної та правової роботи Касаційного кримінального суду управління аналітичної допомоги касаційним судам та Великій Палаті Верховного Суду департаменту аналітичної та правової роботи; заступник голови Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду канд. юрид. наук Антонюк Н.О. Київ, 2023. 60 с.

107. Огляд судової практики Верховного Суду у складі Касаційного кримінального суду щодо оцінки документів як предметів складів злочинів, передбачених статтями 357, 358, 366 КК. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 1 січня 2018 року по 1 січня 2020 року/ упоряд. правове управління (ІІІ) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2020. 27 с.

108. Патюк С. О. Нормативна невизначеність співвідношення категорій «державне» та «публічне» обвинувачення як підстава для зловживання правом у кримінальному провадженні. *Економіко-правова парадигма*. 2016. № 2. С. 1–14.

109. Пилипчук О.П. Процедура визначення обсягу доказів у суді першої інстанції та порядок їх дослідження. *Вісник кримінального судочинства*. №4, 2019. С. 174-184.

110. Півненко Л.В. Досудове слідство України: проблеми функціонування. *Збірник наукових праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди Серія Право*. 2003. № 3. С. 141-146.

111. Підтримання прокурором державного обвинувачення. Л.Р. Грицаенко (кер.авто.кол.); Г.П. Середа, м.к. Якимчук та ін.; за заг. Ред. Г.П. Середи. К.; Юрид. Думка, 2010. 656 с.

112. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія. Харків :Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.

113. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79.

114. Погорецький М. А. Теорія кримінального процесуального доказування: пробле- мні питання. *Право України*. 2014. № 10. С. 12-25.

115. Погорецький М.А. Концептуальні підходи до боротьби зі злочинністю і захисту прав людини в зарубіжних країнах. *Проблеми законності: респ. міжвід. наук. зб. Відп. ред. В.Я. Тацій. Х.: Нац. юрид. акад. України*. 2004. Вип. 68. С. 122–131.

116. Поплавська А.В. Деякі аспекти загальної характеристики злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан*. Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 4 – С. 236-259.

117. Поплавська А.В. Деякі особливості класифікації злочинів, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Мультидисциплінарні наукові дослідження і інновації* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Куновіце, Чеська Республіка, 17-18 листопада 2021 р.). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.37-43.

118. Поплавська А.В. Деякі особливості підтримання публічного обвинувачення у кримінальних правопорушеннях, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан. Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2023, Т. 8. С. 134-160.*

119. Поплавська А.В. Деякі питання поняття підтримання публічного обвинувачення в суді. *Актуальні дослідження правової та історичної науки.: матеріали Міжнар. наук.-практ. інт.-конф. (м. Тернопіль, 11 березня 2021 р.). Вип. 30. Тернопіль, 2021, С. 29-34.*

120. Поплавська А.В. Особливості об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Актуальні тенденції сучасних наукових досліджень : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Куновіце, Чеська Республіка, 30-31 липня 2021 р.). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.57-65.*

121. Поплавська А.В. Особливості отримання доказів у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. (м. Рівне, 25-26 листопада 2021 р.). Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021, ч. 1 С. 162—167.*

122. Поплавська А.В. Правова природа підтримання публічного обвинувачення в суді. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан. Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 3 – С. 311-327.*

123. Поплавська А.В. Сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді. *Наука та освіта в сучасному суспільстві: актуальні питання та інноваційні дослідження : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Куновіце, Чеська Республіка, 27-28 березня 2021 року). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.7-14.*

124. Поплавська А.В. Шляхи формування слідчим та прокурором доказової бази у справах про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан. Куновице: Академія ГУСПОЛ* : 2021, Т. 5. С. 408-434.

125. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Право на справедливий суд (кримінально-процесуальний аспект). URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_6_criminal_UKR.pdf (дата звернення 07.05.2023).

126. Постанова Великої палати Верховного суду від 05.04.2018 у справі #301/2178/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78529879> (дата звернення 25.04.2024).

127. Постанова Великої палати Верховного суду від 16.10.2019 у справі №640/6847/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85174578> (дата звернення 07.05.2023).

128. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 у справі № 404/6160/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885531> (дата звернення 07.05.2023).

129. Постанова Великої палати Верховного суду від 30.08.2023 у справі № 633/195/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396900>. (дата звернення 14.04.2024).

130. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 31.08.2022 у справі № 756/10060/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106141457> (дата звернення 25.04.2024).

131. Постанова Верховного Суду від 26.05.2020 у справі №127/6935/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89564239> (дата звернення 07.05.2023).

132. Постанова Верховного Суду України від 07.11.2013 року у справі № 5-42кц13. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/35667390> (дата звернення 07.05.2023).

133. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27.10.2020 року у справі №712/17490/14-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92509898> (дата звернення 07.05.2023).

134. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 05.02.2019 у справі №236/2029/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/79684896> (дата звернення 07.05.2023).

135. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 10.09.2021 у справі 555/2067/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/91572005> (дата звернення 07.05.2023).

136. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 17.04.2019 у справі № 752/18401/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/81394412> (дата звернення 25.04.2024).

137. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20.04.2021 у справі № 184/1631/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96465146> (дата звернення 25.04.2024).

138. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.02.2024 у справі № 645/6247/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/116862907> (дата звернення 25.04.2024).

139. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 04.11.2021 у справі № 751/10808/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/101100307> (дата звернення 25.04.2024).

140. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного суду від 12.08.2021 у справі № 592/16892/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99009832> (дата звернення 07.05.2023).

141. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29.03.2021 у справі № 554/5090/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/96074938> (дата звернення 25.04.2024).

142. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 13.02.2023 у справі №932/8842/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/109075145> (дата звернення 07.05.2023).

143. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27.11.2023 у справі №991/3966/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/115409272> (дата звернення 11.12.2023).

144. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17.10.2022 у справі № 686/13801/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106940469> (дата звернення 21.04.2024).

145. Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 25.11.2019 у справі № 420/1667/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/85903573> (дата звернення 25.04.2024).

146. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 25.05.2023 у справі № 686/16180/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/111221153> (дата звернення 14.04.2024).

147. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 07.09.2021 у справі № 673/413/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99556531> (дата звернення 07.05.2023).

148. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26.11.2019 у справі № 523/15896/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/86103845> (дата звернення 21.04.2024).

149. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.10.2022 у справі № 695/2947/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106989014> (дата звернення 21.04.2024).

150. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.12.2022 у справі № 991/3921/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107904851> (дата звернення 25.04.2024).

151. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 28.03.2024 у справі № 397/430/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/118109202>. (дата звернення 25.04.2024).

152. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 28.10.2020 року у провадженні №51-5639км19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/92602161> (дата звернення 07.05.2023).

153. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15.09.2021 у справі №51-289км19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99687323/> (дата звернення 07.05.2023).

154. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27.01.2021 у справі №499/108/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/94553292/> (дата звернення 07.05.2023).

155. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 01.09.2021 у справі № 225/1673/19. Єдиний

державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/99556355> (дата звернення 07.05.2023).

156. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 25.10.2021 у справі № 159/1383/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/100579483> (дата звернення 14.04.2024).

157. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду від 05.10.2022 у справі № 346/819/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106744531> (дата звернення 14.04.2024).

158. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26.10.2022 у справі № 263/4755/19. <https://reustr.court.gov.ua/Review/107105742> (дата звернення 25.04.2024).

159. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 11.11.2020 у справі № 750/9145/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/93268469> (дата звернення 21.04.2024).

160. постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 30.09.2020 у справі №563/1118/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/91998609> (дата звернення 21.04.2024).

161. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24.06.2020 у справі № 541/2803/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/90111691> (дата звернення 21.04.2024).

162. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 19.10.2022 у справі № 728/1614/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/106940482> (дата звернення 21.04.2024).

163. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09.11.2022 у справі № 149/745/14. Єдиний

державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/107354693> (дата звернення 21.04.2024).

164. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03.10.2022 у справі № 493/210/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/106661432> (дата звернення 21.04.2024).

165. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 146/1086/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/105168210> (дата звернення 21.04.2024).

166. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 23.02.2022 у справі № 469/145/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/103986284> (дата звернення 21.04.2024).

167. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 09.02.2022 у справі № 489/1380/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/103320314> (дата звернення 21.04.2024).

168. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25.05.2022 у справі № 554/130/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/104580502> (дата звернення 21.04.2024).

169. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 146/1086/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/105168210> (дата звернення 21.04.2024).

170. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.07.2022 у справі № 727/4042/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL:
<https://reustr.court.gov.ua/Review/105148911> (дата звернення 21.04.2024).

171. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 26.01.2022 у справі № 677/450/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/102941414> (дата звернення 21.04.2024).

172. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21.09.2022 у справі № 360/421/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106454411> (дата звернення 21.04.2024).

173. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 23.09.2022 у справі № 552/3066/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106517311> (дата звернення 25.04.2024).

174. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21.11.2022 у справі № 991/492/19. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107805010> (дата звернення 25.04.2024).

175. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 07.12.2022 у справі № 385/619/16. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/107834205> (дата звернення 25.04.2024).

176. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 23.02.2022 у справі № 469/145/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103986284> (дата звернення 25.04.2024).

177. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 12.09.2022 у справі № 161/14431/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/106315490> (дата звернення 25.04.2024).

178. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 16.02.2022 у справі № 161/5626/20. Єдиний

державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/103525273> (дата звернення 25.04.2024).

179. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01.09.2021 у справі № 462/6084/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/99362833> (дата звернення 25.04.2024).

180. Постанова Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 06.05.2020 № 133/2138/15. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reustr.court.gov.ua/Review/89180529> (дата звернення 25.04.2024).

181. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції в Україні» // База даних «Законодавство України» Верховна Рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=39289&pf35401=18074_1 (дата звернення: 05.01.2024).

182. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 р. № 314-VII // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-18#n6> (дата звернення: 05.01.2024).

183. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального кодексу України: інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 року. № 223-1446/0/4-12. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12> (дата звернення 07.05.2023).

184. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.98 № 53/5. *Офіційний вісник України* від 03.12.1998. № 46. стор. 172.

185. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03> (дата звернення 07.05.2023).

186. Пчелінова О. Криміналістична класифікація злочинів у сфері службової діяльності. *Націоанльний юридический журнал: теория и практика*. Грудень, 2014. С. 267-271.

187. Рибалка О.В. Значення кримінально-процесуального доказування. *Наука і практика. Адвокат*. 2011. № 10 (133). С. 15-21.

188. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Deweer v. Belgium» від 27.02.1980, заява №6903/75. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57469> (дата звернення 07.05.2023).

189. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Eckle v. Germany» від 15.07.1982, заява №8130/78. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57476> (дата звернення 07.05.2023).

190. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Ibrahim and others v. The United Kingdom» від 13.09.2016, заяви № 50541/08, 50571/08, 50573/08 та 40351/09. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680> (дата звернення 07.05.2023).

191. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Simeonovi v. Bulgaria» від 12.05.2017, заява № 21980/04. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-172963> (дата звернення 07.05.2023).

192. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Берлізев проти України» від 08.07.2021 у справі № 43571/12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g82#Text (дата звернення 25.04.2024).

193. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21.07.2011 заява №42310/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_683#Text (дата звернення 07.05.2023).

194. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Раманаускас проти Литви» від 05.02.2008 заява №74420/01. URL: <https://www.viaduk.net/clients/vs.nsf/81b1cba59140111fc2256bf7004f9cd3/c48a563>

[ee2b08a54c225758600379986?OpenDocument](#) (дата звернення 16.12.2023).

195. Рішення Конституційного Суду України від 01.06.2016 №2-рп/2016, у справі №1-1/2016. *Вісник Конституційного Суду України*. 2016 р. №6. Стор. 60.

196. Рішення Конституційного Суду України від 12.10.2011, №12-рп/2011, справа №1-31/2011. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011 р. №6. Стор. 155.

197. Рішення Конституційного Суду України від 18.04.2012 №10рп/2012, справа №1-13/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12#Text> (дата звернення 14.04.2024).

198. Рішення Конституційного Суду України від 18.04.2012 по справі № 1-13/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-12#Text> (дата звернення 07.05.2023).

199. Рогатюк І.В. Обвинувачення у кримінальному процесі України : монографія. К.: Атіка, 2007. 160 с.

200. Рогатюк І.В. Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді: процесуальна тактика в нестандартних умовах. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2017. №1 (13). С. 87-98.

201. Рогатюк І.В. Функція обвинувачення - рушійна сила кримінального процесу. *Право України*. 2002. № 2. С. 79-82.

202. Русаєв А.В. Особливості доказування обставин вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із декларуванням недостовірної інформації. *Часопис Київського університету права*. 2021 № 2. С. 295-300.

203. Савченко А. В., Кришевич О. В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг. Науково-практичний коментар до розділу XVII Особливої частини Кримінального кодексу України. За заг. ред. д. ю.н., проф. В. І. Шакуна. К.: Алерта, 2012. 160 с.

204. Сенаторов М.В. Об'єкт злочину та його відображення в законі про кримінальну відповідальність *Питання боротьби зі злочинністю*. 2003. Вип. 7. С.133-145.

205. Серета В.О. Проблеми підвищення ефективності діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2006. 22 с.

206. Словник іншомовних слів : веб-сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/> (дата звернення 07.05.2023).

207. Словник української мови : в 11-ти т. Т. 3. 1972 р. URL : <http://sum.in.ua/s/zbyraty> (дата звернення 07.05.2023).

208. Словник української мови : в 11-ти т. Т. 5. 1974 URL: <http://sum.in.ua/s/oderzhuvaty>.

209. Словник української мови. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?sword=%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F> (дата звернення 13.04.2024).

210. Слуцька Т.І. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені у сфері службової діяльності : навч. посіб. Київ : КИТ, 2007. с. 30.

211. Сорока С. Поняття та види обвинувачення в доктрині кримінального процесу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. № 2 (30). 2021. С. 220-224.

212. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування. Київ. 2005. 272 с.

213. Студенников С. Доктрина «плодів отруєного дерева»: як її застосовують суди. *Судебно-юридическая газета. Публикации*. 20.11.2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/154876-doktrina-plodiv-otruynogo-dereva-yak-yiyi-zastosovuyut-sudi> (дата звернення 07.05.2023).

214. Сухачова І.О. Поняття та зміст доказування прокурором при розслідуванні корупційних злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дидоренка*. 2020. вип. 4 (92) с. 188-197.

215. Сухачова І.О. Реалізація прокурором функції обвинувачення під час обґрунтування підозри. *Південноукраїнський правничий часопис*. № 4. 2020 С. 279-284.

216. Сухачова І.О. Сучасні концепції доказування та їх вплив на реалізацію прокурором функції обвинувачення під час доказування кримінальних правопорушень на досудовому розслідуванні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 143-148.

217. Сухонос В.В. Промови у кримінальному судочинстві, їх форма та зміст. *Правовий вісник УАБС*. 2011. № 2(5). С. 115-119.

218. Сухонос В.В., Звірко О.Є. Мистецтво обвинувальної промови прокурора. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2012. № 3. С. 38-42.

219. Тіщенко В.В. Концептуальні основи розслідування корисливо-насильницьких злочинів: дис. ... доктора юрид. Наук : 12.00.09. Одеса. 2003. 445 с.

220. Туркот М., Щербакова Г. Тактика подання доказів прокурором під час судового розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. URL: <http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/5-2015/turkot.pdf> (дата звернення: 20.12.2023 р.)

221. Туркот М.С., Ярмиш Н.М., Куц В.М., Козій В.В., Ганова Г.О. Підтримання державного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини у сфері службової діяльності: методичні рекомендації. Київ: Генеральна прокуратура України. Національна академія прокуратури України. 2013. 62 с.

222. Тютюгін В. І. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: навч.-практ. посіб. В. І. Тютюгін, Ю. В. Гродецький, С. В. Гізимчук ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна. Х. : Право, 2014. 232 с.

223. Тютюгін В.І., Гродецький Ю.В. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: загальна характеристика *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015 №1 (4). С. 272-295.

224. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 30.08.2018 у провадженні № 13-40 кс 18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207256> (дата звернення 07.05.2023).

225. Ухвала Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 26.11.2019 у справі №738/329/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86103912> (дата звернення 07.05.2023).

226. Фариннік В.І. Особливості формування доказів та доказування в кримінальному судочинстві України. Х.: Фактор. 2013. 96 с.

227. Фондова лекція з навчальної дисципліни «Теорія судових доказів». URL: https://arm.naiiau.kiev.ua/books/teoria_sud_dokaziv/rozdil_2.html (дата звернення: 02.02.2024).

228. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів вищих навчальних закладів. К.: Атіка, 2004. – 488 с.

229. Ханін С. Між «отруйним деревом» та «неминучим виявленням»: аналіз судової практики щодо допустимості доказів. *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/antikorupciyna-praktika/mizh-otruynim-derevom-ta-neminuchim-viyavlennyam-analiz-sudovoyi-praktiki-shchodo-dopustimosti-dokaz.html> (дата звернення 07.05.2023).

230. Хашев В. Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. 20 с.

231. Худякова Н. Ю. Характеристика об'єктивної сторони службової недбалості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2011. № 3. С. 177-184.

232. Черенков А.М. Розслідування декларування недостовірної інформації: дис. ... канд. Юрид. Наук: 12:00.09. Київ. 2020. С. 29-31.

233. Черницький Є. П. Родовий об'єкт правопорушень у сфері службової діяльності за кримінальним кодексом України. С. 65-69. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/2373/1/Збірник_конференц_2017-65-69.pdf (дата звернення: 01.03.2024).

234. Чугуніков. І.І. До питання про предмет кримінально-правового регулювання. *Вісник Верховного Суду України*. 2000. № 6. с. 45-48.

235. Чупрікова І.Л. Допустимість доказів у світлі нового Кримінального процесуального кодексу: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Одеса. 2015. 186 с.

236. Шевчишен А. Отримання доказів як структурний елемент доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Jurnalul Juridic Național: teorie și practică*. 2017 С. 171-174. URL:https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/171_174_Otrimannja%20dokaz%D1%96v%20jak%20strukturnij%20element%20dokazuvannja%20u%20krim%D1%96nal'nih.pdf (дата звернення: 02.02.2024).

237. Шевчук В.В. Охман О.В. Об'єкт злочину за кримінальним правом України. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2(18). С. 234 – 239.

238. Шевчук В.М. Методика розслідування незаконного збагачення: проблеми побудови та застосування. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27-28 квітня 2018 року. Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. – С.118-121.

239. Шепітько В.Ю.. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. 728 с.

240. Шидловська І. Ю., Гавенко А. О. Підтримка державного обвинувачення прокурором в суді. Грані права: XXI століття : зб. матеріалів Всеукраїнської науковопрактичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2018 року): у 2 т. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 2. С. 359–362.

241. Шульга М. М. Криміналістика. 2013. URL: <https://libr.lecture.center/kriminalistika/tema-rozsliduvannya-zlochiviv-sferi-slujbovoji-68647.html> (дата звернення: 19.02.2024).

242. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України: моногр. Харків: РВФ «Арсіс, ЛТД». 2002. 320 с.

243. Юрчишин В. Обвинувальна діяльність прокурора у кримінальному судочинстві за новим КПК України. *Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: збірник статей*. К.: Істина, 2012. С. 79–91.

244. Яновська О.Г. Особливості кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 242–245.

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати вивчення та узагальнення рішень апеляційних судів України, прийнятих у 2022 році, про закриття кримінальних проваджень у зв'язку із закінченням строків досудового розслідування кримінальних проваджень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг

(Відповідно до відомостей з ЄДРСР, станом на 07.03.2023)

№	№ рішення	Дата ухвалення рішення	№ судової справи	Назва суду	Стаття КК	Категорія злочину	Кінець строку досудового розслідування	Дата фактичного скерування обвинувального акту	Кількість пропущених днів
1	<u>1034139</u> <u>23</u>	15.02.2022	619/18 74/19	Харківський апеляційний суд	ч. 1 ст. 368	нетяжкий	13.05.2019	16.05.2019	3
2	<u>1069981</u> <u>11</u>	25.10.2022	705/33 48/20	Черкаський апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжкий	18.08.2020	20.08.2020	2
3	<u>1078646</u> <u>15</u>	12.12.2022	686/13 500/18	Хмельницький апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжкий	04.06.2018	07.06.2018	3
4	<u>1033914</u> <u>98</u>	10.02.2022	335/10 207/21	Запорізький апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжкий	12.06.2019	24.09.2019	104
5	<u>1060434</u> <u>78</u>	21.07.2022	330/27 26/21	Запорізький апеляційний суд	ч. 2 ст. 364	тяжкий	21.07.2019	15.11.2021	848
6	<u>1084440</u> <u>78</u>	27.10.2022	367/52 45/20	Київський апеляційний суд	ч. 1 ст. 367	нетяжкий	22.07.2019	18.08.2020	393
7	<u>1067037</u> <u>79</u>	26.09.2022	708/93 8/20	Черкаський апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжкий	18.08.2020	20.08.2020	2

8	<u>1079361</u> <u>98</u>	23.11.2022	202/66 09/21	Дніпровськи й апеляційний суд	ч. 1 ст. 368- 3	нетя жкий	24.10.2021	25.10.2021	1
9	<u>1065919</u> <u>64</u>	26.09.2022	295/91 19/20	Житомирськ ий апеляційний суд	ч. 1 ст. 368- 4	нетя жкий	03.08.2020	04.08.2020	1
10	<u>1042403</u> <u>60</u>	04.05.2022	138/13 24/21	Вінницький апеляційний суд	ч. 1 ст. 369	нетя жкий	25.04.2021	27.04.2021	2
11	<u>1035154</u> <u>84</u>	24.01.2022	369/10 522/21	Київський апеляційний суд	ч. 1 ст. 366	нетя жкий	28.07.2021	30.07.2021	2
12	<u>1061686</u> <u>96</u>	09.09.2022	750/14 035/21	Чернігівськ ий апеляційний суд	ч. 1 ст. 364	нетя жкий	21.11.2021	06.12.2021	15
13	<u>1039053</u> <u>05</u>	07.04.2022	711/26 2/20	Черкаський апеляційний суд	ч. 1 ст. 368, ч. 1 ст. 366	нетя жкий	08.01.2020	10.01.2020	2
14	<u>1039865</u> <u>39</u>	12.04.2022	299/29 53/19	Закарпатськ ий апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	23.08.2019	17.09.2019	25
15	<u>1031926</u> <u>49</u>	31.01.2022	619/44 49/20	Харківський апеляційний суд	ч. 1 ст. 365- 2	нетя жкий	09.10.2021	15.10.2021	6
16	<u>1028950</u> <u>21</u>	27.01.2022	192/18 0/21	Дніпровськи й апеляційний суд	ч. 2 ст. 369- 2	нетя жкий	26.12.2020	03.02.2021	39
17	<u>1055158</u> <u>57</u>	25.07.2022	185/75 51/20	Дніпровськи й апеляційний суд	ч. 2 ст. 364	тяжк ий	02.10.2020	29.10.2020	27

18	<u>1048613</u> <u>78</u>	16.06.2022	201/11 520/18	Дніпровськи й апеляційний суд	ч. 1 ст. 369	нетя жкий	25.08.2018	24.10.2018	60
19	<u>1052728</u> <u>67</u>	15.07.2022	522/14 917/21	Одеський апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	27.07.2021	11.08.2021	15
20	<u>1063963</u> <u>79</u>	22.09.2022	149/23 70/19	Вінницький апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	14.08.2019	05.09.2019	22
21	<u>1026268</u> <u>63</u>	18.01.2022	693/94 2/20	Черкаський апеляційний суд	ч. 3 ст. 369	тяжк ий	18.09.2020	22.09.2020	4
22	<u>1047227</u> <u>52</u>	07.06.2022	511/75 1/20	Одеський апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	12.04.2020	06.05.2020	24
23	<u>1035705</u> <u>05</u>	21.02.2022	404/33 33/18	Кропивниць кий апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	17.05.2018	23.05.2018	6
24	<u>1028885</u> <u>66</u>	31.01.2022	709/24 47/18	Черкаський апеляційний суд	ч. 3 ст. 369	тяжк ий	10.11.2018	03.12.2018	23
25	<u>1064024</u> <u>47</u>	12.09.2022	201/25 16/20	Дніпровськи й апеляційний суд	ч. 2 ст. 364	тяжк ий	25.01.2020	13.03.2020	48
26	<u>1053368</u> <u>30</u>	12.07.2022	194/94 7/18	Дніпровськи й апеляційний суд	ч. 2 ст. 369- 2	нетя жкий	26.06.2018	05.07.2018	9
27	<u>1037744</u> <u>53</u>	23.03.2022	554/10 316/18	Полтавськи й апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	15.12.2018	18.12.2018	3
28	<u>1077810</u> <u>69</u>	06.12.2022	210/69 43/21	Дніпровськи й	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	27.11.2021	29.11.2021	2

				апеляційний суд					
29	<u>1052206</u> <u>40</u>	11.07.2022	685/80 3/20	Хмельницький апеляційний суд	ч. 3 ст. 369	тяжкий	20.04.2020	17.06.2020	58
30	<u>1036705</u> <u>74</u>	10.03.2022	607/46 75/21	Тернопільський апеляційний суд	ч. 2 ст. 369-2	нетяжкий	11.03.2021	12.03.2021	1
31	<u>1050182</u> <u>26</u>	23.06.2022	932/81 1/22	Дніпровський апеляційний суд	ч. 2 ст. 364, ч. 1 ст. 366	тяжкий	19.01.2022	28.01.2022	9
32	<u>1045787</u> <u>58</u>	17.05.2022	335/51 60/20	Запорізький апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжкий	25.07.2019	12.06.2020	323
33	<u>1032085</u> <u>66</u>	04.02.2022	521/79 99/20	Одеський апеляційний суд	ч. 2 ст. 367	нетяжкий	14.05.2020	21.05.2020	7
34	<u>1064939</u> <u>07</u>	22.09.2022	209/89 7/21	Дніпровський апеляційний суд	ч. 3 ст. 365, ч. 1 ст. 366	тяжкий	19.02.2021	02.04.2021	42
35	<u>1060890</u> <u>22</u>	31.08.2022	760/22 57/22	Київський апеляційний суд	ч. 2 ст. 367	нетяжкий	05.01.2022	31.01.2022	26
36	<u>1046997</u> <u>75</u>	02.06.2022	199/79 39/21	Дніпровський апеляційний суд	ч. 3 ст. 365	тяжкий	12.07.2019	08.10.2021	819
37	<u>1037132</u> <u>57</u>	16.03.2022	166/11 88/20	Волинський апеляційний суд	ч. 1 ст. 369	нетяжкий	22.10.2020	06.11.2020	15
38	<u>1039469</u> <u>46</u>	05.04.2022	199/75 60/18	Дніпровський апеляційний суд	ч. 3 ст. 368, ч. 3 ст. 369	тяжкий	27.09.2018	03.10.2018	6

39	<u>1051390</u> <u>04</u>	02.02.2022	359/95 51/20	Київський апеляційний суд	ч. 2 ст. 369- 2	нетя жкий	27.01.2020	01.12.2020	309
40	<u>1038156</u> <u>22</u>	17.03.2022	203/20 76/21	Дніпровськи й апеляційний суд	ч. 2 ст. 364	тяжк ий	23.01.2021	01.06.2021	129
41	<u>1051529</u> <u>93</u>	04.07.2022	711/82 44/18	Черкаський апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	27.09.2018	01.10.2018	4
42	<u>1038009</u> <u>36</u>	25.03.2022	353/10 2/21	Івано- Франківськи й апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	15.02.2021	17.02.2021	2
43	<u>1039634</u> <u>95</u>	23.02.2022	359/41 2/20	Київський апеляційний суд	ч. 1 ст. 369	нетя жкий	28.12.2019	09.01.2020	12
44	<u>1072649</u> <u>72</u>	07.11.2022	947/37 809/20	Одеський апеляційний суд	ч. 4 ст. 368	особ ливо тяжк ий	27.11.2020	14.12.2020	17
45	<u>1077397</u> <u>15</u>	02.12.2022	591/55 68/19	Сумський апеляційний суд	ч. 3 ст. 368	тяжк ий	29.08.2019	04.09.2019	6
46	<u>1041743</u> <u>89</u>	04.05.2022	138/13 24/21	Вінницький апеляційний суд	ч. 1 ст. 369, ч. 1 ст. 368	нетя жкий	25.04.2021	27.04.2021	2
47	<u>1055592</u> <u>56</u>	26.07.2022	753/15 095/21	Київський апеляційний суд	ч. 2 ст. 367	нетя жкий	24.07.2021	27.07.2021	3
48	<u>1063227</u> <u>64</u>	16.09.2022	509/87 0/20	Одеський апеляційний суд	ч. 1 ст. 368	нетя жкий	27.01.2020	25.02.2020	29

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Поплавська А.В. Правова природа підтримання публічного обвинувачення в суді. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 3 – С. 311-327.

2. Поплавська А.В. Деякі аспекти загальної характеристики злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 4 – С. 236-259.

3. Поплавська А.В. Шляхи формування слідчим та прокурором доказової бази у справах про кримінальні правопорушення, вчинені у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2021, Т. 5. С. 408-434.

4. Поплавська А.В. Деякі особливості підтримання публічного обвинувачення у кримінальних правопорушеннях, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Роліан.* Куновіце: Академія ГУСПОЛ : 2023, Т. 8. С. 134-160.

5. Поплавська А.В. Деякі питання поняття підтримання публічного обвинувачення в суді. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. інт.-конф. (м. Тернопіль, 11 березня 2021 р.).* Вип. 30. Тернопіль, 2021, С. 29-34.

6. Поплавська А.В. Сутність і зміст підтримання публічного обвинувачення в суді. *Наука та освіта в сучасному суспільстві: актуальні питання та інноваційні дослідження* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Куновіце, Чеська Республіка, 27-28 березня 2021 року). Академія ГУСПОЛ,

2021. С.7-14.

7. Поплавська А.В. Особливості об'єкта злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Актуальні тенденції сучасних наукових досліджень* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Куновіце, Чеська Республіка, 30-31 липня 2021 р.). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.57-65.

8. Поплавська А.В. Особливості отримання доказів у кримінальних провадженнях у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Дослідження інновацій та перспективи розвитку науки і техніки у XXI столітті*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. (м. Рівне, 25-26 листопада 2021 р.). Рівне: Видавничий дім «Гельветика», 2021, ч. 1 С. 162—167.

9. Поплавська А.В. Деякі особливості класифікації злочинів, вчинених у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. *Мультидисциплінарні наукові дослідження і інновації* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Куновіце, Чеська Республіка, 17-18 листопада 2021 р.). Академія ГУСПОЛ, 2021. С.37-43.